Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı.

Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı isimli bir roman çalışması vardır.

Evliyalar Şehri Çanakkale

Abdulhalim Durma

İçindekiler

Çanakkale'nin temeli Fatih Sultan Mehmed döneminde atılır[1]. Şehrin nüvesini, Fatih'in burada boğazdan geçişi kontrol altına almak için yaptırmış olduğu kale meydana getirir[2]. Bu kale, 1463 yılında Çanakkale Boğazı'na dökülen Kocaçay (Sarısu da denir) ağzındaki bir alüvyonlu düzlük üzerinde inşa edilmiştir. Kal'a-i Sultaniyye adı verilen bu yapı kare şeklinde idi. Köşelerinde burçlar ve ortasında büyük bir kale ve yine sultan tarafından inşa ettirilen bir de cami bulunuyordu. Mescit Çanakkale Hisarı'nın methal burcunun iç yüzünde iki katlı, ince ve uzun bir plan formunda düzenlenmiştir[3]. Batı bölümü yıkılmış olan mescidin minaresi, giriş üstünde yer almaktadır. Fatih kale içindeki bu camiden başka şehirde de bir başka cami (bu caminin yapımı ise kaleden de önce; 1452 yılındadır) ve hamam yaptırmıştır. Stratejik öneme sahip bir kesimde kurulan bu kale etrafında zamanla gelişen bir yerleşim yeri oluşur.

---

[1] Metin Tuncel. Çanakkale. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 8

[2] Yıldırım Bayezıd'dan sonra kale inşasına XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar devam edilmiştir. Mevcut bazı kaleler onarılmış ve bunlara yenileri eklenmiştir. Kaleler, dönemin koşullarına ve teknolojik gelişmelere uygun bir biçimde şekillenmiştir. Çanakkale'de, Osmanlı döneminde yapılan ve onarılarak büyük ölçüde yenilenen toplam on üç kalenin varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri, tamamen yok olmuştur. Geriye kalan on iki kale ise günümüze mevcut halleri ile ulaşabilmiştir. "Çanakkale'deki Osmanlı Kaleleri. Yusuf Acıoğlu"

[3] Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

Ege Denizi üzerinde egemenlik politikası güden Fatih, böylece hem başkenti hem de donanmanın merkezini denizden gelecek saldırılara karşı güven altına almaya çalışmıştır[4].

Önceleri bu yerleşmeye de Kal'a-i Sultaniyye deniyordu. Bu küçük yerleşim birimi kuruluşundan az sonra; 1464 yılındaki bir Venedik zorlamasından başka hemen hemen iki asır süresince hiçbir saldırı görmeyerek gelişti. XVII. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi şehrin düz bir ova üzerinde, bağ ve bahçeler içinde kurulmuş olduğunu zikretmekte, gayet bakımlı ve üstü kiremit örtülü 2000 kadar eve sahip bulunduğunu ilave etmektedir. XVII. yüzyılın ortalarına doğru Çanakkale Boğazı Venediklilerin sık sık taarruzuna uğradığından ve bir süre de onların ablukası altına alındığından bu olaylardan Kal'a-i Sultaniyye şehri de zarar görür. Hatta Venedik-Osmanlı deniz savaşlarının en şiddetlilerinden biri 1654 yılında tam şehrin önünde meydana gelir. Bu yüzden asrın sonlarına doğru; 1680 yılında bu yöreden geçen seyyah Grelot, buradan şehir veya kasaba olarak bahsetmemekte, 3000 nüfuslu büyük bir köy olarak söz etmektedir[5].

---

[4] Uğur Altuğ. Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler

[5] Günümüzde özellikle orijinal adı "Relation Nouvelle d'un Voyage á Constantinople" olan, ülkemizde 'İstanbul Seyahatnamesi olarak yayınlanan kitabı ile tanınan Fransız gezgin ressam. Guillaume-Joseph Grelot yaklaşık 1630

XVIII. yüzyılda burada imal edilen çanak ve çömlekler ülkenin başka taraflarına da gönderilmektedir. Çanak imalat ve ticaretinin şöhrete kavuşması sonucunda Kal'a-i Sultaniyye'ye Çanak-Kal'ası denilmeye başlanır ve zamanla bu isim yerleşerek eski ismini unutturur. Daha sonra da Çanakkale şekline dönüşür.

Şehri 1836 yılında gezen Walter Colton (1797-1851) burasının berbat, perişan, meskenlerin dar, kirli sokaklar tarafından kesilen bir yer olduğunu belirtir[6]. William Knight ise Çanakkale merkezinin sokaklarının örümcek ağı gibi karışık, dar, pis olduğunu ve taşlarının kötü döşendiğini ve genel olarak ilgi çekmeyen bir yer olduğunu söylemektedir. 1810'da Çanakkale'yi gezen Turner de benzer şeyleri anlatır. Yaklaşık olarak iki bin ev vardır ve bunların geneli ağaçtandır. Sokakları, bütün Türk şehirlerinde olduğu gibi dar, kaldırımları kötü ve pistir. Şehir dar ve kirli sokaklardan oluşur ve yaşayanlarının acınacak halde olduğu bir yerdir. William Wittman'a göre kent aşırı derece pis, sokakları çok dar, evleri de aynı şekilde, diğer Türk kasaba ve köylerinde görüldüğü gibi kötü durumdadır[7].

---

doğumlu olup, 1680'den sonra kesin olarak bilinmeyen bir tarihte vefat etmiştir.

[6] Erhan Kurt. İngiliz Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Çanakkale Ve Çevresi. Yüksek Lisans Tezi. ÇOMÜ. Çanakkale. 2014

[7] Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine ortaya çıkan Osmanlı-İngiliz-Rus yakınlaşmasının bir ürünü olarak İngiltere'nin Osmanlı'ya yardım için gönderdiği askeri birliğin doktoru. Savaş sırasında da Sadrazam'ın doktoru. Dr. William Wittman'ın

"Bu sokak, sahil şeridinin köşesinden başlayarak güzel bir sinagoga sahip olan Yahudi Mahallesine götürür. Yabancı konsolosluklar kalenin karşısından bütün sahili tekellerine almış gibidirler. Konsoloslukların arkasında ona paralel devam eden uzun cadde çömlekçilerden rüzgar değirmenlerine ve oradan daha ileriye şehrin sonuna kadar gider. Kıyıda birçok çömlek ve şarap dükkanları vardır. Buraya yenilerde bir karakol, buharlı gemi yükleme iskelesi ve cami inşa edilmiştir. Bu şekilde bulunan iki cami rütbesi düşük olanlar için inşa edilmiştir. Rüzgar değirmenlerinin ötesinde büyük bir mezarlık, kışlak, piyade barakaları vardır"[8].

Seyahatnamelerde Türk yöneticilerin halk ile ilişkileri konusunda bol miktarda olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Genelde idarecilerin halktan kopuk olduklarını, otoritelerini kabul ettirmeye çalışan, kanunları istedikleri gibi uygulayan, yüksek vergiler alan, farklı ve değişik yöntemler uygulayarak onlardan zorla para almaya çalışan ya da bulundukları makamı kötüye kullanan, başka bir ifade ile rüşvet alan bir yönetici portresi tasvir edilmektedir. Suç işlemiş olsa bile aracı olan kişiye göre

---

seyahatnamesi, İngiltere'de başlayıp Akdeniz ve Ege üzerinden İstanbul'da, daha sonra Fransız işgalindeki Mısır'da devam eden ve Mısır'ın kurtarılmasından sonra bu kez Avrupa'yı yine boydan boya karadan geçerek İngiltere'de biten yaklaşık üç yıllık bir yolculuğun öyküsü. 1799'da başlıyor ve yazarın 1802'nin Temmuz ayında İngiltere'ye ayak basışıyla sona eriyor.

[8] Yazar William Knight 1849'da Çanakkale'ye gelmiş ve Diary in the Dardanelles'i kaleme almıştır.

suçluları affettiklerini ifade etmişlerdir. Konsolos ile geçen konuşmalarını aktaran Nassau W. Senior (1790-1864) Çanakkale'ye yeni tayin olan paşanın otoritesini göstermek için hırsızlık yapan birkaç kişiyi astırdığını, yardımcıları sayesinde halktan hediye olarak eşyalar aldığını belirtmiştir[9].

XIX. yüzyılın ilk yarısında Çanakkale'ye uğrayan Mareşal Moltke bu şehrin bağ ve bahçelerle çevrili olduğunu, çınarların gölgesi altında bulunduğunu ve Boğaz Paşasının bu şehirde oturduğunu kaydetmektedir[10]. 1831 Haziranında II. Mahmut çıktığı ikinci yurt içi gezisinde Çanakkale'ye uğramış, bir hafta burada kalmış, bu sırada başta Kal'a-i Sultaniyye olmak üzere Kilitbahir, Seddülbahir, Kumkale ve Bozcaada kalelerini dolaşmış, yapılan top atışı talimleriyle bizzat alakadar olmuştur. Yüzyılın ortalarına doğru Sultan Abdülmecid de Eser-i Cedit adlı gemiyle Çanakkale'ye gelmiş (25 Haziran 1845) ve kalenin tahkimatıyla bizzat ilgilenmiştir[11].

---

[9] İngiliz iktisatçısı. Kariyerinin son dönemlerinde siyasal ve sosyal olayları incelemek üzere yabancı ülkelere seyahatlerde bulunan Senior'un aralarında 'Journal Kept in Turkey and Greece' (1859) ve 'Conversations and Journals in Egypt and Malta' (1882) isimli eserleri bulunmaktadır. "..He selected six names at hazard, for he knew nothing of them, and had their heads cut off and exposed for three days before his door; this was to strike…" A journal kept in Turkey.. Sh. 156.

[10] "Kaleyi ve bataryaları inceledikten sonra Çanakkale boğazının ve kıyılarının planını çıkardım." Moltke'nin Türkiye Mektupları. Sh. 49. Remzi Kitapevi. İstanbul. 1969

[11] "1827 Navarin yenilgisi yelkenli gemilerin âdeta son savaşı olmuştu. 1830'dan itibaren Osmanlı gemi inşa teknolojisinde

Yüzyılın sonuna doğru Fransız coğrafyacı ve oryantalist V. Cuinet (1833-1896), şehirde sekiz cami, üç mescid, altı hamam, elli iki dükkan, yirmi altı fırın bulunduğunu ve ev sayısının da 2040 olduğunu söyleyerek o yıllardaki nüfusu 11.062 olarak vermektedir[12]. Bu sıralarda Çanakkale'de renkli ipek, sırma ve mercanla yapılan işlemecilik çok gelişmiştir. Bunlarla birlikte çevresinde dokunan Yörük halıları da Çanakkale şehrinde toplanıyor ve buradan dışarı gönderilerek şehrin ticari hayatına büyük bir canlılık katıyordu. Buna karşılık bir önceki yüzyılda çok önemli

---

Amerikalı uzmanlar ön plana çıktılar. Amerikalı mühendis Rhodes'in planlarına göre Haliç Tersanesi'nde inşa edilen harp gemileri Türk denizcileri tarafından çok beğenildi. İlk Osmanlı buharlı gemisi olan Eser-i Hayr, 1837'de mimar Rhodes tarafından Aynalıkavak'ta yapıldı ve Tanzimat'la birlikte bu tür gemiler yavaş yavaş yelkenlilerin yerini almaya başladı. Kısa sürede sayıları on sekizi bulan vapurların makineleri ve hatta çarkçı ve makinistleri dışarıdan getirtilmişti. En önemlileri Mecidiye, Tâif ve Eser-i Cedîd olan bu gemiler daha çok deniz ticareti ve posta işleriyle asker ve eşya taşımada kullanılıyordu." Gemi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 14

[12] "On compte aux Dardanelles 8 mosquees a minarets, 3 mesdjid ou chapelles musulmanes, 1 eglise grecque orthodoxe, 1 eglise armeno-gregorienne, 1 chapelle armeno-protestante, 1 chapelle catholique-latine et 3 synagogues; 6 bains publics, 4 han ou hotelleries, 47 cafes, 3 hotels, 51 boutiques, une tannerie, 2 moulins a vent, 1 moulin a vapeur pour les troupes, 26 fours de boulanger, 12 fours de potier, 13 fontaines publiques, 1 club ou les etrangers sont admis sur la presentation d'un des membres actifs, et 2040 maisons." V. Cuinet. La Turquie D'Asie. Cilt 3. Sh. 747

olan ve şehre adını vermiş bulunan çanak çömlek imalatı eski önemini kaybetmiş ve gerilemiş bulunuyordu.

Şehrin bu sıralarda ticaret ve stratejik konumu bakımından önemli bir yer işgal ettiği, Çanakkale'de birçok yabancı temsilciliklerin bulunmasından da anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Rusya'nın Çanakkale'de birer konsolosluğu vardı ve bu devletler burada birer konsolos yardımcısı (vice-consul) ile temsil ediliyorlardı. Bunlara 1872 Şubatında bir de Almanya konsolosluğu ilave edilir.

Çanakkale'de XIX. yüzyılda yangınlar Yalı, (1836, 1854, 1860'da), Rum (1852, 1845,1866'da) ve Ermeni mahallelerinde (1856 yılında) çıkmıştır[13]. Şehre büyük zarar veren yangınlar 1836, 1845 ve 1866 yıllarında çıkan yangınlardır. Yangınların hepsi kazaen çıkmış ve şiddetli rüzgarın etkisiyle genişlemiştir. 1852, 1854, 1856 ve 1860 yangınları ise genişlemeden ahali ve askerler tarafından söndürülmüştür. Yangın yerlerine hemen yeni bina yapımına izin verilmemiştir. Şehre gelen mühendisler, yangın yerlerinin kadastro çalışmalarını yapmış ve haritasını çıkarmışlardır. Kargir bina yapımı teşvik edilmiştir. Yangınzedelerin iaşe ve barınma ihtiyaçlar ise hemen karşılanmaya çalışılmıştır.

Çanakkale şehri Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde Anadolu eyaleti içindeki Biga sancağına bağlı bulunuyordu. Daha sonra 1533 yılında kurulmuş bulunan ve merkezi Gelibolu olan Cezayir-i Bahr-i Sefid

---

[13] Şerif Korkmaz. Çanakkale'de Yangınlar (1836-1866)

vilayetinin içinde yer alır. Bilahare bu vilayetin merkezi, Çanakkale olur. 1876 yılından sonra da müstakil Biga sancağının merkezi haline gelir.

Kal'a-i Sultaniyye mutasarrıfı tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 16 Mayıs 1916 tarihli bir yazıda Kal'a-i Sultaniyye'de hapishane olarak kullanılacak uygun binanın olmadığı, Ezine'de bulunan ortalama elli altmış kişiyi alabilecek kapasitesi ve koğuş olarak kullanılabilecek odaları bulunan ve etrafı duvarla çevrili olan Ermeni kilisesinin hapishane olarak kullanılmasının uygun olacağı bildirilir[14]. Ancak bu öneri kabul edilmez ve mevcut hapishane kullanılmaya devam eder.

I. Dünya Savaşı başlarında Çanakkale ile birlikte kıyı bölgelerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim ahali iç bölgelere göç ettirilmeye başlanmış, 1915 yılı Şubat ayında şehir terk edilmiş ve mutasarrıflık Lapseki'ye taşınmıştır[15].

Çanakkale stratejik önemine binaen askeri bölge ilan edilmiş ve buradan devlete zararlı olabilecek her türlü düşman unsur uzaklaştırılmıştır[16]. Bu kapsamda konsolosluklar da zaman içerisinde bölgeden

---

[14] Emel Demir. Osmanlı Devletinde Hapishane Reformu: Çanakkale Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2013

[15] Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri

[16] Recep ÇELİK. Çanakkale'de Zarara Uğrayan Konsolosluk Mülkleri ve Eşyaları Meselesi (1914-1922)

kaldırılmışlardır. Konsoloslukların bina ve eşyaları savaşta ciddi ölçüde zarar görmüş, sağlam kalabilenler İstanbul'a nakledilmiştir. Konsolosluk binaları ise zaman zaman askeri ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Bu süreçte Osmanlı Hariciyesi uluslararası konsolosluk hukukuna azami ölçüde riayet edilmesi hususunda askeri makamları uyarmış, ileride uluslararası alanda devleti sıkıntıya düşürecek hareketlerden uzak durulması konusunda ikazlarda bulunmuştur. Nitekim konsolosluk binaları ve eşyaları Çanakkale savaşları sonrası Osmanlı Devleti için ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Meselenin çözümü için bir mülkiye müfettişi görevlendirilmiş ve Heyet-i Tahkikiye kurulmuştur. Şuray-ı Devlet ve Meclis-i Vükela'ya kadar sorun aksetmiş, sorumlular hakkında adli süreç başlatılmıştır.

18 Mart 1915'te cereyan eden büyük deniz muharebeleri şehrin önündeki sularda meydana gelir. Bu muharebede Türkler düşmanı boğazdan geçirmediği halde şehir çok büyük zarar görür. 18 Mart sabahı boğaza giren on altı savaş gemisinin açtığı ateş sonunda şehir ateşler içinde kalmıştır. Sivil nüfus tahliye edilmiş olduğundan nüfusu azalmış, ticaret gerilemiş ve şehir sönükleşmiştir. Şehrin nüfusunun artması ve kalkınması ise ancak Cumhuriyet döneminde olur.

Çanakkale Savaşları'nın hemen ertesinde başlayan anma günleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanını

takip eden günlerde devam eder[17]. 1920'li yıllarda özellikle Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından üstlenilen etkinlikler, 1930'lu yıllardan itibaren kurumsal kimliğe kavuşur. O yıllarda Halkevleri, anma merasimlerinin düzenlenmesine hem öncü olmuş hem de ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Çanakkale Halkevi'nin faaliyetleri, etkinliklerin özelden ülke geneline doğru yayılmasında ve halk tarafından daha çok benimsenmesine büyük katkı sağlamıştır[18].

18 Kasım 1839 tarihli bir şer'iye sicili belgesinde Kal'a-ı Sultaniyye'de Cami-i Kebir yanında Müfessirzade Faziletlü Said Efendi Medresesi adında bir medresenin açık olduğu kayıtlıdır[19].

Fatih Camii 1462 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış, kentin en eski camisidir[20]. Cami dikdörtgen planlı, tek minareli, kırma çatılı ve Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi camileri içinde en büyük olanıdır. Bu eser, 1863 yılında tamamen yenilenmiştir. Bu yenileme esnasında bir de meşruta eklenmiştir. Bu

---

[17] Tayfun Ulaş. 1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri ve Halkevlerinin Rolü

[18] 1932-1951 yılları arasında faal bulunan Çanakkale Halkevi açılan ilk 14 halkevi arasındadır ve şehrin kültürel bakımdan kentleşmesine ciddi katkı sağlamıştır.

[19] Nurhan Acar Azkın. Çanakkale'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları (1839-1915). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012

[20] Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

yenileme ve onarımı gösteren kitabe, meşruta kapısı üzerindedir. Çanakkale Fatih Camii bu onarımdan başka iki onarım daha geçirmiştir. Müslüman mahallesi bu caminin etrafında geliştiğinden, burada bir meydan çeşmesi ve caminin batı yanında bir hazire yer almaktadır. Bu hazirede kısa süre Osmanlı sadrazamlığı yapmış Sadrazam Hafız İsmail Paşa ile Silahtar (Sadrazam) Ali Paşa'nın mezarı, mezar taşındaki kallavi kavukları ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bostancıbaşı **Hafız İsmail Paşa** (1758-1807) III. Selim saltanatında; 24 Nisan 1805-14 Kasım 1806 tarihleri arasında bir yıl altı ay yirmi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. 1807'de Karaman Eyaleti ilavesiyle Akdeniz Boğazı Çanakkale Muhafızlığına gönderilir. Ancak bu görevdeyken dört ay sonra Çanakkale'de vefat eder. İsmail Paşa'nın, Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Kabakçı Mustafa tarafından desteklendiği ve sadaret kaymakamlığına getirilmek istendiği, ancak bu gelişmeyi kendi makamı için tehlikeli gören Nizam-i Cedidin önde gelen aleyhtarlarından olan sadaret kaymakamı Tayyar Paşa tarafından zehirlenerek ortadan kaldırıldığı ileri sürülmüştür.

Sadrazam Ali Paşa İzzet Ahmet Paşa'nın oğludur. Enderun'da eğitimini yapmıştır. 1814'de silahtar olarak göreve getirilmiş ve bu görevde yedi yıl kalmıştır. Silahtar Ali Paşa sadrazamlık görevinde iken ehliyetsiz ve yetersiz görülmüş ve dört buçuk aya yakın görevde kaldıktan sonra 13 Aralık 1823'de azledilmiştir. Bir müddet sonra affedilmiş ve Konya eyalet valisi görevi

verilmiştir. 1828'de bu görevden azledilip İstanbul'a dönmüş ve Maltepe'de çiftliğinde oturmuştur. Serasker Koca Hüsrev Mehmet Paşa (1769-1855)'nın aracılığı ile padişahın huzuruna çıkıp onun iltifatlarını almıştır[21]. Sonra Aralık 1828'de Çanakkale Boğazı muhafızlığı görevine atanmıştır. Bu görevde iken Çanakkale'de 1829'da aniden vefat etmiştir.

Yukarı Çarşı'nın sona erdiği noktada yer alan Arap İbrahim Paşa (Kurşunlu) Camii, kuzeydeki kapının üzerinde mevcut mermer kitabesinden anlaşıldığına göre yanan Çınarlık Camii'nin yerine 1869 yılında Biga sancağı mutasarrıfı Arap İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır[22]. Çanakkale'de Osmanlı Dönemine ait üzeri kurşunlu kubbe ile örtülü tek camidir. Bu nedenle halk arasında adı Kurşunlu Cami olarak söylenir.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasıyla, bunları yok eden Yüzbaşı Karacehennem İbrahim Ağa, paşalığa yükseltilmiş, Biga Mutasarrıfı ve Çanakkale Boğaz Muhafızı olmuştur. Halk arasında Arap İbrahim Paşa diye anılan bu zat, Çanakkale'nin imarı için yoğun bir

---

[21] Koca Hüsrev Mehmed Paşa, Abdülmecid saltanatında 2 Temmuz 1839-29 Mayıs 1840 tarihleri arasında on bir ay yedi gün sadrazamlik yapmış Osmanlı devlet adamıdır. 1811-1818 arasında ve 1823-1827 dönemlerinde kaptan-ı derya olarak iki dönem görev yapmıştır. Yeni kurulan Asakiri Mansuriye'nin kurucu seraskerliğini yapmıştır. Ayrıca (başta çok olaylı geçen Mısır valiliği gibi) birçok eyalet valiliğinde de bulunmuştur.

[22] Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

çaba harcamıştır. Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın mezarının kaldırılan İstanbul'daki Taksim mezarlığında olduğu söylenir.

Aynalı Çarşı ile Korfmann Kütüphanesinin arasında yer alan tek minareli, kare planlı, kırma çatılı cami Tıflı Camii'dir. Kuzey-batı köşesindeki minarenin tek şerefesindeki hasır örgü şeklinde işlenmiş taş işçiliği dikkat çekicidir. 1892 yılında Sultan Abdülhamid zamanında inşa edilmiştir. Halk arasında bu camiye 'Tıflı Camii' denilmesi, cami avlusunda daha önceden var olan sıbyan mektebi nedeniyledir.

Kent müzesinin karşısında yer alan Yalı Camii kare planlı, kırma çatılıdır. Kuzey kapısının üzerindeki mermer onarım kitabesinden anlaşıldığına göre, ilk caminin yanması üzerine Tavil Ahmet Ağa tarafından yaptırılır. Onun da yanması üzerine 1853 yılında **Miralay Halil Bey**'in gayretleriyle yenilenir[23]. Çok sayıda lahdin yer aldığı küçük bir haziresi de bulunmaktadır. Mezarlıkta iki paşa, iki miralay, iki müftü, iki kaymakam ve bir muhasebecinin kabri vardır. Camiyi yaptıran Miralay Halil Beyin mezarı da yine bu caminin haziresinde yer almaktadır[24].

Çanakkale'de 1869 yılına ait Maarifi Umumiye Nizamnamesinin ilanına kadar Rum, Ermeni ve Yahudilerin yalnızca sıbyan mektebi seviyesinde

---

[23] Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

[24] Hamit Arbaş. Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları

geleneksel okulları vardı[25]. 1870'lerden itibaren Rum ve Ermeni cemaati kız ve erkek çocukları için iptidai ve rüştiye seviyesinde okullar açarlar. Rumlar 1900'lerin başında kız ve erkek öğrenciler için iki yeni mektep inşa ederler. Ermeniler de 1903'den sonra yeni bir okul kurarlar. Yahudi cemaati ise havra etrafında kadim mekteplerinde çocuklarına eğitim vermeyi sürdürürler. Zamanla geleneksel Yahudi mektebi sayısı üçe çıkar. Rum ve Ermeni okulları İstanbul'daki Rum ve Ermeni Patrikhanelerine bağlı idi. Yahudi Mektepleri ise hahamlar tarafından idare edilirdi. 1888 yılında idadi mektebi açılır. Bu okul 1911 yılında Sultani Mektebi'ne dönüştürülür. Ancak, eğitim istatistikleri Rum, Ermeni ve Yahudi unsurların bu okullara rağbet etmediklerini göstermektedir. I. Dünya Savaşı Çanakkale'de eğitim faaliyetinin kesilmesine sebep olmuştur. Öte yandan, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında yaşanan göç ve tehcirin yanı sıra 1923 yılından başlayan Türk-Yunan nüfus mübadelesi, Çanakkale'nin demografik yapısını değiştirmiştir.

Girit'ten Türkiye'ye göçler Lozan Görüşmeleri sırasında, 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Protokolüyle düzenli bir şekilde yapılır[26]. 1923 yılı Kasım ayında nüfus değişimi başlar. Mübadele çerçevesinde Çanakkale ve çevresinde iskan edilmek üzere Giritli

---

25 Aşkın Koyuncu. Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri

26 Cengiz Parlak. Çanakkale Merkeze ve İlçelerine Yerleştirilen Giritli Mübâdil Göçmenler

mübadiller deniz yoluyla bölgeye getirilirler. Girit mübadilleri Çanakkale merkez, Ayvacık ve Küçükkuyu bölgelerine yerleştirilirler. Mübadillere Türk Devleti tarafından iskan bölgelerinde tarım arazileri ve ticarethaneler verilir.

Cuinet, eserinde 1890'larda Çanakkale'de bir Ortodoks Rum kilisesi, bir Gregoryen Ermeni kilisesi, bir Protestan Ermeni şapeli, bir Katolik Latin şapeli ve üç sinagogun varlığından söz eder[27].

Zafer Meydanı'nda dikdörtgen planı ve gösterişli cephesiyle dikkat çeken Surp Kevork Ermeni Kilisesi Aziz Surp Kevork adına inşa edilmiştir[28]. XVI. yüzyılın başında, seksen üç Ermeni ailesinin Çanakkale'ye gelmesini takiben 1669 yılında yapılan kilise 1691 yılında yıkılmış, ardından 1718 yılında Sultan III. Ahmet (1673-1736)'in fermanıyla yenilenmiştir[29]. Kilise 1960 yılına kadar Çanakkale çevresinde bulunan eski eserlerin toplandığı bir depo-müze işlevi görmüştür. 1960-1984

---

[27] V. Cuinet. La Turquie D'Asie. Cilt 3. Sh. 747

[28] Katoliklerin Saint Georges, Ermenilerin ise Surp Kevork olarak andıkları Hristiyan azizidir.

[29] "Sadrazam Öküz Mehmed Paşa, Rum, Ermeni ve Yahudi taifesinden 83 nefer yerli reaya ile taşradan gelerek şehre tavattun eden (yerleşen) 75 nefer *haymana* reayası olmak üzere Rum, Ermeni ve Yahudi milletinden 158 kişiyi, söz konusu çeşmeler ile suyollarının bakım ve tamiri ile görevlendirmiş ve bu hizmetlerine karşılık avarız-ı divaniye, bedel-i nüzul, ispençe, imdad-ı seferiye, tekâlif-i şakka vesair örfî vergilerden muaf tutulmalarını sağlamıştır.". Aşkın Koyuncu. Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri

yılları arasında Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan bina daha sonra kültür merkezi haline getirilir. 2000 yılında, müze yapılmak üzere restore edilmiş olup günümüzde ise üniversiteye tahsis edilmiştir.

2005 yılında hayatını kaybeden Troia Kazı Heyeti eski başkanı Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ın altı bin kitap ile 10 bin makalesini bağışladığı Korfmann Kütüphanesinin 24 Şubat 2007 Cumartesi günü açılışı yapılmıştır. Korfman Kütüphanesi olarak tahsis edilen ve 1890'lı yıllarda yapıldığı düşünülen bu yapı, büyük bir olasılıkla Surp Kevork kilisesine bağlı Sıbyan Okulu olarak inşa edilmiş ve kısa bir süre eğitim amaçlı kullanılmıştır[30]. Ancak bina, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Ermeni cemaatinin Çanakkale'yi terk etmesiyle kendi haline bırakılmış ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Tekel İdaresince tütün deposu olarak kullanılmıştır. 2006 yılında Belediye tarafından satın alınan yapı restore edilmiş ve Çanakkale-Tübingen Troia Vakfına kütüphane amaçlı kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.

Çanakkale'ye gelen Sefaradlar[31] öncelikle çevre ilçelere, özellikle Ezine, Bayramiç, Gelibolu, Lapseki gibi

---

30 Oğuz Koçyiğit. Çanakkale'nin Geç Osmanlı Devri Kültür Mirası: Ticaret Ve Üretim Yapıları

31 İbrani dilinde "Sefarad", İspanya anlamına gelmektedir. İspanya dışında Portekiz, İtalya, Kuzey Afrika, Türkiye, Ege Adaları ve Balkan Musevilerinin de büyük bölümü bu adla anılır. XVI. yüzyılda bütün bu gruplar, Judeo-Espegnol veya "Ladino" denen ve İspanyolca'nın Kastilya lehçesine ilave edilmiş; Türkçe, İbranice hatta Rumcadan gelen kelimeler ve deyimler ile bezeli bir dil konuşuyorlardı. Bu dil bugünlerde

merkeze yakın ilçelere yerleşmişler ve ilerleyen yıllarda Çanakkale merkeze ticaret amaçlı geçiş yapmışlardır[32]. Hububatçılık, manifaturacılık, tuhafiyecilik, ayakkabıcılık gibi meslekleri Çanakkale'de yapmaya başlayan Yahudi halkı kısa zamanda ekonomik yönden donanımlı hale gelmişlerdir. Yahudilerin Çanakkale'den ayrılmaları Trakya Olayları ve 1967 Olaylarının Çanakkale'ye yansıması, 1948'de İsrail Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu, Yüksek Öğrenim ihtiyacı, evlilik ve ticaret gibi sebeplere dayandırılır. Eski Yahudi Mezarlığı ise bugün Yahudi Mahallesinin bitiminde bulunan yerinden 80'li yıllarda kaldırılarak, şehrin arka bölgelerine taşınmış, bu taşınma sırasında eski mezar taşlarının birçoğu kaybolmuş ve kırılmıştır[33].

Çanakkale'nin Musevi Mahallesi, havra olarak da bilinen sinagogun çevresinde gelişmiştir. Mekor Hayim (Hayat Kaynağı) adını taşıyan sinagogun yüz yirmi yıllık bir geçmişi olduğu söylenir. Hafta içi mesai saatlerinde ziyaret edilebilen sinagogda, son yıllarda oluşan bir

---

unutulmaya başlanmıştır. 1492'de İspanya'dan kovulan Museviler, İspanya kökenli oldukları için kendilerine "Sefarad" adını koymuşlardır. Bugün Türkiye'de yaşayan 25.000 Yahudi'nin yaklaşık %96'sını oluşturan Sefaradlar'ın sayısı 24.000 civarındadır.

32 Özlem Akı. Cumhuriyetten Günümüze Çanakkale Yahudileri. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2014

33 Işıl Demirel. Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrımüslim Politikalarının İziznde. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi. İstanbul. 2010 -Günümüzde Çanakkale'de beş Yahudi ailesi kalmıştır.-

gelenekle her yıl Ekim ayında İstanbul'dan Çanakkale'ye gelen bir grup Musevi, atalarının mezarlarını ziyaret ettikten sonra, dini bir tören gerçekleştirmektedir.

Balkan Savaşları sırasında birçok ülkenin Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Salib-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı yaralılarına yardım etmek için sağlık ekipleri gönderirler[34]. Bunlara "Heyet-i Sıhhiye-i İmdadiye" denilirdi. Cambridge vapuru sağlık hizmetlerinde yaralı ve hastaları Çanakkale'den İstanbul'a taşımak için kullanıldı. Gelibolu Seyyar Hilal-i Ahmer Hastanesi Gelibolu Ermeni Mektebine geçici olarak yerleşerek hizmet verir. Çanakkale İdadi Mektebi (Çanakkale Orta Okulu) ile Çanakkale İttihat ve Terakki Kulübü binasının hastaneye dönüştürülmesi sonucunda oluşturulan Çanakkale Hilal-i Ahmer Hastanesi'nin yatak kapasitesi iki yüz otuzdu. Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi, Gelibolu Kız Okulu (İnas Mektebi) binasında elli yataklı bir hastane olarak kurulur. Eczane ve ameliyathane tesis edilir. Kapasitesi gelen yaralı sayısını karşılayamaz. Bunun üzerine Fransız Kız Okulu ile Fransız Erkek Okulu hastaneye dahil edilerek hastane kapasitesi yetmiş yatak artırılır. Bu arada Fransız okullarında görev yapan dört rahip ile üç rahibe bu hastanede gönüllü olarak hastabakıcılık yapmaya başlarlar.

Çanakkale'nin, Cevat Paşa Mahallesi Havan Tabya sokaktaki Askeri Hastane binası, 1890'lı yıllardan

---

[34] Mithat Atabay. Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hilal-i Ahmer Hastaneleri

günümüze yarı harabe halinde ulaşır[35]. Hastanenin varlığı nedeniyle yapının bulunduğu semtin adı halk dilinde 'Hastane Bayırı Mevkii'dir. Birinci Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale Savaşı sırasında Merkez Hastanesi adı altında seyyar ordu sağlık birimleriyle birlikte 'Ağır Yaralılar Hastanesi' olarak 1916'ya kadar hizmet etmiştir. Hastanenin kuzeybatısında 'Hastane Bayırşehitliği' bulunmaktadır.

Çanakkale'de asker hastanelerinin kuruluşu ile ilgili ilk bilgiler 1871 tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Salnamesinde yer alır. Bu askeri hastaneye (1000 yataklı) ek, bir benzeri olarak Liman Bayırı mevkiine inşa edilmiş olma ihtimali yüksektir. 1884 yılından sonra, hizmet personeli ve hekim sayısının artmış olması da bu ihtimali güçlendirmektedir. 1911 Trablus Savaşı sırasında biraz daha kuvvetlendirilmiş, 1912–1913 Balkan Savaşında bir değişiklik olmamış, I. Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale Savaşı sırasında Merkez Hastanesi adı altında seyyar ordu sağlık birimleriyle birlikte 'Ağır Yaralılar Hastanesi' olarak 1916'ya kadar hizmet etmiştir. Hastane 1915 yılında, işaretlerinin tamam olmasına, İngiliz haritalarında yer almasına rağmen aynı gün iki defa bombalanır. Bomba etkisiyle oluşmuş 'çukur' ve tahribat görülmektedir. 1919'da İngilizlerin yerleşmiş olduğu Çanakkale Hastanesi'nde yangın çıkmış, yemekhane,

[35] Senem Yiğit Kahraman. Çanakkale Eski Merkez Hastanesi (Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askerîyye)

ameliyathane ve telsiz telefonhanesi zarar görmüştür. Bina duvarlarında yangın izleri ve yanık ahşap kalıntıları bulunmaktadır. Çanakkale Boğazı'nın iki yakası, İngilizlerce işgal edilir[36]. Çanakkale'ye bir İngiliz Müfrezesi çıkar. Daha sonra 20 Kasım'da, Rumeli Yakası Fransızlara devredilir.1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile bölgeyi işgal eden İtilaf Devletleri tarafından askerlikten tecrit edilen Çanakkale'de hastane kapatılmıştır. Lozan Antlaşması gereğince Askeri Bölge sayılmayan Çanakkale'de kolluk kuvvetleri olan jandarma birliklerinin ihtiyacı için 'Çanakkale Jandarma Hastanesi' adı ile 100 yataklı bir sağlık tesisi açılır. 1936 Montrö Anlaşması ile hastane kara ordusu kuruluşuna dahil edilir.

Tıflı Camii'ne Zafer Meydanı'ndan girip diğer kapıdan çıkıldığında Aynalı Çarşı'nın önüne ulaşılır. Ünlü 'Çanakkale' türküsünden dolayı şehre gelenlerin ziyaret etmek istedikleri mekanların başında Aynalı Çarşı gelmektedir[37]. Orijinal kapısı ve kitabesiyle dikkat çeken bu çarşının, türküde adı geçen Aynalı Çarşı olduğu düşünülür. Ancak kitabesinde Aynalı Çarşı adı geçmemektedir. Çarşının kırmızı taştan yapılmış kapısı kemerli olup, kemerin kilit taşı, kabartma çiçek desenleriyle süslenmiştir. Kemerin üstünde yer alan

---

36 http://catab.kulturturizm.gov.tr/

37 "..Çanakkale içinde aynalı çarşı/Ana ben gidiyom düşmana karşı, off, gençliğim eyvah!.." Çanakkale türküsü, Çanakkale Savaşı'nı anlatan bir türküdür. Ait olduğu yöre Kastamonu'dur. Notaya Muzaffer Sarısözen'in aldığı türkünün kaynağı Kastamonulu İhsan Ozanoğlu (1907-1981)'dur.

kitabe, çarşı hakkında bilgi veren en önemli belgedir. Osmanlıca, İbranice ve Fransızca olmak üzere üç dildedir. Osmanlıca kitabede günümüz Türkçesiyle şöyle yazmaktadır: "Adaletliliği ile tanınan Sultan Gazi ikinci Abdülhamid efendimiz hazretlerinin lütuf ve sahip çıkmalarıyla kendine bağlı Musevi uyruğundan İlyo Halyo kullarının çabalarıyla yaptırılmış ve gönülde yer tutan çarşıdır. Yıl Hicri Muharrem 1307 (Kasım Aralık 1889)". Çarşı adını (Halyo Pasajı), yapıyı inşa ettiren Elya Halyo isimli Çanakkaleli Yahudi'nin soy isminden alır.

Yakın zamana kadar harap durumda olan çarşının restorasyonu 2007 yılında tamamlanarak, Çanakkale'ye özgü hediyelik eşya satan dükkanların yer aldığı, turistlerin ilgisini çeken önemli bir alışveriş merkezi olarak kente kazandırılır.

Muvakkithane iki katlı, kargir bir yapıdır. Alt katı dükkan ve üst katı muvakkithane olan yapı, kitabesine göre 1867 tarihinde yaptırılmıştır.

Saat Kulesi Meydanı, Çanakkale'nin en popüler meydanıdır. İskeleden çarşıya giden yol üzerinde olması, buradaki yaşama hareket ve canlılık katmaktadır. Saat Kulesi kare planlı olup yükseldikçe daralan dört kattan oluşmaktadır. Sultan Abdülhamid'in yirminci saltanat yıldönümü olan 1898'de Anadolu'nun pek çok kentinde yaptırılan saat kulelerinden biridir. Kule 2010 yılında restore edilirken, meydan ve çevresi de 2011 yılında düzenlenmiştir.

Saat Kulesinin kitabesinde Çanakkale mutasarrıfı Cemil Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Ancak

kulenin yapımına Emile Vitalis adlı Yahudi bir tüccarın katkısının olduğundan da bahsedilir. Vitalis aynı zamanda İtalyan fahri konsolosudur. Hastalandıktan sonra tedavi için Avrupa'ya gittiği ve Nis'de öldüğü bilinmektedir. Bıraktığı vasiyetnamede servetinden on bin Fransız altını ile Çanakkale'de bir saat kulesi yapılmasını ve şehre su getirilmesini vasiyet etmiştir. Eski su deposu olarak bilinen belediye beton santralinin yanındaki binanın cephesindeki Osmanlıca ve Fransızca yazılı kitabe bu konuda önemli bir belgedir. "Emile Vitalis A La Ville Des Dardanelles 1900" yazısının yer aldığı kitabeden, binanın Emile Vitalis tarafından Çanakkale şehrine armağan edildiği anlaşılmaktadır.

Hasan Mevsuf Sokak'ta yer alan ve okul olarak yapılan iki görkemli bina halen bu işlevlerini sürdürmektedir. 1904 yılında 'Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi' ve 'Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi' olarak yapılmış, 1923 yılında adları Cumhuriyet ve İstiklal olarak değiştirilmiştir.

Cumhuriyet Meydanı'ndaki Öğretmenevi Binası, 1892 yılında mutasarrıf Ziver Paşa tarafından yaptırılmış olup uzun yıllar ortaokul, lise ve öğretmen okulu olarak kullanılmıştır. 2000 yılında restore edilmiş olup günümüzde öğretmenevi olarak hizmet vermektedir. Mutasarrıf es Seyyid Ahmed Ziver Paşa'nın 1893 tarihli kabri Yalı Camii haziresindedir[38].

---

[38] Hamit Arbaş. Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları

Zafer Meydanı'nda yer alan *Nedime Hanım Kız Mektebi*, Çanakkale mutasarrıfı Hıfzı Tevfik Paşa'nın amansız bir hastalıktan ölen kızı Nedime Hanım anısına 1904 yılında yaptırılmıştır. Bir kız okulu olarak yaptırılan bina bu işlevini çeşitli adlar altında uzun yıllar sürdürmüştür. Nedime Hanım'ın vefatı üzerine Hayat Sigortasındaki para ile 1904 yılında inşaatına başlanmış, 1905 yılında Mekteb-i Cemaat-i İslamiye adıyla iptidai ve rüştiye sınıfları içinde bulunduran Kız Mektebi olarak açılmıştır[39]. Birinci Cihan Harbinde amele taburları tarafından işgal edilen bina mütarekede de Cihet-i Askeriyece küşad edilerek altı dershaneli Muhtelit Mevki-i Müstahkem Numune Mektebi binaya nakledilmiştir.

Nedime Hatun Türbesi Tatarlar Camii olarak da bilinen ve Kayserili Ahmet Paşa tarafından 1874 yılında yaptırılan caminin avlusundadır. Sarıçay'ın güneyinde yer alan Kayserili Ahmet Paşa Camii sokağa bakan süslü çeşmesi ve bahçesindeki kare planlı piramidal çatılı gösterişli türbe ile diğer camilerden ayrılır[40]. Caminin avlusundaki şadırvan ise Ahmet Paşa'nın hanımı olan Fatma Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. Şadırvan da günümüze ulaşmadığından, cami ve şadırvanın yapım tarihlerini caminin batı avlusundaki yeni yapılan çeşme üzerindeki kitabeden anlıyoruz. Çokgen planlı türbe Hıfzı

---

[39] http://nedimehanimktml.meb.k12.tr/

[40] Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

Paşa'nın kızı Nedime Hanım'a aittir. 1904 tarihli kitabesi vardır. Çeşmenin üzerinde 1888 tarihli kitabe ile Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası yer almaktadır.

Hayri Murat **Mersin Dede**'nin kabri sok 32'nin yanı çıkmaz sokaktadır.

Arslanca Dede'nin kabri Aynalı Çeşme Sokak ile İnönü Caddesinin kesiştiği yerdedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten bu güne Çanakkale'de, halkın koyduğu mahalle adlarından birisi, Arslanca Mahallesidir. Kentin tarihi alanlarından birisi olan ve halkın dilinde olduğu kadar birçok resmi kayıt ve belgede de adı geçen Arslanca Mahallesi, Arslanca Dede'den adını almaktadır. Arslanca Dede sevilen ve sayılan bir Çanakkale şahsiyetidir. Vefatıyla birlikte mezarı şimdiki Arslanca Mahallesine yapılmıştır.

Ayvacık Evliyaları

Anlatılır ki, Ayvalıobalı bir asker 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşına katıldıktan sonra Tebrizli zengin bir kadın olan Ümmühan Hatun'la evlenmiş ve hanımını buraya getirmiştir. Ümmühan Hatun çevredeki obaları dolaşarak onları Ayvalıoba'ya davet etmiştir. Ümmühan Hatun sayesinde çevredeki Küplü, Doğanlar, Garipçeler, Tekke ve Çaltı obalarında yaşayanlar Ayvalıoba'ya yerleşmişler ve burası bir kasaba olmuştur. Ümmühan Hatun buraya kendi ismiyle anılan bir cami yaptırmış, hamam için 10 kilometre mesafeden su getirtmiştir.

İlçede Tuzla köyünde Behramiye Camii, Babakale Kale Camii, Gülpınar Köyü Camii (Babakale köyü Camii), Süleyman köyü Camii, Behramkale Murat Hüdavendigar Camii, Paşaköyü Camii, Babakale Hamamı, Babakale Limandaki Çeşme, Babakale köy meydanındaki Çeşme, Behramkale Kale içindeki çeşme, Babakale Sultan Baba Türbesi, Babakale Çamaşırhanesi, Behram Köprüsü (Behramkale) olmak üzere taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır[41].

Hüdavendigar Camii *Berhamkale* köyünün doğu kıyısındaki en yüksek tepe üzerinde yer almaktadır. Caminin tarihini 1. Murad Hüdavendigar'ın saltanat yılları olan 1361-1389 tarihleri arası kabul etmek daha doğru

---

[41] Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

olacaktır. Yapı, eski Assos harabelerinin yakınındadır[42]. Banisi Gazi Sultan Murat Hüdavendigar Han–ı evvel Hazretleri olan Hüdavendigar Medresesi Ayvacık *Kızılcatuzla* köyünde olup 1896-1901 yılları arasında müderrisi Hafız Muttalib Efendidir. Medresenin talebe sayısı 55'tir[43]. Biga Sancağına bağlı Ayvacık kazasında önceden halkın ianesiyle yapılan Hüdavendigar Medresesi, 50-60 öğrenci için yeterli sınıf ve odaya sahip olmadığı için 1890 yılında medresenin rüştiye mektebine dönüştürülerek, buraya muallim tayini Şura-yı Devlet'ten Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıyla istenilmiştir.

Yeşilyurt köyü camisi kiliseden camiye çevrilmiştir. Kilisenin ne zaman yapıldığı konusunda yeterli bir bilgiye rastlanmamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra mübadele kapsamında Çanakkale'den Rumların ayrılmasından sonra yapı camiye dönüştürülmüştür. Cami kareye yakın dikdörtgen planlı

---

[42] Assos kenti Lesbos Adası'nın karşısında, Edremit körfezi kıyısındadır. Assos kuzey ve güneyde kayalık, dik yamaçlı bir tepenin üzerinde ve eteklerinde kurulmuştur. Strabon, kentin büyük bir mendireğe sahip olan bir limanının olduğunu belirtmektedir. Kente ilk sistematik kazılar özellikle Athena Tapınağı'nda Clarke ve Bacon tarafından 1879 yılında yapılmıştır. Günümüzde kabul edilen görüş Assos'un M.Ö. 7. yüzyıl başlarında karşılarında bulunan Lesbos adasından gelen Aioller tarafından kurulmuş olduğudur. –Uğur Candar. Buluntular Işığında Troas Bölgesi Kolonizasyonu. Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. 2012-

[43] Nurhan Acar Azkın. Çanakkale'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları (1839-1915). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012

olup kaba taş ve tuğladan yapılmıştır. Üzeri ahşap bir çatı ile örtülüdür. Beden duvarları üzerinde iki sıra halinde pencereler bulunmaktadır. Bunlardan ikisi yuvarlak kemerli, biri de ikiz pencereler halinde ampir üsluptadır. Camiye çevrildikten sonra yanına dikdörtgen taş bir kaide üzerine yuvarlak gövdeli, tek şerefeli bir minare eklenmiştir. Mihrabı herhangi bir özellik taşımamaktadır.

İlçeye 52 km. mesafede bulunan *Babakale* köyünün önünde zorunlu olarak rüzgar yüzünden demirleyen Osmanlı gemilerinde Yeniçeri dini önderi bir zat olarak tanınan Bektaşi babası **Sultan Baba** vefat eder ve buraya gömülür[44]. Daha sonra denizciler buraya Baba Burnu ismini takarlar. Yine zorunlu olarak demirleyen gemilere saldıran korsanlardan korunmak üzere buraya kale yapılır. Zamanla buraya köy ismi olarak, bu iki kelime birleştirilir ve Babakale ismi verilir. Köy halkını Türkmen ve Yörükler oluşturur.

Piri Reis'in Kitab-ı Bahriyesinde yer alan bilgiye göre Osmanlı donanmasında görevli "peksimet yemez" lakaplı tayfa donanma Bababurnu'ndan geçerken ölünce buraya gömülmüş. O günden sonra donanma buradan ne zaman geçse tayfalar, uğur getirsin, diye türbenin bulunduğu tarafa doğru peksimet atmaya başlamışlar. Evliya Çelebi ünlü Seyahatnamesinde Bababurnu'ndan geçerken **Latif Baba**'nın ruhuna Fatiha okuduğunu anlatır.

---

[44] www.babakale.net/

Bir zamanlar donanmanın uğur getirsin diye denize peksimet atma zamanla alışkanlık halini almış. Günümüzde denize açılan balıkçılar ve mavi yolculuğa çıkanlar bu alışkanlığı devam ettirip Peksimet Yemez Latif Baba (Sultan Baba) türbesinin önünden geçerken denize kuru ekmek atıyorlar. Kalenin kuzeyindeki Latif Baba Türbesi yenilenmiştir.

Babakale'nin tarihine ilişkin tüm kayıtlar 1723 yılını gösterir. Bir deniz seferinden dönerken fırtınaya yakalanan III. Ahmet köyün doğal koyuna sığınır. Bunu fırsat bilen yöre halkı padişaha yaşadıkları sıkıntıları anlatarak korsanlardan çok çektiklerini, buna bir çare bulmasını isterler. Halkı dinleyen padişah III. Ahmet Veziri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1666-1730)'ya talimat verir. İbrahim Paşa da Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'yı görevlendirir. Hemen bir ferman çıkarılarak, ülkenin dört bir yanında hapishanelerdeki mahkumların burada yapılacak kalenin inşaatından sonra çalışmalarının karşılığında serbest kalacakları buyrulur.

Osmanlının son kalesi inşa edilirken beş km künk döşenerek çeşme, cami ve evler inşa edilmiştir. Kalenin inşaatı bitince bütün mahkumlar özgürlüklerine kavuşurken Babakale'de de yerleşik hayat başlamış olur.

Zamanın ve doğanın acımasızlığına direnemeyen kale büyük bir tahribata uğramış, duvarların bir bölümü yıkılmaya başlamıştır. Kültür Bakanlığı kalenin aslına sadık kalınarak restore edilmesini sağlar.

Babakale Kalesi düzgün kesme taştan Horasan tarzı kireç kum karışımı malzeme kullanılarak dikdörtgen

planlı olarak inşa edilmiştir. Kare şeklinde dört burca sahip olan kalenin her burcunda on adet top yeri bulunmaktadır. Hafif çıkıntılı olan kalenin üzerinde mazgal delikleri vardır. Yuvarlak kemerli olan kapı sağır bir niş içerisine açılmıştır. Kaleye büyük bir demir kapıdan girilir. İlk girişte büyük bir dehliz yer alır. Dehlizden sonraki kapıdan kalenin içine girilir.

Kapının üst kısmında kitabesi yer alır. Kitabede, "Bu yer terk edilmiş, uykuda sessiz sedasız, bir yer idi. Nefret edilen, kötü Frenk korsanların saldırdığı, barındığı yer idi. Bu havaliye yerleşen Hz. Muhammed'in ümmetini, din düşmanları yaptığı seferlerle durmadan soyuyor, yağma ediyorlardı. Vezir kaptan Mustafa Paşa ki o, (zat-ı pak) yani Allah'a ve padişaha yakın, insanlara karşı hayır ve ihsanda bulundu. Düşmanı dağın eteğinden kovmak, çıkarmak için hemen çalışmalara başladı. Kaptan Mustafa Paşa bu kaleden başka, Babakale köyünde hamam, çeşme ve cami yaptı. Kalenin etrafı (sur) kale duvarlarıyla çevrilerek, buraya Müslüman Türkler yerleştirildi. Bir tarih sahifesine sığmayacak kadar önemli olan bu kale tamamlandığı vakit, şair Vehbi kendisini zorlayarak 1155'de yapılmış olan, yani yapılış tarihini hesaplayıp yazdı. Mustafa Paşa yapısı oldu, bu sağlam güzel kale. Boğaz girişinde yapılan bu kaleyi, Allah düşmanın hilesinden korusun", yazmaktadır.

Kalenin içerisine girildiğinde hemen sol tarafta günümüzde akmayan kalenin çeşmesi bulunur. Yapıldığı zamanda yaşayan halkın ve askerin ihtiyaçlarını karşılamak için kalenin içerisinde cami ve birkaç ev

bulunuyormuş. Zamanla yıkılmış olan bu yapıların günümüzde sadece temel kalıntıları duruyor. Güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde iki adet cephaneliği bulunan kalenin surlarına güneybatı yönündeki düz bir merdivenle çıkılır.

Babakale Camisinin kitabesinden, 1725 yılında Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır[45]. Doğu ve batı taraflarından birer kemerli kapısı bulunan caminin avlusu dikdörtgen planlıdır. Avlu duvarları kesme taştan yapılmış ve duvar köşelerinde mükemmel bir dönüş sağlanmıştır. Duvarların üzeri çatı şeklinde örtülmüş olup kirpi süsleme yapılmıştır. Restorasyon sırasında beden duvarları çimento ile sıvanmıştır.

Minaresi taş kaide üzerine yine taştan silindirik gövdelidir. Minare alemi XIX. yüzyılda ampir üslubunda kubbemsi olarak yenilenmiştir. Caminin kitabesinde, “Pek değerli ve latif olan baba bu yerin karanlığını aydınlattı.

[45] Gelibolu'da dünyaya gelen Kaymak Mustafa Paşa'nın babası vezir Kara İbrahim Paşa'ydı. Annesi ise II. Viyana Kuşatmasını yapan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kızı Fatma Hanım'dı. 1717 yılında İkinci İmrahor ve Kapıcılar Kethüdası oldu. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kızıyla evlendi. 1718 yılında İstanbul Kaymakamı oldu. 1721 yılında ise Kaptan-ı Derya görevine getirildi. Gelibolu'daki Telli Çeşme'yi yaptırmıştır. Ayrıca Üsküdar'daki Kaptanpaşa Camii ve Kuruçeşme'de Kasr-ı Süreyya camilerini yaptırmıştır. 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı sonunda kayınpederi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile birlikte görevden alındı ve 1 Ekim 1730 tarihinde idam edildi.

Bababurnu demekle meşhur bu yer önceleri Müslümanlara saldıran Frenk eşkıyasının barındığı zor ve meşakkatli bir yerdi. Bunu haber alan kaptan paşa ferman çıkarıp Müslümanları bu beldeyi vatan tutmaya teşvik etti ve ilk iş olarak bu temiz mabedi yaptırdı. Her zaman korunmuş bu kalenin ibadethanesine gizlilik aleminin ilhamından can kulağıyla işitilen bu mısralarla tarih düşüldü. Sene 1140-1141", yazmaktadır

Bayramiç Evliyaları

Bayramiç 1357 Yılında Türklerin Rumeli'ye geçişleri sırasında Süleyman Paşa tarafından görevlendirilen **Ahi Hızır Emir** Bey tarafından fethedilmiş ve Emir Bey Bayramiç'e yerleşmiştir[46]. O sıralarda esas şehir Menderes Çayı kenarında ve Dutalan denilen yerdedir. Köydeki camiye çevrilen kilisenin yerine Ahi Hızır Emir Bey tarafından bugünkü cami inşa edilir. Tepe Camii olarak da bilinen caminin esas adı Hacı Baliğ Camiidir. Caminin, en eski eserlerden birisi olduğu söylense de, kitabesi bulunmayan yapı, üslup özellikleriyle geç devre uygun düşmektedir. XIV. yüzyılda inşa edilmiş olan (tahminen 1357-1365 yılları arasında) caminin bitişiğinde haziresi bulunmaktadır.

1896-1901 yılları arasında Ezine kazasına bağlı Bayramiç'te iki medrese bulunmaktaydı[47]. Bunlar, banisi Abdurrahman Bey olan 20 talebesi ile Camii Cedit Medresesi ve banisi Hadimizade Hacı Osman Bey olan 18 talebesi ile Camii Atik Medresesi idi.

---

[46] POLAT Yavuz. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

[47] AZKIN Nurhan Acar. Çanakkale'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları (1839-1915). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012

Ahi Hızır Medresesi Ahi Hızır mezraasındaki Ahi Hızır Zaviyesi'nin yanındaydı[48]. Medresenin banisi Ahi Hızır olup bu zat Bayramiç kasabasında medfun idi. Medrese, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında faal durumdaydı. Medresenin beş odası bulunmakta idi. XIX. yüzyılın sonlarında vakıf mütevellisi vakfı zarara uğrattığı için tekke ve medrese odaları kapatılmış ve bir süre kiraya verilmek zorunda kalınmıştı. Bilahare vakıf mütevellisi değiştirilerek tekke ve medrese tekrar onarılıp hizmete açılmıştır. Medresede kalan öğrencilerin yeme, içme ve diğer ihtiyaçları Ahi Hızır Zaviyesi vakfı tarafından karşılanmaktaydı.

Bundan sonra, Türk boyları bu cami etrafına ve bugünkü şehir merkezine yerleşmeye başlamışlardır. Önceleri göçebe halk, bayramlarda ve dini törenler için buraya toplanıp dağıldığından, bayram yeri anlamına "Bayram İçi" veya "Bayram İçin" adı verilmiştir. Bu söyleyiş zamanla "Bayramiç" şeklini alarak kasabanın adı olmuştur.

Bayramiç, Çanakkale ilinin tarihi eserler bakımından zengin merkezlerinden birisidir. Adını daha çok Hadımoğulları ve onların konağıyla duyuran şehirde, literatüre geçen konaktan başka bir kısmı aynı aileye ait olmak üzere birçok anıt eser bulunmaktadır. Hadimoğlu Konağı, Anadolu geleneği ile başkent ekolünü kaynaştırmasının dışında zengin tavan süslemeleri ile

---

[48] Ahi Hızır Medresesi. M. Murat Öntuğ. Ahi Ansiklopedisi. Cilt I

XVIII. yüzyıl ayan binalarının en önemlilerinden biridir[49]. XIX. Yüzyılda Bayramiç'e gelen seyyahlar genelde Hadımoğlu konağında kalmışlardır ve genelde burada çok iyi karşılandıklarını belirtmektedirler. Bayramiç'in merkezinde yer alan yapı, Çarşı Sokak ile Yarıkkule Sokağının kesiştiği köşede olup bugün Etnografya Müzesi olarak kullanılmaktadır. Yapının Biga Sancağı mütesellimi Hac Emiri (emir–ül hac) Osman isimli bir şahıs tarafından 1797 tarihinde yaptırıldığı belirtilir[50]. Aynı kişinin Bayramiç'teki cami (1792), çeşme (Ahi Hızır-1793) ve köprüden (1800) müteşekkil külliyesinin varlığı, konağın bu yapı topluluğunun bir parçası olarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

İlçede Hacı Bali Camii, Taşköprü (Karşıyaka) Camii, Cami-i Cedit, Bayramiç Çarşı Camii, Mektep (imam) Camii, Çifte Hamam, Hacı Arslan Bey Türbesi, Camii Cedit Çeşmesi, Molla Tahsin Çeşmesi, Hükümet Caddesi Ağlar Çeşmesi ve Camii Cedit Köprüsü olmak üzere taşınmaz kültür varlığı tespit edilmiştir[51].

Cami-i Cedit ya da Karşıyaka Camii adıyla bilinen eser l792'de Hadımoğulları tarafından yaptırılmıştır. İlçenin ortasında geçen Tabaklar Çayının kenarında Mehmet Akif Sokağı ile köprü kavşağının güneyindedir. Taçkapının üzerindeki üç satırlık kitabe şöyledir.

---

[49] Alptekin Yavaş. Bayramiç Hadimoğlu Konağı

[50] KURT Erhan. İngiliz Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Çanakkale Ve Çevresi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale. 2014

[51] Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

"Feyzi hakka mazhar olmuş ki Hadımzade Osman Bey,

İdüp ihya bu camii riyadan hem müberradı.

Ne maksat zevki cennettir ne de Havfı cehennemdir,

Ki matlubu zikri tevhiddir. Rizayı Hakkı tahsildir,

Dilci tarihini ihmal de Naciz-i Hamiddir.

Berekallahü bu ayni özre fırdevs aladır (1207 H/1782 M).

Çarşı Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Fakat şadırvan üzerindeki H.1320-1322/M.1902-1904 tarihi yapı için de yaklaşık bir tarih olarak kabul edilebilir.

Bayramiç'te **Mustafa (Fevzi) Arslan Efendi** Türbesi adıyla tanınan yapı XX. yüzyıl başlarına ait görünmektedir[52].

Şehirdeki tarihi çeşme yapıları Lale Devri sonlarından itibaren dikkati çekmektedir. Dede Çeşmesi (1739), Garip Çeşme, Tepecik Çeşmesi (1786), Hükümet Meydanı Çeşmesi (1792) başlıca örneklerdir. Şehir merkezinde köprü yapısı olarak tek eser dikkati çeker. Karşıyaka Camii'nin hemen yanındaki köprü de Hadımoğulları tarafından inşa ettirilmiştir. Üç gözlü köprü üzerindeki tarihe göre H.1210/M.1795-96 yılında

---

52 Yüzyılın başında Hacı Aslan isimli birinin varlığından 1905 yılında Rüşdiye mektebinin temelini atması sebebiyle haberdar oluruz. Bilahare tamamlanması sırasındaki katkılarıyla mutasarrıf şair Samih Rıfat (1874-1932)'ın ismi anılır. Bu okul günümüzde Milli Zafer İlköğretim okulunun tarihçesi içinde yer almaktadır.

yaptırılmıştır. Bayramiç'te şehir merkezindeki hamamın Hadımoğulları eliyle yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bakımdan XVIII-XIX. yüzyıldan kalma olduğu söylenebilir. Çifte hamam düzenindeki yapının içinde yer alan bezemeler, biraz Klasik Osmanlı üslubuna yakın görünmektedir.

Bayramiç'teki bu camilerin hazireleri başta olmak üzere, mezarlıkta birçok tarihi mezar taşı tespit edilmiştir.

İlçeye 15 km. mesafede bulunan *Yahşieli* köyünde **Ahmet Karaca Bey**'in türbesi bulunmaktadır. Osmanlı Beyliği zamanında sefer eden Ahmet Karaca Paşa **Yahşi Baba** olarak anılır. Ahmet Karaca Paşa'nın bölgede konaklaması ve oraya ordusundan geride kalanlarla yerleşmesi sonucu köy kurulur. Adını da Yahşi Baba'nın Yahşi'sinden ve yerin o zamanlar eli andırmasından aldığı sanılmaktadır.

Biga Evliyaları

Biga'yı Süleyman Paşa'nın fethettiği, daha sonra burayı ele geçirdiği anlaşılan Melik Nasır'dan I. Murad tarafından alındığı, sahildeki Biga'nın ise 1365'te zapt edildiği, ancak tahribata uğrayınca içeridekinin gelişmeye başladığı ve Karabiga'nın ise Biga'nın bir iskelesi haline geldiği nakledilir[53].

Osmanlı hakimiyeti sırasında Biga'da bazı eşkıyalık hareketlerinden başka önemli bir hadise meydana gelmez. Ancak stratejik mevkii sebebiyle Rumeli'ye ve Batı Anadolu'ya hareket eden Osmanlı kuvvetlerinin geçiş yerini teşkil eder. Çelebi Mehmet (1381-1421)'in vefatı sırasında, İzmir Beyi Cüneyd Bey (v.1426) üzerine yürümek için Anadolu beylerbeyi kuvvetlerinin Biga'da toplanma kararı alınır[54]. Diğer taraftan, Düzmece Mustafa hadisesinde yenilgiye uğrayan Mustafa kaçarak Biga suyuna gelmiş, Biga kadısının

---

53 Biga. Feridun Emecen. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 6

54 Aşıkpaşazade. Osmanoğulları'nın Tarihi. Kemal Yavuz-Yekta Saraç. Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. 2003 "..oğlu Kurd Hasan'ın Akhisar yakınlarında Osmanlı kuvvetlerine mağlûp olup esir düşmesi üzerine Sisam adası karşısındaki İpsili'ye çekilen Cüneyd, Karamanoğlu'ndan beklediği yardımın gelmemesi ve Osmanlılar'la müttefik olarak hareket eden Cenevizliler tarafından denizden abluka altına alınması sebebiyle teslim olmak zorunda kaldı, bir süre sonra da bütün soyu sopu ile birlikte yok edildi." Cüneyd Bey. Feridun Emecen. TDV İslam Ans. Cilt. 8

yardımıyla buradan geçmiş ve Gelibolu'ya ulaşmayı başarmıştır. Hatta onu takip eden II. Murad Biga'ya geldiğinde kadıyı yakalatarak idam ettirmiştir. Daha sonra gerek donanma seferlerine katılmak gerekse Avrupa'da girişilecek seferler sırasında Rumeli'ye geçmek için Anadolu Beylerbeylik kuvvetleri Biga ovasında toplanırdı. Ayrıca Akkirman'ın fethinden sonra (1484) bir kısım Hristiyan halkın, Biga ve yöresine sürgün edilerek yerleştirildikleri de bilinmektedir.

1516 tarihli Mufassal Tahrir Defterine göre, Biga ve nahiye merkezlerinde gayrimüslim mahalleleri yoktur[55]. Kırsal kesimde ise değişik işlerle uğraşan gayrimüslim yerleşim yerleri ve cemaatler vardır. Sancak genelinde yaşayan gayrimüslimlerin genel sancak nüfusuna oranları % 1.5-2 civarındadır.

1575 tarihli vakıf defterine göre Biga'da Leyszade Nureddin Camii ve Muallimhanesi, Gazi Süleyman Paşa'nın vakıfları olan Kurşunlu Camii, Kasap Hacı İvaz, İbrahim Bey, Hacı Ahmed Halife, Ballu, Hacı Sadi, İbrahim Çelebi, Akkadı adlı mescidlerle birlikte iki cami, yedi mescid, iki muallimhane yer almaktadır. Diğer muallimhane ise Abdurrahman Bey adını taşıyordu. Ayrıca II. Mehmed'in hazinedarbaşısı Sinan Ağa'ya ait bir zaviyenin bulunduğu ve buraya 152 dükkanın vakfedildiği de kaydedilmektedir.

---

[55] Recep Dündar. 59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı'nda Yerleşim Ve Nüfus

XVI. yüzyılın ilk yarısında sancağın toplam nüfusu 40-45.000 dolayındaydı. Kaptanpaşa eyaletine bağlı olması sebebiyle ahalinin bir kısmı donanma ve tersane hizmetleriyle mükelleftiler. Vergi muafiyeti karşılığı katrancılık, kalafatçılık ve ziftçilik gibi hizmetlerle görevliydiler. Ayrıca zaman zaman kereste ve gemici ihtiyacı da buradan sağlanıyordu. Sancağın sınırları içindeki Kemer İskelesi'nde gemi inşa ediliyor, civarda bol miktarda avlanan kaplan ve vaşak postları İstanbul'a gönderiliyordu. 1708'de Biga'nın İne (Ezine) kazasında kurşun madeni çıktığı ve işletme imtiyazının madeni bulan şahsa verildiği tespit edilmektedir[56].

XVI. yüzyılın sonlarında Güğercinlik adlı bir kazası daha olan Biga sancağı, XVII. yüzyılda aralarında Kal'a-i Sultaniyye (Çanakkale) ve Bayramiç'in de bulunduğu sekiz kazadan meydana geliyordu.

XIX. yüzyılda yapılan düzenlemeler sonucu Biga bir mutasarrıflık olarak idare edilmeye başlanır. Sancak merkezi Kal'a-i Sultaniyye'dir ve V. Cuinet'e göre beş

---

[56] Biga Yarımadası, özellikle baz ve değerli metal yatakları açısından zengin bir bölgemizdir. Türkiye'nin bilinen en önemli bakır-kurşun-çinko yatakları bu bölgededir. Bugünkü bilgilerimize göre Biga Yarımadası'nda 204 adet metalik maden yatağı ve zuhurunun varlığı bilinmektedir. Başta bakır, kurşun, çinko, antimuan ve altın cevherleşmeleri ve bu cevherleşmelere bağlı olarak gümüş potansiyeli mevcuttur. Başlıca bakır-kurşun-çinko cevherleşmeleri Biga, Yenice, Bayramiç, Çan ve Lapseki ilçelerindedir.

kaza ile sekiz nahiyeden oluşmaktadır[57]. Kazaları Kal'a-i Sultaniyye, Ezine, Ayvacık, Lapseki ve Biga idi. Biga'nın merkezi olduğu Biga kazasına ise Dimetoka, Çan ve Karabiga nahiyeleri bağlıydı. Sancağın toplam nüfusu 129.438 olup bunun 40.749'u Biga kazasında yaşıyordu. 1844-45 Temettuat Defterinde kayıtlı hane reisleri ile hane içerisinde bulunan vergi mükellefleri hesaba katılarak, Biga'da ikamet eden toplam erkek nüfusunun %63'ü Müslüman, %37'si ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır[58]. 1844-45 yıllarında Biga nüfusunun yaklaşık 2/3'si Türklerden oluşmakla birlikte, Türklerden sonra Rumlar da önemli bir nüfusa sahiptir. Sadece bir mahallede bulunan Ermeniler ise Türk ve Rum nüfusa göre oldukça azdır. Merkezde bulunan dükkanların 3/4'ü Müslüman hanelere aittir. Kaza merkezinde bulunan Hacı İvaz, Kurşunlu, Ballı ve Takyeci gibi Müslüman mahalleleri esnaf ve zanaatkarlığın yoğun yapıldığı yerlerdir. Yine köylerde Bezirganlar, Danişmendli, Pekmezli, Geredelli gibi Müslüman köylerinin yanı sıra, gayrimüslim köyü olan Aksaz ve Değirmencik'te tarım ve hayvancılığın yoğun yapıldığı köylerdir. Anadolu'da Rum, Ermeni, Yahudi gayrimüslim reaya ve bunun yanında Kıpti reayanın bir arada görüldüğü ender bölgelerden olan Biga Sancağı genelinde 1852-1853 senelerinde 1844 senesinde

---

[57] V. Cuinet. La Turquie D'Asie. Cilt 3

[58] Muhammed Bedreddin Şimşek. Temettuat Defterlerine Göre Biga Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (1840-1845). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2013

olduğu gibi sayım faaliyetinin yaşandığı görülmektedir[59]. Devlet vergi gelirini 1844-45 evresine çekmeye çalışmıştır. Bunun için ednadan evsata dönüşü, ame’l mande sayısını azaltmayı ve mürahık hükmüne binaen cizye vergisi ile mükellef yaş sınırının aşağı çekilmesi hedeflenmiştir. Özellikle devletin bu tutumu gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Kale-i Sultaniye ve Biga Kazası’nda hissedilmektedir. Kale-i Sultaniye kazasında 7, kazaya bağlı İtgelmez köyünde 6 yaşındaki reayadan cizye vergisi alınmıştır.

Biga Cumhuriyet döneminde Çanakkale iline bağlı bir ilçenin merkezi haline getirilir.

XVII. yüzyılın ortalarında şehre gelen Evliya Çelebi ise Biga’nın alçak bir dağ eteğinde kurulduğunu, etrafının bağlık ve bahçelik olduğunu, kurşun örtülü bir cami ile altı mektebinin ve içinde muhafızı olmayan metruk bir kalesinin bulunduğunu, ahalisini Türk ve Yörükler’in teşkil ettiğini belirtir. Ayrıca Leyszade’nin bir hamamı ve şehir dışında da ziyaretgahının bulunduğunu yazar.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda yavaş bir gelişme seyri takip eden Biga’yı 1850’lerde gören Mordtmann burayı dağ eteğinde, görünüş itibariyle fakir, evleri kerpiçten yapılmış, dar sokaklı, kalınmayacak derecede kötü iki hanın bulunduğu bir yer olarak tarif eder. XIX. yüzyılın

---

[59] Behçet Loklar. Tanzimat Dönemi’nde Biga Sancağı’nda Cizye Rejimi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012

sonlarında Biga Kamusü'l-a'lam'ın verdiği bilgilere göre 5000 dolayında nüfusa sahiptir ve bir rüşdiye mektebi, birkaç camisi ve medresesi bulunan bir merkezdir. V. Cuinet ise burada 8395'i müslim, 1445'i Rum, 160'ı da Ermeni olmak üzere toplam 10.000 kişinin yaşadığını belirtir[60].

Biga özellikle İstiklal Savaşı yıllarında oldukça sıkıntılı günlere sahne olur. 1920 Şubatında Anzavur kuvvetlerinin baskınına uğrar ve 24 Nisan'a kadar onların elinde kalır. Kuva-yi Milliye kuvvetlerince geri alındıktan sonra 4 Temmuz 1920'de Yunan ordusu tarafından işgal edilir, ancak 18 Eylül 1922'de işgalden kurtulur.

Biga Sancağı vakıf olarak oldukça zengin bir bölgedir[61]. Çok sayıda Osmanlı padişahlarına veya hanedan mensublarına ait Evkaf-ı Selatin bulunmaktadır. Sultan Murad, Sultan Mahmud, Ayşe Sultan, Süleyman Paşa ve Gazi Hüdavendigar vakıfları bunlara sayılabilir. Camilere ve muallimhanelere, imarethanelere, zaviye ve tekkelere ayrılan hayri vakıflar ve bunların dışında şahıslara bağlı vakıflar bulunmaktadır.

1896-1901 yıllarında Biga'da şu medreseler hizmet vermektedir. Hacı Ayvaz Mahallesinde banisi Hatipzade olan Hatipzade Medresesinin müderrisi Hacı Hüseyin Efendidir ve 15 talebesi bulunmaktadır.

---

[60] V. Cuinet. La Turquie D'Asie. Cilt 3

[61] Hüsnü Demircan. Biga Tarihi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara. 2000

Takyeci Mahallesindeki banisi Hatipzade olan Hatipzade Medresesinin müderrisi Ahmet Efendi olup 15 talebesi bulunmaktadır. Camii Kebir Mahallesindeki Camii Kebir Medresesinin banisi Hacı Emin Ağa olup müderrisi Hacı Musa Efendidir, talebe sayısı 14'tür.

Biga'da 1798 yılında Hacı Emin Ağa tarafından 450 kitaplı bir kütüphane kurulur[62].

İlçede Ulu Cami, Bademli Köyü Camii, Gümüşçay Nahiyesi Çarşı Camii, Karabiga Ulu Camii, Hacı Veli Camii, Bigalı Camii, Çarşı Camii, Kurşunlu Camii, Hamam, Ulu Camii Avlusundaki Çeşme ve Namazgah taşınmaz kültür varlığı olarak tespit edilmiştir[63].

İstiklal Caddesinde, Çeşme Sokakta bugünkü pazar yerinde yer alan Kurşunlu Camii XV. Yüzyıl yapısı olmakla birlikte şimdiki binası yenidir[64]. Kitabesine göre Davut oğlu Süleyman tarafından yaptırılmıştır. 874 H/ 1469 tarihli yapı büyük Biga yangınında harap olmuş ve 1906 yılında başlanan yenileme ve tamirat işleri 1912 yılında tamamlanmıştır.

XV. yüzyıla tarihlenen Ulu Caminin, veli bir zat olduğu söylenen Levsi veya Leysi Çelebi tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır[65]. Ayrıca Leysi Çelebi Karabiga

---

62 Şerif Korkmaz. Kal'a-i Sultaniye'de (Çanakkale) Eğitim Kurumları (1839-1924)

63 Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

64 Gülşah Çetin. Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2011

65 Biga'da Osmanlı Dönemi Eserleri

bucağında da Karabiga Hamamını yaptırır[66]. Ulu Cami'de 1904 yılındaki Büyük Biga yangınında zarar görmüş, daha sonraki dönemlerde onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlar Cumhuriyet yıllarında da devam etmiştir. Dolayısıyla bu kadar fazla onarım geçirmesi yapının orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Ulu Camii’nin bahçe duvarına bitişik olarak konumlanmış olan Lonca (Ali Hızır Efendi) çeşmesi ise bugün kullanılmamaktadır.

Evliya Çelebi ziyaretinde Karabiga’ya yer ayırır[67]. “Leysîzâde Medresesi var, ama özel dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur. 6 adet sıbyan mektebi vardır ve (—) adet Halvetî, Kâdirî ve Bektaşî tekkeleri vardır.” “Leysîzâde musannif ve müellif, sâlih kimselerden, iksîr-i azam kimyası sahibi, hayrât sahibi, imaretlerin yapıcısı olarak bilinen ve tanınan kimse idi.”

Bademlik Sokakta yer alan Bademlik Camiinin 1897 yılında yapıldığı ileri sürülür.

Hükümet Meydanında yer alan Çarşı Camiinin kitabesinde 1911 yılında yapıldığı yazılıdır. Çarşı Cami'nin mimarı Gelibolulu Tahsin Ağa'dır. Yapıdaki ahşap ağaç işçiliğini Bigalı Osman Çavuş, minareyi ise, Rum Hristo yapmıştır. Cumhuriyet Meydanında bulunan şadırvan, Biga Çarşı Camii’ne bağlı bir ünitedir. 1907-1908 yılında yapıldığı, mimarının Kayserili Mehmet Sadık

---

66 “Leysîzâde Efendi Hamamı gayet hoş hovalı ve eski yapı aydırdık hamamdır ki bütün gösterişli dokuz kemerli kubbelerinden bir damla ter damlamaz, meşhur hamamdır.” Seyahatname. Cilt V/1

67 Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt V/1. Sh. 402

Usta, banisinin Hacı Mustafa Efendi olduğu, on ikigen planlı gövdenin üzerinde yer alan kitabeden anlaşılır.

Karabiga'da merkezde Ulu Cami Mahallesi, Kazım Karabekir Caddesinde yer alan Ulu Cami'nin tarihine dair bilgi caminin içinde yer alan kitabe sayesinde bilinmektedir. Ama onun dışında camiye girişin yapıldığı kapının batısında mermer bir levhada Latin harfleriyle 1855 tarihi bulunmaktadır. Yapının harim kısmında yer alan kitabe de tarih bilgisinin yanında yapının banisi konusunda da bize bilgi vermektedir. Osmanlıca kitabede caminin Abdülmecit döneminde imece usulüyle halk tarafından yapıldığı yazmaktadır. Caminin kuzey batısında yer alan çeşme kareye yakın dikdörtgen formludur. Çeşmenin bani ve ne zaman inşa edildiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Gümüşçay Camii Biga'nın sekiz km kuzeydoğusunda yer almaktadır[68]. Antik bir kent geçmişi olan belde Osmanlıların ilk döneminde "Güvercinli" ve sonrasında "Dimetoka" adıyla anılmaktadır. Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde "şirin evleri, bahçelik, çimenlik bir yerde kurulmuş olup, mamur küçük bir kasabadır. Hanı, hamamı, çocuk mektebi var. Halkı Türk olup, Yörükle Ermeni'si de vardır. Çarşı ve pazarı faydalı ve küçüktür", diye bahseder. Kasaba 1949 yılında belediye olmuştur. Cami merkezde, Belediye binasının karşısında yer almaktadır.1767 tarihinde yapılmıştır. Caminin batısında

---

68 Gülşah Çetin. Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2011

bir hazire bulunur. Haziredeki mezarlar **Çelebizade** ailesine aittir. Burada Rumi 1170 tarihli ve sonraki tarihlere ait mezar taşları görülür.

İlçe merkezine 12 km uzaklıktaki *Aşağıdemirci* köyü, 1877 yılında, Kafkasya'nın Kuban Havzası çevresinden gelen, 45–50 hane Çerkez halk tarafından kurulmuştur. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, Bulgaristan'ın Razgırat, Osmanpazarı, Şumnu, Aydos, Rusçuk ve Silistre kasabalarının köylerinden gelen 20 hanenin diğer halkın yanına yerleşmesiyle bugünkü halini alan köyün merkezinde, köy kırahathanesinin karşısında köyün tek camisi bulunmaktadır. Dikdörtgene yakın planda, kiremit kaplı, kırma çatılı ve düz tavanlı bir plan şeması göstermektedir. Yapının giriş kapısının doğusunda, üst kısımda yer alan günümüz harfleriyle yazılmış, mermer kitabede 1905 yılında yapıldığı yazılıdır.

Çanakkale'nin Biga ilçesi merkezine 17 km mesafedeki *Bakacak* köyü 1874 yılında Kafkasya'nın şimdi Adige Cumhuriyeti dışında kalan Kuban Havzasından göç eden 70 Hane Adige tarafından kurulmuştur. 1877–78 Osmanlı Rus Savaşı'nın başladığı, 1877 yılında da Bulgaristan'ın Şumnu, Osmanpazarı, Karlıova, Cuma ve Kırcaali kasabaları yörelerinden muhacir göçmenlerin gelmesiyle köy bugünkü halini almıştır. Köyün camii 1902 yılında inşa edilmiş olup dikdörtgene yakın formda, kiremit kaplı, kırma çatılı ve düz tavanlı bir plan şeması göstermektedir.

Bezirganlar köyü camii, 1648 yılında Bayramiç ilçesindeki Bezirganlar köyünden anlaşmazlıklardan

dolayı göç ederek gelen yedi hanelik Yörük grubu tarafından kurulmuştur[69]. Köy ilçe merkezinden 22 km uzaktadır. Köyün merkezinde yer alan cami 1903 tarihlidir.

Eskibalıklı köyü Biga' ya 22 km mesafededir. Köy 1600'lü yıllarda Oğuz Türklerinin Balıklı Boyu'ndan yöreye gelen ve çadırlarda göçebe yaşayan, sekiz hane Yörük grubu tarafından küçük bir oba olarak kurulmuştur. 1761 yılında yerleşim biriminin olduğu yere 10 hanelik Tatar göçmen grubunun gelmesiyle köy konumunu almıştır. Kurulan köye de Yörüklerin atalarının adı olan "Balıklı" adı verilmiştir. 1867 yılında yapılan caminin mimarı ya da banisi bilinmemektedir.

Hisarlı Biga' ya 25 km uzaklıkta bir köydür. 1711 yılında çevreye gelen ve göçebe olarak yaşayan Yörük grubu tarafından kurulmuştur. İlk yerleşim birimi Selvi köyü yolu üzerindeki Çeltik Çeşmesi yanıdır. Köy yeri denilen bu mevkide, büyüklerin söylediklerine göre eşkıyalarca soyulduklarından bugünkü yere gelinmiştir. Köy, adını yakınında bulunan Hisarlı Tepesi'ndeki antik Kolanai Kenti'nin kale surlarından, Hisarlı olarak

---

69 1748 yılında, Urfa Birecik karyesinden kalkan Kayı Boyundan Karakeçili aşiretinden kervancı tüccar Türkmen Yörük aileleri tarafından önce Bayramiç ilçesine bağlı Bezirganlar köyünden sonra da Biga/Bezirganlar köyüne iki koldan yerleşen bu aşiret çanakkalede iki ilçede Bezirganlar köylerini kurmuşlardır. Köy mezarlığında, 1550 yıllarına rastlayan mezar taşları bulunsa da, bunların çevrede önceleri göçebe olarak yaşayan Türk Boylarına ait olduğu sanılmaktadır.

almıştır[70]. Caminin yapılış tarihine dair bilgi (1904) yapının giriş kapısının doğusunda bulunan mermerden yapılmış, Latin alfabesinde yazılan kitabede yer alır.

Karaağaç Biga ilçe merkezine 35 km uzaklıkta bir köydür. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, baskılara dayanamayarak, 1883 yılında, Bulgaristan'ın Razgrat kasabası Karaağaç köyünden gelen beş hane muhacir ile köyün hemen yakınındaki *Aşağıköy* obasında yaşayan Yörükler birleşerek yeni bir köy oluştururlar. Kurulan bu köye daha sonra yine Bulgaristan'ın Osmanpazarı ve Razgrad çevrelerinden gelen göçmenler katılır. Bulgaristan'dan gelinen köyün adını sürdürmek için köyün adı Karaağaç olmuştur. 1895 yılında inşa edilmiş olan cami günümüzde kullanılmayan ilkokulun karşısında yer almaktadır.

Biga ilçesine 35 km uzaklıkta bir köy olan *Kazmalı* 1877–78 Osmanlı–Rus Savaşı sonrası, yapılan baskılar sonucunda, 1883 yılında Bulgaristan'ın Şumnu, Dobruca, Pravda, Cumalı kasabalarından gelen muhacir gruplar tarafından kurulur. Köy kırahathanesinin batısında yer alan caminin yapılış tarihine dair bilgi (1902) yapının kuzeyinde bulunan giriş kapısının üstündeki mermerden

---

[70] Kolonai Aktaş ovasında yer alan Beşiktepe üzerinde yer almaktadır Günümüzde yerleşime ait mimari kalıntıları görmek mümkün değildir. Kolonai'da en erken Hellen yerleşiminin M.Ö. 8. yüzyılda olduğu ileri sürülür. -Uğur Candar. Buluntular Işığında Troas Bölgesi Kolonizasyonu. Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir. 2012-

yapılmış Latin alfabesinde yazılan kitabede yer almaktadır.

Kemer köyü ilçeye 33 km uzaklıkta 1276 yılında Antik Parion kentinin yanına kurulmuş, eski bir Rum köyüdür[71]. Kurtuluş savaşı sonrası, Yunanistan'da yaşayan Türkler ile Türkiye de yaşayan Rumların değiştirilmesi (mübadele) sonucu, 1925'te Yunanistan'ın Dedeağaç, Vardar ve Selanik şehirleri çevrelerinden gelen muhacirler bu köye yerleştirilmiştir. Antik Parion şehrinin hemen bitişiğine kurulmasından ve bu antik kentten kalma su kemerleri dolayısıyla, köye Kemer adı verilmiştir. Köy camisinin yapılış tarihi (1905) yapının giriş kapısının doğusunda bulunan mermer kitabede yer almaktadır.

Savaştepe köyü Biga ilçe merkezine beş km uzaklıkta bir köydür. 1878 yılında, Kafkasya'nın şimdi Adige Cumhuriyeti sınırları içindeki Kuban Nehri havzasındaki dört köyden gelen 50 hane Çerkez göçmen tarafından kurulmuştur. 1904 tarihli cami köy merkezinde yer alır.

Yenimahalle Biga'ya 21 km uzaklıkta bir köydür. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Biga'da kurulan

---

[71] Strabon, kentin Miletoslular tarafından kurulduğunu ve Lampsakos ile Priapos arasında geniş bir limana sahip olduğunu aktarır. Yapılan çalışmalar kentin yedi kilometrelik bir alana yayıldığını ve etrafının sur duvarları ile çevrildiğini ortaya koymuştur. Kentin, Miletos, Erythrai ve Paros"dan gelen göçmenler tarafından VII. yüzyılda kurulduğu düşünülmektedir. –Uğur Candar, agt.-

köylerden biridir. Yenimahalle köyü camii 1903 yılına tarihlenir.

Akköprü Biga-Karabiga güzergahında Akköprü köyü yolu mevkiinde, Biga'dan 2,5 km uzaklıkta, Koca Çay üzerinde yer almaktadır. Akköprü ya da II. Murad Köprüsü olarak bilinmektedir. Bölgede İskender Köprüsü olarak bilinse de bu isimle hiçbir ilgisi yoktur. Kitabesine göre Sultan II. Murad Han tarafından 831/1427–28 senesinde inşa edilmiştir. Akköprü'nün bulunduğu güzergahın Osmanlıların Anadolu'dan Rumeli'ye geçişte kullandıkları yol olması köprünün Osmanlı dönemi yapısı olduğunu teyit etmektedir. Köprünün nehir üzerindeki ayakları tamamen yıkılmıştır.

Biga merkezindeki mezarı belli olan dede makamları şunlardır.

Aliş Dede mezarı Alişdede Camii duvarına bitişiktir. Alişdede Camii'nin aslı 1882 yılında camiin avlusunda medfun bulunan Aliş Dede tarafından yaptırılmıştır. Cami 1966 yılında Biga Camiler Derneği'nce tekrar yaptırılmıştır.

Arap Dede mezarı Biga ile Çavuşköy arasında Kocabaşçayı kıyısındadır.

Şeyh Dağıstanlı Mehmet Efendi'nin mezarı Ulu Cami yanındadır.

Çiçekli Dede Türbesi Çiçeklidede Mahallesinde adı ile anılan tepe üzerindedir. Alim **Mustafa Münip Efendi** (Çiçeklidede)'nin her yıl adına mevlid-i şerif okutulmaktadır.

Mustafa Münip Efendi'nin birçok tasavvufi eseri mevcuttur. Bunlardan başlıcaları nasbu'l ayn, şecere-i tube ve şufa-i şerif tercemesidir. Bu eserlerden başka eserleri de mevcut ise de yangın ve depremlerde kaybolmuştur. Kabri Çan yönünden girişte (eski Çan yolu) küçük bir tepe üzerinde, Çiçeklidede denilen mevkide selvi ağaçlarının altındadır. Etrafında 10 civarında kabir varsa da, onların ancak kitabesiz mezar taşları dikilidir.

Asıl ününe sebep olan hadise ise bunlardan daha farklıdır. 1848 yılında, Biga'da büyük kolera hastalığı ortaya çıkarak, birçok kişinin ölümüne neden olmuş; bu zat bu esnada, kentin kadısı ile konuşurken, "ya kadı, sen veya ben ölmedikçe bu hastalık sönmeyecektir." demiş. O gün veya ertesi gün hastalanarak vefat etmiş, ölümünden sonra da bu hastalıktan ölen olmamıştır. Ölümünden önce yazdığı ve medresenin (Çarşı Camii'nin doğusu) avlusunun bir köşesine koyduğu mezar taşının başucuna dikilmesini vasiyet etmiş, taşta yazılı olan ölüm tarihinin aynen ölüm gününe rastladığı görülmüştür.

Şeyh Musa Kazım Ed Dağıstani (?-1916)'nin kabir taşındaki yazı şöyledir[72].

Hüvelbaki Kutbul evliya
esseyyid eşşeyh muhammed mustafa ismet
efendi kuddise sırruhu hazretlerinin halife-i
kiramından eşşeyh hac musa kazım eddağıstani
ennakşibendi el halidi kuddise sırruhu
ruhuna lillahil fatiha. Senete 1332 fi 7 min

---

[72] Cafer Barlas. Dağıstan'da islâmiyet, ulema ve mücahitler

safer.

Hacı Veli Dede'nin mezarı banisi olduğu Hacıveli Camii avlusundadır. Gazi Kemal Mahallesindeki cami XIX. yüzyılda yapılmış olup yakın zamanlarda restore edilmiştir.

Boba Tepesi, Biga'ya dokuz km. uzaklıktaki Ağaköy kıyısında bir tepenin adıdır[73]. ÇOMÜ İİBF kampüs alanı bu tepenin eteğine kuruludur. Boba Tepesi, üzerindeki dede makamıyla tanınır. Eskiden köylü tarafından otlak olarak kullanılırken günümüzde üniversite arsasıdır. **Dedenin Mezarı** olarak bilinen yer, 1990 yılında koruma altına alınmıştır. Etrafı tel çitle çevrilmiş, servi ve gül ekilmiş, küçük bir namazgah yapılmıştır. Dede'ye atfedilen mezara yığma taş örülmüş, başına da yazısız büyükçe bir taş dikilmiştir. Aynı yerde yirmi yedi Müslüman mezarı daha bulunmaktadır. Bunlar -ihtimal- 93 göçü (1293: 1877-1878) sırasında yolda ölenler olmalıdır. Makamın güney yönünde kalan eğimli açık alan Dedenin Harman Yeri'dir. Ayrıca batısında ve epey aşağıda (500 m) sürülü tarla içindeki Roma (Helenistik, Bizans) dönemi kalıntısı da Dedenin Mağarası olarak kabul edilir. Dede, *Ağaköy*'le birlikte kuzeydeki Kayapınar ve batısındaki *Göktepe* köylerinin de dedesi kabul edilir; aynı ilgi ve saygıyı görür. Ağaköy'de Dede ile ilgili pek çok menkıbe anlatılmaktadır.

---

[73] Osman Kibar. Biga'da Dede Kültürü Ve Boba Tepesi Destanı

Bozcaada Evliyaları

XIX. yüzyılın başında seyyah Wittman, ada halkının bin kadar Türk ve dört yüz Rum'dan meydana geldiğini, başlıca gelir kaynağının şarapçılık olduğunu, adada koyun sürüleri gördüğünü, şarabın yanında etin de burada ucuz olduğunu nakleder[74]. Yüzyılın ortalarında adaya uğrayan seyyah Overton (1801-1856) ise vasat görünümdeki adada dikkatini çeken şeyin cami, daha ilerisinde üstünde birçok silah bulunan kale ve sahilinde birçok asker olduğunu belirtir.

İlçede Köprülü Mehmet Paşa Camii, Alaybey Camii, Kale (Fatih) Camii, Alaybey Sok. Hamamı, Namazgah Meydanında Çeşme, Ayazma Kilisesi ve Ayazma Mevkiindeki Kilise taşınmaz kültür varlığı olarak tespit edilmiştir.

Meryem Ana Kilisesi Bozcaada'daki Rum Ortodoks cemaate ait, ibadete açık olan tek kilisedir. Rum Mahallesinin tam ortasına konumlanmıştır. Giriş kapısında 1869 tarihi okunan kilisenin, ilk inşa tarihinin Venedikliler zamanına kadar uzandığı ileri sürülür. Avlusundaki dört katlı çan ve saat kulesi zamanın aşındırmasıyla yer yer yarılıp parça düşürmeye

---

[74] Erhan Kurt. İngiliz Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Çanakkale Ve Çevresi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale. 2014

başladığından, 1980'lerde kısmen sökülmüş ve kule metal kafes içine alınmıştır. Yüksekliği 23.8 m. olan kilisenin kulesini restore çalışmalarına 2006 yılında başlanmış ve 2007 yılında tamamlanmıştır. Bu çan kulesiyle ada merkezi eski görünümüne kavuşmuştur.

Yeni Kale görünüşü Bozcaada Kalesi'nden daha yeni olmamasına rağmen ondan çok sonra yapıldığı için bu ismi taşımaktadır. Ada merkezinin hemen arkasındaki tepede harabe halinde durmaktadır. Bozcaada Kalesi'nde bulunan kitabesinden yapım tarihinin 1827 olduğu anlaşılmaktadır. Bu tepeye merkezdeki taş ocağının bulunduğu mevkiden yürüyerek ulaşılır.

Venedikliler döneminde yıkıldığı tahmin edilen bir cami daha sonra sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından 1655'de tamir edilmiş ve onun adını almıştır. Günümüzde, halk arasında Yalı Camii olarak anılır. Caminin kitabesi yoktur. Zaman içinde geçirdiği tamirler ile günümüzdeki şeklini almıştır. Kırma çatılı, kareye yakın planlıdır. Kapı, pencere kenarları, saçak altı kırmızı kesme taştan yapılmış olup diğer yerler sıvalıdır. İbadete açıktır.

Bozcaada Alaybey Camii çocuk parkı karşısında, kırmızı kesme taştan yapılmış olan bir camidir. İnşa tarihi kesin bilinmemekle birlikte, 1700 yıllarında yapıldığı tahmin edilmektedir. İbadete açıktır. Caminin avlusunda bir hazire bulunmaktadır. Burada 14 tane mezar vardır. Bunlardan biri Osmanlı'da sadrazamlık yapmış olan Halil Hamid Paşa'ya aittir.

Halil Hamid Paşa (ö. 1785) aslen Ispartalıdır[75]. 1699 Karlofça Antlaşması ile gerileyen, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin yenileşme ve ıslah zaruretini, seleflerinden bazıları gibi yalnızca idrak etmekle kalmayıp bütün hayati tehlikeleri göze alarak bunu uygulama azim ve cesaretini göstermiş olan nadir devlet adamlarından biridir. İki yıl dört ay kadar devam eden sadrazamlığını çok başarılı bir şekilde sürdüren ve bizzat I. Abdülhamid'in, hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti çeşitli vesilelerle gözler önüne serdiği Halil Hamid Paşa, 20 Cemaziyelevvel 1199 (31 Mart 1785) tarihinde sabaha karşı aniden azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderilir ve bütün mal varlığına el konulur. Halil Hamid Paşa hemen idam edilmez; burada ikamete mecbur tutulduktan bir müddet sonra kendisine Mekke-i Mükerreme şeyhülharemliği ve Cidde sancağı ilavesiyle Habeş eyaleti verilir. 1785 Nisanını hazırlıklarını sürdürmekte olduğu Bozcaada'da geçiren ve aynı amaçla yol tedariki görmek üzere İstanköy adasına geçip orada beklemesi emredilen Halil Hamid Paşa burada yeni tayin edildiği valilikten azledilir. İdamı için ferman çıktığından, bu işle görevlendirilen ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın adamlarından olan Karakethüdazade Ali tarafından öldürülerek (27 Nisan 1785) kesik başı İstanbul'a gönderilir ve Ortakapı'da teşhir edilir (Mayıs 1785). Kesik

---

[75] Halil Hamid Paşa. Kemal Beydilli. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 15

başı daha sonra Karacaahmet Mezarlığı'ndaki aile kabristanına gömülmüştür. Vücudu ise Bozcaada'da defnedilir.

Halil Hamid Paşa'nın bu ani azli ve padişahın şahsına karşı gösterdiği infial, görevden alınıp sürgüne gönderilmesinin ve ardından da idamının fevkalade bir sebebe dayandığı ihtimaline kuvvet kazandırmıştır. Bu durum, Halil Hamid Paşa'nın yaşlı padişahı tahttan indirerek onun yerine genç şehzade Selim'i geçirmeyi planladığı ve bu tertibinin ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir hareketin içinde oldukları belirlenen Şeyhülislam Dürrizade Mehmed Ataullah Efendi, önceki Yeniçeri Ağası Yahya Ağa ve Vezir Raif İsmail Paşa'nın da görevlerinden uzaklaştırılıp bir süre sonra katledilmiş olmaları bu ihtimali güçlendirmektedir. Ancak Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakına sessiz kalmasına karşı kamuoyunda duyulan derin infial yanında girişmiş olduğu reformların, özellikle askeri kadroların yoklanmasından ötürü menfaatleri zedelenen kesimlerin düşmanlığını üzerine çekmesi ve perde arkasında kendisinden önceki ve sonraki bütün sadrazamlara tahakküm ederek onların icraatlarında etkili olan, I. Abdülhamid'in mutemedi ve Atabek-i Saltanatı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın muhalefetine yol açması, padişahı tahttan indirme isnadıyla gelişen azli ve katlinin başlıca sebebi olsa gerektir.

Hakkında bilgi veren bütün kaynaklar ondan devlet işlerine vakıf, değerli, tecrübeli, meselelere cesaretle el atan bir ıslahatçı olarak söz etmektedir. Halil

Hamid Paşa zamanına göre açık düşünceli bir devlet adamıydı. Fransız ressamlarına resmini yaptırmış ve İstavrikizade'nin katipliğinde bulunduğu zamana işaret eden, idamının ardından aleyhtarlarından bir şairin söylediği, "Katib-i İstavraki farmason-ı bedneseb" mısraı ile ima etmek istediği üzere muhtemelen masonluğa intisap etmiştir.

Pek çok insanın elinden tutan Halil Hamid Paşa, Yusuf Ziya Paşa (ö.1817), Ahmed Resmi Efendi (1700-1783), şairlerden Sami ve Sünbülzade Vehbi (1718-1809) efendiler, Vak'anüvis Sadullah Enveri (ö 1794) Efendi gibi kişileri de himaye etmiştir. Ayrıca birçok hayratı da vardır. Doğduğu yer olan Isparta'da Hacı Abdi Efendi Camii'ni genişletmiş, burada suyunu getirterek yaptırdığı bir şadırvandan başka bir de müstakil kütüphane inşa ettirmiş ve 449 cilt kitap vakfetmiştir. Burdur'da Çeşmecizade Medresesi'nde de bir kitaplık kurdurmuş ve buraya da kitaplar vakfetmiştir (1783). İstanbul'da Kasımpaşa'da Sahaf Muhyiddin Camii avlusunda annesi Zeyneb Hanım'ın adına bir çeşme yaptırmış, Babıali önündeki o zamanlar dar olan yolları genişletmiş ve kapının köşesine bir çeşme inşa ettirmiştir. Davutpaşa İskelesi yanında Sa'diyye tarikatından kadem-i şerif şeyhine bir tekke yaptırmış ve şehrin bazı semtlerindeki kaldırımları tamir ettirmiştir.

Alaybey Hamamının XVII. veya XVIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. 1960'lara kadar çalışan bu hamam 40 yıldır kullanılmamaktadır.

Bozcaada Köprülü Hamamı Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırılan Köprülü Mehmet Paşa Camii'nin (Yalı Camii) yakınında "çifte hamam" tarzında inşa edilmiş olup, yaklaşık 70 yıldır çalışmamakta ve uzun zamandır şarap mahzeni olarak kullanılmaktadır.

Namazgah Türk Mahallesinde bir zamanlar toplu namazların kılındığı günümüzde ise park olarak kullanılan alandır. Yapılış tarihi bilinmeyen açık namazgahın kıble taşı kayıptır. Yakın zamanlara kadar, yaza rastlayan bayram namazlarının burada kılınmış olduğu nakledilir.

Namazgah Çeşmesi Sadrazam Öküz Mehmed Paşa'nın Bozcaada'da yaptırdığı çeşmelerin en önemlisidir. Kesme tüf ve moloz taşla örülmüş kare planda, sarnıçlı bir çeşmedir. Kitabesinde 1703 tarihi görülmektedir.

Feribotla limana yaklaşırken sol tarafta fark edilen **Aburga Ahmet Dede** Türbesinde 10 mezar bulunmaktadır. Rivayete göre denizci olan Aburga Dede'nin türbesinde denizciler dua eder, adak adarlarmış. Türbe hala ada halkı tarafından kullanılmaktadır. Bozcaada'da bulunan Osmanlı'dan kalma en eski mezar (1714) buradadır.

Çan Evliyaları

Çan 1897 yılında bucak olarak Biga'ya bağlanır. 1921'de Yunan işgaline ve ağır bir yıkıma uğrayan Çan, işgalden 23 Eylül 1922'de kurtulur. 1 Ağustos 1945'te çıkarılan bir yasa ile Biga ilçesinden ayrılmış, önceleri Bayramiç ilçesine bağlı olan Etili bucağı ile bugünkü Çan ilçesi oluşturulmuş ve daha sonra Çanakkale iline bağlanmıştır.

İlçede Çarşı Camii, *Şerbetli* köyü Camii, Büyük Paşa Köyü Camii, Atatürk Mahallesindeki cami taşınmaz kültür varlığı olarak mevcuttur[76].

İlçeye bağlı *Kumarlar* köyü, bölgedeki köylerin çoğu gibi, Yörükler tarafından kurulmuştur. XVI. yüzyılda Çatalbergos Kazası'na bağlı olan köyün camisi, çok işlevli düzeniyle ilgi çeker. 19. yüzyıldan kalma yapı 1905 yılında onarılmıştır. Yapıda, bir sofanın çevresine yerleştirilmiş ibadet bölümü ve sosyal amaçlara hizmet eden odalar, Erken Osmanlı dönemindeki zaviye ve imaret türü yapıların çok işlevli düzenini hatırlatmaktadır. Bu işlevi bakımından, yine zaviye geleneğine dayanan köy odalarıyla da benzer tarafları vardır. Güney cephedeki büyük kemerin üzerinde yer alan seramik kakma, süsleme sanatında eski bir geleneğe dayanır. Buradaki seramik tabak, Avrupa'dan ithal edilmiş bir yarı porselendir.

---

[76] Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

Kumarlar'daki tarihi cami, derenin kuzey yakasında köy meydanındadır[77]. Yapı yakın tarihlere kadar kullanılmaktaymış. Sonra yıkılmak istenmiş, fakat ilgili kurul tarafından izin verilmeyince hemen yanı başına yeni bir cami yaptırılmıştır. Bu yüzden eski yapının kullanımından vazgeçilerek kaderine terk edilir. Daha sonra sadece depo gibi kullanılmış ve bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştur.

Kitabe metni günümüz Türkçesiyle şöyle sadeleştirilebilir: "Köy halkı cimrice davranmadan mallarını harcayarak Muhammed Ağa'nın rehberliğinde bu değerli evi/odayı yeniden canlandırdılar." Kitabede alt satırların altına aralıklı olarak yerleştirilmiş rakamlar H.1323/M.1905 tarihini vermektedir. Bu kitabede caminin adının değil, "beyt " vurgusuyla sofanın çevresindeki bölümlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Buna göre mevcut kitabe, caminin ve özellikle beyt (ev/oda) kısmının ihyasını, yani büyük çaplı bir onarımı anlatmaktadır. Bu kitabe aynı zamanda yapının 1905'ten önce yapılmış bir eser olduğunu da ortaya koymaktadır.

Arşiv kayıtları caminin banisinin mütesellim Halil Ağa olduğunu ve yapının 1843 yılında mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

[77] Zekiye Uysal. Çanakkale'de Çok İşlevli Bir Yapı: Kumarlar Köyü Camii

Eceabat Evliyaları

İlçede Eceabat Merkez Camii, Eceabat Kilitbahir Cahid-i Sultan Camii, Eceabat Kilitbahir Fatih Camii, Eceabat Kilitbahir Tabip Hasan Paşa Camii, Eceabat Seddülbahir Köyü Camii, Kilitbahir Piyale Paşa Hamamı, Kilitbahir Kale Arkasındaki Yıkık Hamam, Eceabat Seddülbahir Yıkık Hamam, Büyük Anafartalar Köyü Hamamı, Seddülbahir Hamam, Seddülbahir ve Yalova Köyü Çeşmesi, Kilitbahir Uşşaki Tekkesi, Kilitbahir Cahid-i Sultan Türbesi, Kilitbahir Hatı Ali Ağa Türbesi, Kilitbahir Kadir Baba Tekkesi taşınmaz kültür varlığı olarak tespit edilmiştir[78].

Kilitbahir köyü Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde kurulmuş bir kıyı yerleşmesidir. Tabip Hasan Paşa Camii XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında Saray tabipliğinden sürgün edilerek buraya yerleşen Tabip Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Küçük bir mescit şeklinde olan cami denizin hemen kıyısındadır.

Tabip Hasan Ağa III. Selim döneminde Kilitbahir'e yerleşmiştir. Saray damadıdır. Muhtemelen cami de 1700'lü yılların sonuyla 1800'lü yılların başında yapılmıştır.

Cami, köyde yapılan camilerin sonuncusudur. Mimarisinin mütevazi görünüşü, mihrabı ve kubbesindeki İhlas suresinin yazılışı kayda değer bölümlerindendir.

[78] Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

İbadete açıktır. 1902 yılındaki onarım kitabesi mevcuttur. 2008'in başlarında restore edilmiştir.

Cahidi Sultan Camiinin yapılış tarihi belli değildir. Ancak Cahidi Ahmet Efendi 1659'da öldüğüne göre bu yıllara yakın bir tarihte yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Minaresi 1953 yılında yeniden yapılmıştır. Camiye bitişik bir de Cahidi Ahmet Efendi'nin türbesi vardır. Cami, boğaza hakim bir tepenin üzerindedir.

Cahidi Ahmed Efendi, bugün medfun olduğu Çanakkale'nin Kilitbahir köyünde ve civarındaki halk tarafından "Cahidi Sultan", "Evliya Sultan" ve "Cahide Sultan" gibi isimlerle bilinir[79].

Menkıbeye göre, padişah IV. Mehmed (Avcı) (1648-1687), bir gece rüyasında Cahidi Ahmed Efendi'yi görür. Rüyasında gördüğü fakat tanımadığı bu kişiyi merak eder ve hakkında bilgi edinir. Bunun üzerine padişah Çanakkale'nin Kilitbahir beldesine gider ve halk arasında tanınıp sevilen Cahidi ile görüşür ve duasını alır. Bu görüşme sırasında padişah IV. Mehmet, Cahidi Ahmed Efendi'yi beğenir ve takdir eder. Bundan dolayı Cahidi'ye olan sevgi ve hürmetini göstermek için, kendisine maddi ikramda bulunmak ister. Ancak Cahidi Ahmed Efendi, diğer tüm mutasavvıfların yaptığı gibi, bu tür dünyevi değerlere iltifat etmez, ayağına kadar gelen koskoca cihan devletinin padişahına teşekkür ve dua ederek, nazikçe bu

---

[79] Hamdi Kızıler. Cahidi Ahmed Efendi Ve Tasavvuf Anlayışı. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara. 2004

tür ikramları kabul edemeyeceğini söyler. Cahidi'nin bu davranışından oldukça etkilenen padişah IV. Mehmet, bunun üzerine Cahidi'ye "Sultan" unvanını verir ve böylece Cahidi'yi manen taltif eder.

Cahidi Ahmed Efendi, aslen Edirne'lidir. Buradan, Çanakkale'nin Kilitbahir beldesine gelir ve Kerime Hatun ile evlenir. Bu evlilikten Adem ve Lütfullah adında çocukları olur. Cahidi Ahmed Efendi'nin vefat etmesinden sonra, Cahidiyye Tarikatı oğlu Lütfullah tarafından temsil edilmiştir. Tarikat, kısa zamanda Çanakkale, Bursa ve Edirne'de yayılır. Büyük oğlu Adem Efendi, babasından 17 sene önce, 1643 yılında vefat eder. Mezarı, Cahidiyye tarikatının merkezi olan ve babasının da kabrinin bulunduğu Kilitbahir türbesinin dışında, güney cephesindedir. Eşi Kerime Hatun'un ve oğlu Lütfullah Efendi'nin ölüm tarihleri bilinmemektedir. Kerime Hatun'un mezarı da aynı türbededir ve Cahidi Ahmed Efendi ile yan yana medfundur.

Cahidi Ahmed Efendi, doğum yeri olan Edirne'den genç yaşlarda iken Gelibolu'ya gelir ve orada Şeyh Ömer Karibi (Kutup Ömer) Efendi'ye intisap eder. Şeyhinin vefat etmesinden sonra Gelibolu'dan Kilitbahir'e geçer. Burada evlenerek çoluk çocuk sahibi olur.

Halvetiyye Tarikatı'na dayanan Cahidi Ahmed Efendi'nin intisap etmiş olduğu meşayih silsilesi, Şeyh Ömer Karibi Efendi'den başlar. Cahidi Ahmed Efendi'ye nisbet edilen Cahidiyye Tarikatı da, Ahmediyye şubesinden türeyen Uşşakiyye'nin bir alt kolu olarak

Halvetiyye'ye dayanır[80]. Cahidi Ahmed Efendi'nin şeyhleri ve tarikattaki silsilesi şöyledir: Hasan Hüsameddin-i Uşşaki (ö. 1001/1593), Muhammed Memi Can-ı Saruhani (1008/1599), Ömer Karibi Geliboli (Kutub Ömer) (ö. ?).

"Kutub Ömer Efendi" ve "Dede Ömer Karibi" adlarıyla meşhur bir Halveti Uşşâki Şeyhi olan **Şeyh Ömer Efendi** aslen Saruhan'lı olup Gelibolu'ya sonradan yerleşmiştir[81]. Pir-i tarik Hüsâmeddin Hasan-ı Uşşâki'nin (ö.1001/1593) halifelerinden Muhammed Memi-Can Efendinin (ö.1008/1599) halifelerindendir. Şeyhi Memi Can Efendinin de aslen Saruhan'lı olması şeyhi ile memleketinde tanışmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Uşşâki silsilesi Memi-Can'dan sonra Ömer Efendiden yürümüştür. Vassaf eserinde onun ancak dört halifesinin ismini verebilirken bir dönem Meclis-i Meşâyıh Reisliği yapan Ahmed Muhyiddin Efendi (ö.1909) Osmanlı Tasavvuf yolllarının silsileleri üzerine önemli bir çalışması olan Tomâr-ı Kebir'inde Osman Geliboluvi, Mehmet Geliboluvi, mâruf dede Geliboluvi , Mahmûd Kuşadavi, Hasan Esiri, Süleyman Kastamoni, Gazanfer Mehmed Dede, Müfti Abdullatif Efendi, Cüneyd Mehmet Efendi, Muhyiddin Efendi, Kemaleddin Efendi, Mehmed Nuri Efendi, Aziz Efendi, Ali Efendi, Ömer

---

80 Yiğitbaşı lakabıyla anılan Ahmediyye'nin kurucusu Ahmed Şemseddin Marmaravî hk. Evliyalar Şehri Manisa'ya bkn. Sh. 187-194

81 Oktay Uşşaki. Kutub Ömer Dede (Karibi)

Efendi, Ömer Efendi, Hamza Efendi, Mustafa Düssûki, Âlim Sinan Efendi, ve Ahmed Cahidi Efendi adlarıyla toplam 20 Halifesini listeler. 013/1605 tarihinde Gelibolu'da vefat eden Kutub Ömer Dede'nin kabri bugün belli değildir.

Ahmed Muhyiddin Efendi eserinin ilgili sayfasının derkenarına "Dedem Karibi" mahlasını almıştır. Divanı vardır. "Canım kurban olsun senin yoluna" ilahisi onundur' şeklinde bir kayıt düşmüştür." Ancak şiirleri incelendiğinde onun bu mahlasları birleşik olarak değil "Karibi" ve "Dedem"şekillerinde ayrı ayrı kullandığı görülür. Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan bu tekke şairi için kendiside bir uşşâki olan Hüseyin vassaf, "Bir divançesi elime geçmiş, mutaala etmiş idim, kemal-i arifanesine şahid oldum", der ve,

"Karibi mazhar-ı irfan olan bir şeyhi alidir
Onun divançesi esrar-ı Kur'an ile mâlidir."
medhiyesini yazar.

Tarikat, Cahidi Ahmed Efendi'nin halifeleri vasıtasıyla, aktif bir şekilde farklı coğrafyalarda faaliyet göstermiştir. Şeyh Lütfullah Efendi, Cahidi Ahmed Efendi'nin oğludur ve babasından sonra, Cahidiyye Tarikatı'nı merkez tekkenin bulunduğu Çanakkale-Kilitbahir'de temsil etmiştir. Şeyh Muslihuddin, Cahidi Ahmed Efendi'nin halifelerinden biridir. Aslen Karamanlı olup, buradan Edirne'ye gelmiştir. Kendi adına nispetle Cahidiyye'nin bir alt kolu olarak Muslihiyye Tarikatı'nı kurmuştur. Şeyh Ali Efendi, Rumeli tarafında Mekri adındaki bir kasabada doğmuştur. Cahidiyye Tarikatı'nın

XX. yüzyıla kadar yaşamasına neden olan Üçkozlar Dergahı'nın piri ve kurucusu olan Muhyiddin-i Bursevi (ö.1091/1680)'nin şeyhidir. Cahidiyye'yi, Çanakkale-Kilitbahir'in dışına yayan önemli halifelerden birisidir.

Cahidi Ahmed Efendi, Kilitbahir'de vefat ettikten sonra, aynı yerde bulunan tekkesinin yanına defnedilir. Cahidiyye Tarikatı'nın Kilitbahir'deki tekkesi, günümüze kadar gelememiştir ama yapılış tarihi 1630 olan cami hala mevcuttur. Cahidi Ahmed Efendi'nin mezarı bu caminin doğu cephesinin kıble duvarına bitişik yapılmıştır. Cahidi Ahmed Efendi için, oldukça sade ve küçük bir türbe yapılmıştır. Girişi kuzey tarafından olan türbe, kare planlı, düz tavanlı olup duvarları betondur. Tavan badanalı, duvarlar ise yağlı boyalı olup, duvarlara asılan levhaların dışında her hangi bir tezyinata sahip değildir. Cahidi'nin mezarına varmadan önce, küçük bir giriş mevcuttur.

Türbede, Cahidi'nin hemen sol tarafında eşi Kerime Hatun yatmaktadır. Cahidi'nin mezarı biraz daha yüksek olmakla beraber, mezarların ikisi de yüksek kaideli tahta sandukadan yapılmış olup yeşil çuha ile örtülüdür. Türbenin dışında güney tarafta oğlu Adem Efendi'nin mezarı bulunmaktadır. Günümüzde Cahidi Ahmed Efendi'nin türbesinin bulunduğu Kilitbahir köyü, bölgenin hala en önemli ziyaret yerlerinden biridir. Bu ziyaretçilerin çoğu kadın ve gençlerdir. Türbede en yaygın adetlerin başında, Yasin ve Mevlit okumak/okutmak ile adak kurbanı kesmek gelmektedir. Kadir gecesinde de Peygamber efendimizin Sakal-ı Şerifleri ziyarete açılmaktadır.

Cahidi Ahmed Efendi'nin biri mensur, diğeri manzum olan Divan ve Nasihatname isimli eserlerinin ikisi de sade ve yalın Türkçe ile yazılmıştır. Ahmed Cahidi'nin şiir dilinde görülen Yunus etkisi onun mensur eserlerinde de dikkat çeker[82]. Adeta XIII. yüzyıl Türkçesiyle yazılmış olan eserlerde pek çok arkaik kelime olduğu gibi mahalli söyleyişler de bulunmaktadır.

Kilitbahir köyü Havuzlar yolu üzerinde harap durumda bir Uşşaki Dergahı yer almaktadır. Şeyhlerinden Talib-i İrşadi ile Hüseyin Hüsnü efendilerin kabirleri, Dergah binasının kalıntıları Çanakkale Eceabat Kilidülbahir köyündedir. Bakım ve onarıma muhtaçtır.

"Eşya sıfatından soyun, Gel gör bizim esrarımız
Kalbin evin pür nur eder, İman ile ikrarımız"[83]

Kaşıkçı Dede (Baba)'nin kabri Kilidbahir köyü Ortaliman denen bölgede deniz kenarındaki asfalt yolun hemen üzerindeki eski kabristanlıktadır. Kaşıkcı Dede, halkın gözünde ermiş olarak bilinmekte, bilhassa konuşma güçlüğü çeken çocukların şifa bulması için, kabri başında dualar edilmektedir. Ziyaretçiler Kaşıkçı Dede'nin mezarına kaşıkları saplamakta, bir gün sonra kaşığı alarak, aldığı kaşıkla konuşma problemi olan kişiye o kaşıkla yemek yedirdiği takdirde konuşmasının açıldığı söylenmektedir. Bu durum yöre tarafında oldukça

---

[82] Gülgün Yazıcı. Ahmed Câhidî'nin Mensur Eserlerinde Dil Ve Üslûp Özellikleri

[83] İsmail Özmen. Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1998

bilinmekte olup bu tür sorunu olanların uğrak mekanı haline gelmiştir.

Kadir Baba Tekkesi Kilitbahir ile Havuzlar Mesire Yeri arasında, eski Yıldız Tabyalarının denize bakan yüzü tarafındadır[84]. Boğazın güney ucuna hakim bir tepede bulunan tekkenin çevresinde birkaç yapı kalıntısı, mezarlar ve bir havuz vardır. Yapılış tarihi bilinmeyen yapı kare planlı, sekizgen tavanlı ve piramidal çatılıdır.

Beşyol, Çanakkale ilinin Eceabat ilçesine bağlı bir köydür. Köye ilk yerleşenlerin başında Dursun Bey gelir. Dursun isminin, Karasioğlu Dursun Bey'e atfen verilmiş olabileceği ileri sürülür. Zaman içinde Dursun ismi Tursun'a çevrilmiştir. Son zamanda köyün ismi Beşyol olarak değiştirilmiştir. Köy mezarlığı oldukça eski ve büyüktür.

Halen **Dursun Bey**'in mezarı köy halkından Hasan Dursun'un avlusunda bulunuyor ve ihtimamla korunuyor. Aile soyadını da Dursun Bey'den alıyor. Ayrıca Kilitbahir'de bulunduğu gibi Beşyol'da da **Karacaahmet**'in bir makamı bulunmaktadır. **Gülbaba** ise Kamil Ilgın'ın evinde bulunmaktadır.

Diğer taraftan köydeki şifahi rivayetlere göre **Ece Bey**'in mezarı Beşyol hudutları içinde olan Ece Limanındadır. *Yolağzı* köylülerine göre köy mezarlığı içindeki türbe Ece Bey'e aittir. Diğer taraftan, Beşyol köyünün doğu istikametindeki Gelibolu'ya bağlı Karainebeyli köyü yukarısındaki Tepecik düzlüğünde

[84] Nazife Kurtman. Çanakkale Eserlerinden Örnekler

bulunan yatırın Ece Beye ait olduğu ileri sürülmektedir. Burada çevre düzenlemesi yapılmış alanda yanyana iki mermer kabir yer almakta olup biri Ece Bey'e diğeri **Kara Nebi**'ye aittir.

Beşyol, Yolağzı ve Karainebeyli köyleri arasındaki mesafeler 4–5 km civarında olması nedeniyle bir bütün halinde görülmektedir.

Ezine Evliyaları

Ezine'nin bir süre Selçuklu egemenliğinde kaldığı, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra da Karasi Beyliği yönetiminde bulunduğu, Orhan Gazi döneminde Ermiş Durmuş Bey'in bu beyliğin egemenliğine son vermesiyle Osmanlı topraklarına katıldığı bilinir[85]. Ezine ve çevresine ilk yerleşen Danişmentler'den sonra, Yörükler ve muhacir gruplar başta olmak üzere yeni yerleşimler olmuştur[86]. 1878 yılından I. Dünya Savaşına kadar geçen dönemde Ezine Biga Sancağına bağlı bir yerleşim yeriydi[87]. Ezine'nin Bayramiç ve Kumkale adlarında iki nahiyesi ve 126 köyü vardı. Kaymakam ve iki nahiye müdürü tarafından yönetiliyordu. Belediyesi ise 1886 yılında kurulmuştur. Ezine, Sanayi İnkılabı'nın etkisiyle XIX. yüzyılda Avrupalı sanayileşen devletlerin ham madde ihtiyacını karşılayan mecralarından birisi haline gelmiştir. Bu gelişim beraberinde ham maddenin üretim, tedarik ve ulaşımı gibi birçok iş ve hizmet sektörünü ortaya çıkarmıştır. 1856 Paris Antlaşmasından sonraki durumdan faydalanan Osmanlı Ermeni, Rum ve Yahudileri bu ticari

---

85 Aziz Kılınç. Ezine Yöresinin Folklorik Yapısında Manevî Ziyaret Yerleri

86 Danişmentlerin yerleşimi, 1170'lerde siyasi çöküşleriyle birlikte hakim oldukları bölgelerden Selçuklular tarafından tehcir edilmeleriyle olur.

87 Halil Ersin Avcı. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla Gayrimüslim Unsurların Ezine'ye Göçü ve Sosyo-Ekonomik Durumları

hareketlenmeden faydalanmak üzere de Ezine'ye yerleşmişlerdir. Ezine'nin civar köylerine yerleşen gayrimüslimlerin çoğunun işçi olduğu göze çarparken Ezine merkezine yerleşen gayrimüslimlerden Ermenilerin genellikle aracılık, tefecilik ve toptancılıkla; Rumların, toprak işletmeciliği, ticaretle, Yahudilerin ise tüccarlık, zanaatkarlık, kahvecilik gibi işler ile uğraştıkları dikkat çekmektedir.

1896-1901 yılları arasında ilçede hizmet veren medreseler şunlardır. Debbağlar Mahallesindeki Zeytinli Camii Medresesinin banisi Mehmed Efendi'dir. Kumkale kasabasındaki Tunuslu Medresesinin banisi Tunuslu Hacı Ali Efendidir[88]. Camii Kebir Mahallesindeki banisi Abdurrahman Bey olan Camii Kebir Medresesinin müderrisi Müftü Fehmi Efendidir. Talebe sayısı 10'dur.

Ezine Ulu Camii (Abdurrahman Bey Camii), Osmanlı camilerinin ilk büyük örneklerinden olması yönünden önemlidir. Orhan Gazi döneminde Abdurrahman Bey tarafından yaptırılmıştır. Camiye, Süleyman Paşa ve Orhan Gazi, Ezine Pazarında vakfiyeler bırakmıştır. Ayrıca Danişmend oğullarından Ayşe Hatun'un ikinci bir görevli kadrosu için vakfiyeler tesis ettiği anlaşılmaktadır. Cami, moloz taştan alçak ve kalın duvarlı bir yapıdır. Pencere kenarları üç dizi tuğla ve bir dizi taştan yapılmıştır. Tavanı dört granit sütun taşımaktadır. Minare kıble duvarının içindedir. Son

---

[88] Kumkale günümüzde Çanakkale merkez ilçeye bağlıdır.

cemaat yeri mermer sütunludur. II. Sultan Mahmut döneminde (1808-1839) yenilenen tavan ampir üsluptadır. Güzel stalaktitlerle süslü mihrap, ilk yapıdan kalmadır. Bu caminin inşa kitabesi günümüze gelememiştir.

Ezine merkezde bulunan ve yöre halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilip adak adanan ve dileklerde bulunulan türbe **Ahi Yunus** Zaviye ve Türbesi'dir. Buraya Üç Dedeler de denmektedir. İlçenin fatihlerinden olarak tanınan Ahi Yunus, veli ve alim bir zattır. Gazi Süleyman Paşa Ezine Pazarı'nı bu zatın kurduğu zaviyeye vakfetmiştir. Vakıf kayıtlarında ona şehrin sahibi denmektedir. Türbe ilçenin ana caddesi üzerindeki Seferşah Camiinin karşısındadır[89]. Türbedeki üç sandukadan birisinin Ahi Yunus'a, diğer ikisinin ise onun kardeşlerine ait olduğu ifade edilmektedir. Türbe 1324 yılında Gazi Süleyman Paşa tarafından yaptırılmış olup, ahşap ve kiremit örtülü ve geniş pencereli bir yapıdır. Müştemilatında küçük bir bahçesi bulunan türbeyi halk mumlar yakarak dilekte bulunmak için ziyaret etmektedir. Onarımını Vakıflar Müdürlüğü'nün yaptırdığı türbenin temizliğini merkez Seferşah Camii görevlileri yapmaktadır.

Ezine Çayı üzerindeki köprünün hemen yan tarafında yer alan Seferşah Camii, XIV. yüzyılda Yıldırım

---

[89] Yaşar Kalafat. Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları. (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)

Beyazıt döneminde yapılmıştır. Ezine' deki bu küçük Sefer Şah Camii ve muhteşem denecek ebattaki hamamını yaptıran Sefer Şah'ın, Mısır'da veya Mısır yolunda 796'da vefat ettiği anlaşılmaktadır. Caminin haziresinde Sefer Şah'ın kabri vardır. Baş taşı XVII. veya XVIII. asır işi olup geniş bir taştan oyularak ortasında bir sütun çıkarılmış, ayna taşına Camii Şerifin ve hamamının banisi Sefer Şah Hazretleri yazılmıştır. Duvarlar moloz taştan, saçaklar tuğladandır. Ayrıca yapımında çevredeki antik yapılardan getirilen Bizans kalıntıları kullanılmıştır. Mihrap duvarında iki katta dört pencere vardır. Son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. Kandil motifleriyle süslenmiştir.

Ahi Yunus ile birlikte Ezine'yi fethedenlerden biri olarak bilinen **Tek Dede** *(Nakşi Baba)*, veli bir zattır. Kabri, Ezine merkezde, Ahi Yunus türbesine yaklaşık 100 metre mesafededir. Doğum ve ölümü hakkında kesin bilgi bulunmayan bu zatın türbesine de halk tarafından mum yakılır ve adak adanır.

Erenler Tepesi, kim olduğu bilinmeyen bir yatırın medfun olduğu, Ezine'nin güneyinde bölgeye hakim bir tepedir. Alperenlerden olduğu sanılan zatın, bu tepedeki mezarı halk tarafından ziyaret edilip adaklar adanır ve adına mevlit okutulur.

Ezine *Yaylacık* köyünde Hacıbaba Camii yanında türbesi bulunan **Bahşi Yahya Efendi**, Seyyid Emir Buhari (Emir Sultan) Hazretlerinin (1368-1429)

öğrencilerindendir[90]. Tasavvufî eğitimini Emir Sultan'ın halifelerinden Şeyh Lütfullah Karamânî'nin yanında tamamlamıştır. Aslen Gönenli olan Bahşi Yahya, Bursa'da tahsilini tamamladıktan sonra Tuzla Behramiyye Sancağı Yıldırım Beyazıt Medresesi'ne müderris olarak gönderilmiştir. Yaşlanınca Tuzla Sancağına bağlı Yaylacık köyüne yerleşip tekke kurmuştur. Ölüm tarihi belirsiz olan ve yedi adet eseri olduğu bilinen Bahşi Yahya Efendi'nin, Kadı Beyzavi'nin tefsirini ezbere okuttuğu bilinmektedir. Türbenin içerisinde oğluyla birlikte medfundur. Türbesi, hem bölge halkınca hem de bölge dışından gelenler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmekte ve halk arasında hakkında birçok menkıbe anlatılmaktadır.

Tuzla Medresesi'nde müderrislik yapan Gönenli Yahyâ b. Bahşî'nin "Menâkıbu'l-Cevâhir" isimli 121 sayfa olan eserinde Emir Sultan hakkındaki menkabelerin yanı sıra onun halifelerinden Hacı İsâ Dede ve Hacı Mustafa Dede hakkında da menkabeler yer almaktadır[91].

Bahşi Yahya Efendi'nin türbesinin yaklaşık 20 metre yakınında ve henüz inşaatı yeni tamamlanmış olan **Celaleddin Topçu** adına yapılan bir türbe mezar bulunmaktadır. Aslen Rize doğumlu olan bu zatın, önce İstanbul'a daha sonra da bu bölgeye gelip yerleştiği

---

[90] Hatice Liman. Yahyâ Bin Bahşî'nin Menâkıb-I Emîr Sultân (Menâkıb-I Cevâhir) Adlı Eseri. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Bursa. 2008

[91] Hatice Liman. Yahyâ Bin Bahşî Ve Menâkıbu'l-Cevâhir

bilinmektedir. Nakşibendi tarikatının önemli simalarından olan bu zatın sevenleri, türbeyi yoğun olarak ziyaret etmektedirler. Türbenin bulunduğu çevreyi büyük bir özenle düzenleyip bir de aşevi kurmuşlardır. Yöre halkı onun cömert bir zat olduğundan bahsetmektedir. Adına hayır yapılmaktadır.

Ezine-Geyikli karayolu üzerinde *Geyikli*'ye bir km. mesafede zeytinliklerin içinde bulunan yatır mezarın **Geyikli Baba**'ya ait olduğu söylenmektedir. Bu mezar, halk tarafından diğerlerine göre daha az ziyaret edilmektedir.

Geyikli'de ziyaret edilen başka bir mezar da, **Esseyid Mehmed Paşa**'nın mezarıdır. Aslen Kilisli olup Geyikli'ye neden ve nasıl geldiği bilinmeyen Paşa'nın mezar taşındaki yazıdan Halep Valiliği yaptığı ve 1828 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. XIX. Yüzyıl başlarında yaşamış olan Mehmed Emin Vahid Paşa aslen Kilisli olup babasını kaybettikten sonra annesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiş, annesinin saray baltacısı Osman Hulusi Bey'le evlenmesinin ardından İstanbul'lu olarak tanınmıştır[92]. Bazı kaynaklarda babasının Kilisli bir Nusayri olduğu belirtilir[93]. Kütahya'da kurduğu kütüphanenin 1226 (1811) tarihli vakfiyesinde babasının Ali Ağa oğlu Osman Efendi olduğu açıkça kaydedilmiştir. İyi bir tahsil gördükten sonra maliye kalemine girmiş, daha

92 http://www.kutahyakutup.gov.tr/

93 Mehmed Emin Vahid Paşa. Atilla ÇetinTDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 28

sonra III. Selim döneminde Galata Voyvodası ve Zecriye Muhassılı olan Topal Halil Efendi'ye intisap ederek Zecriye Başkatibi olmuştur. Zecriye Muhassılı Ahmed Efendi'nin azlinden sonra bir süre vekâlet edip daha sonra asil olarak Zecriye Muhassılı olmuştur. Hafız İsmail Paşa'nın sadrazamlığı zamanında (1805-1806) görevden alınmış, onun ayrılmasından sonra yerine geçen Galip Paşa'nın tevcihatında Mevkufatçı olmuştur. Mevkufatçılıktan Nişancılığa getirilen Vahit Paşa, askeri ve siyasi bir ittifak yapmak için Napolyon'a elçi olarak gönderilmiş, çeşitli sebeplerden dolayı başarılı olamamıştır. Daha sonra İngilizlerle barış görüşmeleri için görevlendirilmiş, Çanakkale'de barış görüşmelerinde sağladığı başarı sebebiyle önce Defter Emini ve daha sonra Rikab Reisü'l-küttâbı görevine getirilmiştir. Üç ay sonra azledilerek Kütahya'ya sürgün edilir (1809).

İki yıl kadar Kütahya'da görev yaptıktan sonra Tophane Nazırlığı' na getirilir. Bir müddet sonra Tersane Emini olur. Antalya çevresinde eşkıyalık yapan Tekelioğlu İbrahim'in idamından sonra etrafındakileri yakalamak için görevlendirilir. Bu sırada Teke ve Hamid sancakları vezir payesiyle idaresine verilir (H.1229-M.1813-14). Bir müddet sonra Hanya Muhafızlığı'na getirilir. Burada bir takım sebeplerden dolayı vezirliği elinden alınıp İstanköy adasında ikamet ettirilir. Yunan isyanının ortaya çıkması ve adalara da sıçraması üzerine 1820 tarihinde vezirliği iade edilerek Sakız adası muhafızlığına getirilir. Sahildeki bazı kuvvetlerle Sığla

sancağı mütesellimi İlyas-zâde İlyas Ağa da maiyetine verilir.

Vahit Paşa Sakız adasındaki bu isyanın bastırılmasında büyük başarılar göstermiştir. Fakat Kaptan-ı derya Nasuh-zâde Ali Paşa ile araları açılması üzerine Sakız mutasarrıflığından istifa etmiştir. Bir müddet Urla'da kaldıktan sonra Alâiye'de oturması emredilmiş, daha sonra da Afyonkarahisar'a tayin edilmiştir. Galip Paşa'nın sadrazam olmasından sonra vezirliği iade edilerek 1824'te Halep valisi olmuş, 1826'da vezirliği tekrar alınarak önce Konya'da, daha sonra da Bursa'da görevlendirilmiştir. 1827'de vezirliği iade edilerek giderleri kendisi tarafından karşılanmak üzere 500 kişilik birlikle İstanbul Muhafızlığına getirilmiş, kısa bir süre sonra Bosna valiliğine tayin edilmiştir. Ancak bu göreve gidemeden 1828 yılında vefat etmiş Çanakkale'nin Geyikli köyüne defnedilmiştir.

Kaynaklarda geçimsiz, fazla gururlu, bencil ve cimri olduğu belirtilen Mehmed Emin Vahid Paşa'nın 4000 kese civarında para biriktirdiği rivayet edilir. İki hanımından başka vârisi yoktu. Ayvansaray'da annesinin yalısında oturduğundan "Çingene Vahid" lakabı ile anılmıştı. Kütahya'da kurduğu, varlığını günümüzde de sürdüren kütüphaneyi, bir buçuk yıl sürgün kaldığı bu şehirde talebenin ve ulemânın kitap bulmaktaki sıkıntısını gördükten sonra yaptırdığı belirtilir. Yıldırım Bayezid Camii bitişiğindeki kütüphaneye zengin vakıflar tahsis etmiştir.

Mehmed Emin Vahid Paşa'nın ikisi basılı altı eseri vardır. Bu eserler sırasıyla Fransa Sefaretnâmesi, Minhacü'r-Rümat, Şerh-i Kaside-i Dimyatiyye, Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız, Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti Sûret-i Musâlahası ile İcmâl-i Mükâlemelerini hâvi Takrir Tarzında Risale, Avrupa Devletlerini Nâtık Hülâsa'dır.

Vahid Paşa'nın bu eserlerinden başka kendi eserlerinin çeşitli bölümlerinde divan edebiyatı tarzında şiirleri bulunmaktadır.

İlçeye beş km. mesafede bulunan *Akköy*'de bir mescit harabesi, cami, çeşme hamam kalıntısı, iki türbe, cami haziresinde ve köy mezarlığında bulunan mezartaşları yöre tarihine ışık tutar[94]. Mescit, kitabesine göre 886'da Kösedereli Hacı Osman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Caminin onarımıyla ilgili bir kitabe 1638 tarihini vermektedir. Mevcut cami 1968'de tamamen yenilenmiştir. 1530 tarihli kayıtlarda, **Hebe Gazi** isimli birinin Akköy'de yaptırmış olduğu eserlerden söz edilir. Çeşme kitabesi Hebe Gazi'nin Ezine fatihleri olarak bilinen Ahi Yunus ve Abdurrahman Gazi'nin çağdaşı olduğunu ortaya koymaktadır. Ezine merkezdeki Vakfı Hebe Gazi'nin geliri, Ezine Merkezdeki dükkanlardan (4000 akçe), Akköy'deki hamamdan (7000 akçe) ve Edremit'teki bahçeden (1000 akçe) gelmektedir[95]. Bu

---

[94] Ali Osman Uysal. Ezine/Akköy'de Tarihi Anıtlar ve Seramikçilik

[95] M. Mustafa Kulu. 1530'larda Çanakkale Yöresinde Yerleşim ve Nüfus

gelirler, Ezinebazarı'ndaki camii, medrese, mektebhane ve çeşmeye vakfedilmiştir.

Köy mezarlığında iki türbe bulunmaktadır. Bunlardan birinde **Şah Sultan Dede** denilen İshak adında bir zat yatmaktadır. XX. Yüzyıl başlarında meydana gelen bir yangında mezarlar ve yanındaki türbe yanmış, mermerler parçalanmıştır. Mezar taşlarından Akköy’de yatan kişinin bir Osmanlı idarecisi olduğu ileri sürülebilir.

Ezine’ye 12 km kadar mesafedeki *Kemalli* köyünde kitabesinden 1382 tarihinde inşa edildiği anlaşılan Kemallı Asılhan Bey Camii yer almaktadır.

Ezine ilçesinden geçen Ezine Çayı'nın üzerindeki köprünün batı kısmında Zeytinli Camii yer almaktadır. Kitabesinden 1363 tarihinde Kethüda Mehmet Efendi tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Gelibolu Evliyaları

Gelibolu **Gazi Süleyman Paşa** tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır[96]. 1366'da Haçlılar tarafından ele geçirilip Bizans'a terkedilmiş, 1376'da ise yeniden Osmanlı idaresine bırakılmıştır.

Şehir kısa zamanda Osmanlıların başlıca deniz üssü ve kaptan-ı deryalık merkezi olmuş, askeri öneminin yanında ticari canlılığı sayesinde hızla gelişmiştir. Osmanlıların ilk tersanelerinden birisinin, Yıldırım Bayezid devrinde burada kurulduğu kabul edilir. Semerkant'a giden İspanyol elçisi Clavio 1403'te Gelibolu'ya uğradığında şehir Süleyman Çelebi'nin kontrolünde gözükmektedir. Clavio, şehrin bir kalesinin bulunduğunu, Türklerin büyük bir tersanesi ve havuzları ile limanda kırk kadar gemilerinin var olduğunu nakleder.

XV. yüzyıl arşiv belgelerine göre, 40 mahalleden oluşan şehrin nüfusu 6000 civarındadır. Nüfusun çoğunluğu Türk olmakla birlikte, özellikle Rumların teşkil ettiği gayr-i müslim nüfus 184 hane kadardır. Bunların arasında 4-5 hane Latin tüccar, 4 hane Ermeni sayılmaktadır.

Piyale Paşa (1515-1578) zamanında Gelibolu Sancak Beyliği ile Kaptan Paşa Eyaleti kurulur ve

---

[96] Ali Osman Uysal. Gelibolu ve Çevresindeki Türk Eserleri Hakkında Tespitler

Gelibolu bu eyaletin merkezi olur[97]. 1530'da mevcut 57 Müslüman mahallesinden 52'si cami veya mescid adı, bir mahalle imaret adı, iki mahalle de tekke adı taşımaktadır. Gayrimüslimlerle ilgili olarak bu listede Frenkler, Aya Dimitri, Aya Yorgi Kilisesi, Aya Nikola Kilisesi, Panaye Kilisesi (AyaYorgi), Aya Nikola, Aya Atnas ve Cemaat-i Yahudiyan mahalleleri yer alır. XVI. yüzyıldan itibaren şehirde İspanyol Yahudileri de görülür. Aynı asırda nüfusunun 7000-8000'lere çıktığı, XVII. yüzyılda ise 5500 civarına indiği kaydedilmiştir. Şehir, stratejik konumu nedeniyle Osmanlıların Akdeniz'e açılan kapısı olmuştur. Burada oluşturulan tersane zamanla büyütülmüş, bu da şehirde gemicilik sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Bunun yanında dokumacılık ve dericilik önemli iş kolları arasında yer almaktadır. Çarşı dokusunu oluşturan dükkanlar ve hanlar, bedesten ile iskele civarında yoğunlaşmıştır.

XVI. yüzyıldan sonra, zamanla eski canlılığını yitiren şehir, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında harap olur. Tarih boyunca tekrarlanan depremlerin yanı sıra, bilhassa bu savaş, Gelibolu'daki mimarlık anıtlarının büyük ölçüde yıkılmasına ve harabeye dönüşmesine yol açar.

Gelibolu, Mondros mütarekesi gereğince 30 Kasım 1918'de, İngilizler tarafından işgal edilir[98]. 4

---

[97] İbrahim. Sezgin. 1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazası. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul 1991

[98] Umut Çevik. Milli Mücadele Ve Atatürk Döneminde Gelibolu (1919–1938). Yüksek Lisans Tezi. ÇOMÜ. Çanakkale. 2009

Ağustos 1920 tarihinde Yunan ordusu tarafından işgal edilmesine kadar, İngilizlerin denetiminde kalan Gelibolu'da Müslüman halk, özellikle bölgede yaşayan Rumlar tarafından, hakarete ve zulme maruz kalır.

Çarlık Rusya'sında Kızıllara (Bolşeviklere) karşı verdikleri mücadeleyi kaybederek, 1919 sonu ve özellikle 1920 Kasımından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Beyaz Rus Ordusu asker ve subayları, diğer ismiyle Vrangel Ordusu, Fransızlar tarafından Gelibolu Yarımadası'na yerleştirilir[99]. Beyaz Ordu Birliklerinin Gelibolu'ya yerleştirilmeleri, sadece burasının İstanbul'dan görece uzakta olmasından değildir; bu kararda, Gelibolu'nun Fransız işgalinde olmasının da büyük etkisi vardır. Beyaz Ruslar Gelibolu'ya geldiklerinde Gelibolu'nun nüfusu, 3941'i Rum, 2537'si Türk, 908'i Yahudi ve 608'i Ermeni olmak üzere yaklaşık 8000 kişidir. Kaynağa göre, 1920'e kadar şehrin nüfusu bundan iki kat daha fazladır. Rus mültecilerle birlikte Gelibolu nüfusu 30-35000 civarına yükselmiştir. Salgın hastalıktan ölen Rusların sayısı daha bir yılını doldurmadan 220'yi geçer ve şehrin içindeki eski tersane arkasına 16 Temmuz 1921'de Beyaz Rus mezarlık anıtı yapılır.Anıt mezarlığa Gelibolu'dan ayrılışlarına kadar Rus göçmenlerden 255 kişi gömülmüştür. Ruslar kamptan ayrılırken bu anıt mezarı yerli halktan İsmail İsan adında bir Türk bekçiye emanet etmişlerdir. Ancak anıt 1949

[99] Kezban Acar. Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar

depreminde tamamen yıkılmıştır. Bugün bu anıtın yerinde, Rus büyükelçiliğinin girişimi ve desteğiyle yapılmış, 17 Mayıs 2008'de açılmış bir anıt-müze bulunmaktadır.

15 Mayıs 1921'de Berlin'den İstanbul'a gelen Sovyet Rusya adına görevli resmi kuryenin raporuna göre Gelibolu'da 8000'i sivil, 25.000'i kamplarda hala 33.000; Çatalca kamplarında 22.000; bütün Osmanlı toprakları genelinde ise 99.210 kişi bulunmaktaydı. Farklı kaynaklar Gelibolu'daki birliklerin önemli bir kısmının Ağustos-Eylül aylarında Gelibolu'yu terk ettiğini belirtirler.

Gelibolu, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması sonucu askerden arındırılmış bölge kapsamına alınır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, bölgede hâkimiyetini tesis etmesinin ardından, 1923 yılında vilayet yapılır. Ancak kısa süren vilayet döneminin ardından, 1926 yılında ilçeye çevrilir. Mübadele anlaşması kapsamında çok sayıda muhacir Gelibolu'da iskân edilir. 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Antlaşması ile birlikte askerden arındırılmış bölge statüsüne son verilerek, bölgede tam anlamıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti hâkimiyeti esas kılınır.

Gelibolu'da 1912 yılında meydana gelen depremden önce şehrin merkezinde ve merkeze hakim küçük bir tepe üzerinde çam ağaçları arasında hükümet binası, belediye dairesi, lise binası, telgrafhane, saat kulesi, hapishane, adliye dairesi gibi gayet güzel resmi mekan mevcut idi[100]. Bunların bir kısmı depremde

---

[100] Mithat Atabay. Gelibolu Vilayetinin Tarihi Coğrafyası

yıkılmış, hükümet binası ise İngilizler tarafından yakılmıştır[101].

İkinci Dünya Savaşı daha başlamadan Çanakkale'de bazı savunma tedbirleri alınır[102]. Savaşın başlamasıyla birlikte bu tedbirler arttırılır. Çanakkale'de halkın önemli bir kısmı tarımla uğraşmaktadır. O nedenle tarımsal üretimin arttırılmasına büyük önem verilir. Bu amaçla çiftçiler valilik tarafından teşvik edilir. Ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Çanakkale'de de bazı ekonomik uygulamalar hayata geçirilir. Kira ücretleri sabitlenir. Fiyatlar üzerinde sıkı kontrol uygulanır. Ekmek karneye bağlanır. Savaş uzadıkça bu uygulamaların halk üzerinde olumsuz etkileri artar.

İlçede Buhuri Camii (Kadı iskelesi), Gazi Süleyman Paşa Camii (Büyük Camii), Cerrahi Hüseyin Camii, Yazıcızade Camii, Bolayır Gazi Süleyman Paşa Camii, Şengül Hamamı, Saruca Paşa Hamamı, Kasapoğlu Hamamı, Pazar Hamamı, Yakup Hamamı, adı bilinmeyen bir hamam, Bolayır Kavak Köyü Hamamı, Bolayır Harap Hamam, Şerbetçi Baba Türbesi, Saruca Paşa Türbesi, Sinan Paşa Türbesi, Hallac-ı Mansur Türbesi, Emir Ali

---

[101] 1912 depreminde Çanakkale'de bulunan konsolosluk binaları çok zarar görmüştü. Fransız konsolosluğu yıkılmıştı. Yunan konsolosluk binası neredeyse kullanılamaz hale gelmişti. Gelibolu Sancağında bulunan 6.699 binadan 2.890'ı yıkılmış ve 33 kişi hayatını kaybetmişti.

[102] Mithat Atabay. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında Çanakkale (1939-1942)

Baba Türbesi, Bolayır Gazi Süleyman Paşa Türbesi, Bolayır Baba Türbesi, Çukur Çeşme, Telli Baba Çeşmesi, Çilehanesinin Karşısındaki Çeşme, Yazıcıoğlu Çeşmesi, Azepler namazgahı, Bolayır Namazgahı, Mevlevihane, Çilehane, ve Kervansaray Kalıntısı (Bolayır Süleymaniye Köyünde) taşınmaz kültür varlığı olarak tespit edilmiştir[103].

Şehirdeki mimarlık anıtları arasında kaleden geriye pek bir şey kalmamıştır. Asıl şeklini Bizans döneminde almış olması gereken kale, Osmanlılar döneminde tamir ettirilmiş ve güney tarafta limana hakim yükseltinin üzerine iç kale ve saray yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre altıgen biçiminde olan kalenin 70 kadar kulesi vardır[104]. Gelibolu Kalesi I. Cihan Harbi sonrasında Yunan İşgalinde iken yıkılır. Daha sonraki günlerde de tahribat devam etmiş ve kaleden günümüze sadece iç kalenin duvar parçaları kalmıştır ki, bunların bir kısmı Bizans devri suruna aittir[105]. İki katlı burç 1965 yılındaki restorasyondan sonra günümüzde Piri Reis Müzesi olarak hizmet vermektedir[106]. Müzede Gelibolulu olduğu bilinen

---

103 Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları
104 Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt. V/2. Sh. 424
105 Osman Ülkü. Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998
106 http://www.kulturportali.gov.tr/

ünlü denizciyi (1465-1554) hatırlatacak, tablolar, haritalar, büstler yer almaktadır[107].

Sarayın harabeleri XVI. yüzyılda tersane genişletmeleri sırasında ortadan kaldırılmıştır. Kale XVII. yüzyılda ayaktadır. Bunu izleyen dönemlerde ise kalenin tedricen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Tersanenin Yıldırım Bayezid zamanında, dış limanın gerisine üç gözlü olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Tersanenin iki ucundaki anıtsal kulelerden birisi ortadan kalkmıştır. Gelibolu tersanesi sonradan büyütülmüştür. 1526 yılında tersanenin 30 havuzu bulunmaktadır. 1565 tarihli bir arşiv kaydına göre, limanda 18 gözlü yeni bir tersanenin kurulmasına karar verilerek İçkale'deki eski sarayın da yıktırılması ve kereste, taş, tuğla gibi malzemelerinin tersane inşaatında kullanılması istenir.

Şehirde XIV. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar inşa edilmiş çok sayıda dini ve sosyal amaçlı binaların da çok büyük bir kısmı aynı akıbete uğramıştır.

---

[107] Karamanlı bir ailenin çocuğu olan Ahmet Muhyiddin Pîrî'nin ailesi II. Mehmed devrinde padişahın emri ile Karaman'dan İstanbul'a göç ettirilen ailelerdendir. Aile bir süre İstanbul'da yaşamış, sonra Gelibolu'ya göç etmiştir. Pîrî Reis'in babası Karamanlı Hacı Mehmet, amcası ise ünlü denizci Kemal Reis'tir. Piri Reis 1513 tarihli ilk dünya haritasını çizdi. Derlediği denizcilik notlarını bir denizcilik kitabı (Seyir Kılavuzu) olan Kitab-ı Bahriye'de bir araya getirdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanı üzerine 1554'te Kahire'de boynu vurularak idam edildi. İdam edildiğinde 80 yaşının üzerinde olan Pîrî Reis'in terekesine devletçe el konuldu.

XVII. asırda Evliya Çelebi 164 tane cami, mescit, tekke ve zaviyenin varlığına işaret eder. Bunların çoğu yok olmuştur.

Gelibolu kazasındaki medreseler Osmanlı klasik döneminde, Sultan I. Murat, II. Murad, Balaban Paşa, Saruca Paşa, Mesih Paşa gibi nüfuzlu devlet adamları, ağa, efendi diye anılan zenginler ve hayırsever mahalle, köy ve nahiye halkı tarafından kurulmuştur[108].

Kadıasker defterine göre 1587 yılında Gelibolu' da mevcut bulunan Ahmed Ağa Medresesinin kurucusu Ahmet Ağa'dır. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1587 yılından önce yapılmış olmalıdır. Yirmili medresedir.

Derviş İbn Hasan Medresesi ile ilgili ilk bilgilere 1587 yılı kadıasker defterinden ulaşılmıştır. Medresenin kurucusu, tesisi hakkında bilgi yoktur. Yirmili medresedir.

Hacı Ağa Medresesi ile ilgili ilk bilgilere 1590 yılı kadıasker defterinden ulaşılmıştır. Medresenin kurucusu ve tesisi hakkında bilgi olmamakla birlikte Abdülaziz Efendi ile Muslihiddin Efendi'nin XVI. yüzyılın sonlarında medresede müderris oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Yirmili medresedir.

İmamiye Medresesi ile ilgili ilk bilgilere 1589-1590 yılı kadıasker defterlerinden ulaşılmıştır. Medresenin kurucusu, tesisi hakkında bilgi yoktur. Yirmili medresedir.

---

[108] Nurhan Acar Azkın. Çanakkale'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları (1839-1915). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012

Mehmed Paşa Medresesi ile ilgili ilk bilgilere 1588 yılı kadıasker defterinden ulaşılmıştır. Medresenin kurucusu ve tesisi hakkında bilgi olmamakla birlikte Yunus, Nimetullah, Nasuh ve Sinan Efendiler ile 1652-1653 yıllarında Ali Efendi'nin medresede müderris oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Yirmili medresedir.

1442 yılında Balaban Paşa tarafından yaptırılan Balaban Paşa Medresesi otuzlu medreselerdendir.

Mesih Paşa Medresesinin kurucusu Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mesih Paşa'dır. 1483'te yapıldığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır.

Dağı Medresesinin kurucusu ve tesisi hakkında bilgi olmamakla birlikte Gelibolulu Şeyh Efendizade Mehmed Efendi'nin XVI. yüzyılın sonlarında medresede müderris olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Saruca Paşa Medresesinin kurucusu II. Murad'ın vezirlerinden Saruca Paşa'dır. Medresenin 1443 yılında inşa edilmiş olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. Ancak medresenin vakfiyesinde 1454 yılı yazılıdır. Paye bakımından medrese, aşağı payede olduğu gibi 1519'da yirmili, 1551'de önce otuzlu, 1581'den önce kırklı ve 1599'da ellili medreseler arasında bulunmaktadır. Müderrisleri, Muslihiddin Mustafa Efendi, Muhaşşi Sinan Efendi, Surüri Mustafa Efendi, Abdülvehhabzade Mehmed Efendi, Şeyhülislam Abdülkadir Şeyhi Efendi[109], Tepegöz Hızır Efendi ve Babazade Mehmed Efendilerdir.

---

[109] Şeyhülislam Abdülkadir Şeyhi Efendi (1514-1594) Ebussuud Efendi'den ders alarak mülazım oldu. Çorlu ve İstanbul

Ahi Dola Dergâhı Gelibolu şehrinde idi[110]. Osmanlı Beyliği'nin ilk devirlerinde kurulmuş olmalıdır. Bânisi ve ilk şeyhi **Ahi Dola** olup Gelibolu şehrinde medfundur. XIX. yüzyılda faal olan dergâhın giderleri Evkaf-ı Hümayun hazinesince karşılanmaktaydı. Dergâhta kalan fakir ve muhtaçlar ile gelen giden yolcuların yeme ve içmeleri ile diğer ihtiyaçları Evkaf-ı Hümayun hazinesi tarafından karşılanıyordu.

Ahi Muslihüddin B. Ahi Tanrıvermiş Zaviyesi Gelibolu'da tesis edildi[111]. Vakfiyesinin tanzim tarihi 859 (1454-55)'dur. Asıl mesleği debbağlık olan Ahi Muslihüddin'e ait zaviyenin masraflarını karşılamak üzere 2 debbağ dükkânı, 1 palamut değirmeni, Üzümcüler Çarşısı ile Debbağlar Çarşısı'ndaki diğer dükkânlar ve odalar vakfedilmişti. Bunun yanında zaviyeye vakfedilen para da vardı. Paranın bir kısmıyla dükkânlar alınmış, bir kısmı zaviyenin tamiratı için harcanmış, bir kısmı da borç verilen kimselerin iflası ile kaybolmuştu.

---

medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra Şam, Mısır, Bursa ve İstanbul'da kadılık görevlerinde bulundu. Daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerini ifa etti ve 1587'de şeyhülislamlığa getirildi. Mali sıkıntılardan dolayı başlayan Beylerbeyi Vakası'ndan sonra pek çok devlet adamıyla birlikte 1589 tarihinde görevinden azledildi. 18 Nisan 1594 yılında vefat etti ve naaşı Eyüp'te yaptırdığı mescidin avlusundaki hazireye defnedildi.

110 Ahi Dola Dergahı. Murat Öntuğ. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I

111 Ahi Muslihidin Zaviyesi. İbrahim Sezgin. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I

Ahi Ahmed Zaviyesi Gelibolu'dadır[112]. Bu zaviyeye ilk olarak 1530 yılına ait tahrirde rastlandığına göre 1519'den sonra faaliyete geçmiş olmalıdır. Muhtemelen Debbağlar mahallesinde olan zaviyenin vakıfları arasında 3 dükkân bulunuyordu. Dükkanlardan biri debbağ dükkânı idi.

Ahi Devle Zaviyesi Gelibolu'daki Ahi zaviyelerindendir[113]. 1475'ten itibaren mevcut olduğu bilinen bu zâviye, Kefşgerler (ayakkabıcı/eskici) çarşısında idi. Zaviyenin masraflarının karşılanması için 1 başhane, 10 dükkan ve 1 çiftlik vakfedilmişti. Bunlardan elde edilen gelir 1475'te yılda 5980 akçe idi. 1519'da vakfın geliri 5531 akçeye düşmüştü. Yemek verilen zâviyenin şeyhleri arasında 1475'te Müderris Muhyiddin, 1519'da Muhyiddin'in oğlu Mevlana Hüsâmeddin, 1530'da Abdullah b. Mahmud vardı. Zâviyenin XIX. asır başlarına kadar mevcudiyetini devam ettirdiği görülmektedir.

Bugüne gelebilenlerden Ulu Cami tamamen yenilenmiştir. Kitabesinden, 1385 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Sultan Murad adına Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa tarafından yaptırılan Ulu Cami dokuz kubbeli bir yapıydı. Bundan hareketle, asli halinin Bursa Ulu Camii ve Edirne Eski Camii gibi çok kubbeli plan

---

112 Ahi Ahmed Zaviyesi. Mehmet Ali Hacıgökmen. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I

113 Ahi Devle Zaviyesi. İbrahim SEZGİN. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I

tipindeki yapılara benzediği söylenebilir. Yapı 1677'de ve 1889'da onarılmıştır. Cami, 1889'daki onarımda tümüyle yenilenerek günümüzdeki görünümünü kazanmıştır.

Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde büyük katkıları olmuş bir Osmanlı devlet adamıdır. Tarihe Çandarlılar olarak geçmiş olan ailenin üst düzey bir mevkie gelmiş ilk ferdidir. İlmiye sınıfından yetişmiş, kadılık ve kazaskerlik payelerini almış, 1364 ile 1387 tarihleri arasında 22 yıl 4 ay vezirlik yapmış ve vezirliği döneminde de Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa ismiyle anılmış olan devlet adamıdır. İznik'te Lefke Kapısı dışındaki türbesi 1922'de işgalci Yunan ordusu tarafından tahrip edilir. Sonradan aynı aileden gelen Nuh Neciyüddin Bey bu türbeyi eski şekliyle tamir ettirir.

Gelibolu'da sekiz adet tarihi cami mevcuttur[114]. Bunlardan Hallaç Hüseyin Camii, Sofuca Halil Camii, Piri Reis Camii muhtelif tarihlerde yıkılıp yerlerine yeniden inşa edildiği için üzerlerinde kitabeleri yoktur. Kitabesi olan cami sayısı beş olup bunlar Gazi Süleyman Paşa Camii, Kadı İskelesi Camii, Cerrah Hüseyin Camii, Yazıcızade Camii ve Azaplar Namazgahıdır. İçlerinde en eski tarihli olan Gazi Süleyman Paşa Camii'nin biri Arapça inşa kitabesi, ikisi Türkçe manzum tamir kitabesi olmak üzere üç kitabesi mevcuttur. Kadı İskelesi ve Cerrah Hüseyin camilerinin inşa kitabeleri de Arapçadır.

---

114 Nasuhi Ünal Karaaslan-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kültür Varlıkları (Gelibolu Kitabeleri) Envanteri. 2004

Azaplar Namazgahı (1407), namazgah mimarisinin en güzel örneklerinden birisi olarak halen ayaktadır. Osmanlı ülkesinde yapılan ilk namazgahlardandır[115]. Şehrin güneydoğusunda, Hamzakoy ile Gelibolu arasında, deniz kıyısında bir tepenin üzerindeki düzlüktedir[116]. Boğazın girişine hakim bir manzarası vardır. Düzgün kesme taş ve mermer malzeme ile Paşaoğlu İskender tarafından 1407 yılında yaptırılmıştır.

İlk biçimiyle de tek kubbeli bir yapı olması gereken Sofuca Halil Mescidi (Çulhalar Camii) (XV. yüzyılın ilk yarısı) ve Yazıcızade Mescidi de tümüyle

---

[115] Nazife Kurtman. Çanakkale Eserlerinden Örnekler

[116] Bu koya, Osmanlı döneminde Bahçe Çeşme Koyu denilmekte idi. Bu adı taşıyan tarihi çeşme halen, askeri dinlenme tesisleri içindedir. Bu koy, Gelibolu'nun sivil ve askeri plaj, motel ve gazinolarının bulunduğu yerdir. Hamza Bey, 1391 yılında Gelibolu kale kumandanı ve aynı zamanda II. Beyazıd'ın emri üzerine Gelibolu Tersanesi'ni inşa etmekte olan Saruca Paşa'nın en büyük yardımcısı idi. Tersanenin yapımında büyük emeği geçmiştir. Saruca Paşa'nın yardımcısı olan Hamza Bey, Lapseki komutanı olan Hamza Çelebi Bey'in oğlu, Saruca Paşa tarafından hazırlanan ve 40 gemiden oluşan filonun komutanı olarak 1428 yılında Ege Denizi'ne açılarak Venediklilerin elindeki bazı adaları yağmalamıştır. Sultan II. Murat ile birlikte Selanik ablukasına, 1429 yılında filo komutanı olarak katılmış ve Selanik'in alınmasına katkısı olmuştur. Koyunluhisar'ı Uzun Hasan'ın elinden kurtardığı için Rumeli Beylerbeyi rütbesi ile Karaman Bey'i İshak Bey'in üzerine gönderildi ve onu yendi. 1460 yılında vefat etti. Mezarı Bursa'dadır.

yenilenmiştir[117]. Her iki yapı bugün cami olarak kullanılmaktadır. Karaman Mahallesi'nde yer alan Sofuca Halil Mescidi Halil Reis isimli bir gemici tarafından 1454 yılında yaptırılmıştır. Çok harap durumda olan cami, 1956-1958 yıllarında tamamen yıktırılıp günümüz mimarisiyle yeniden yapılmıştır.

Başlangıçta kare planlı, tek kubbeli olarak tasarlandığı ileri sürülen Kadı İskelesi (Buhuri) Camii 1557-58 yılında Mahmud bin Bayezid tarafından yaptırılmıştır[118]. Alaaddin Mahallesi'nde yer alan cami sonradan yapılan onarımlarla asli halini yitirir. Yapının sadece taç kapısı ve minare kaidesi orijinaldir.

Cerrahi Hüseyin Camii (1576) Gelibolu çarşı merkezinde olup ibadete açık klasik dönem Osmanlı yapılarındandır. Cami iki bölümden oluşan kubbeli küçük bir mescittir. Kitabesi Arapça olup haziresinde bir kabir vardır. Cerrah Hüseyin Ağa adıyla anılan yapı, Dai Mehmed Efendi (v.1611) tarafından yaptırılmıştır. Gelibolulu Dai Mehmed Efendi, *Üçköprü* köyünde imamlık yaptığı dönemde Halveti tarikatına girmiş ve kendisini yetiştirmiştir. Sultan III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) dönemlerinde birkaç kez İstanbul'a davet edilerek Mabeyn-i Hümayun'a

---

[117] ÜLKÜ Osman. Gelibolu’da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

[118] ÜLKÜ Osman. Gelibolu’da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

aldırılmıştır. Cerrah Hüseyin Mescidi (Dai Mehmed Efendi Tekkesi)'nin batı kanadına sonradan ilave yapılmıştır. Mescidin kuzey kapısı üzerinde iki satırlık kitabesi bulunmaktadır. Yapı orijinalde tekke olarak yapılmış ve bu amaçla kullanılmıştır. XIX. yüzyılda Şeyh Baki tarafından harap durumdaki yapı onarılmış ve aynı amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Bu sebeple bu yapı Şeyh Baki Tekkesi olarak anılmaya başlanmıştır. XX. yüzyıl başlarında harap bir halde terk edilip kaderiyle baş başa bırakılan yapı, 1960-63 yılları arasında, şehrin önde gelen şahıslarından Cerrah Hüseyin tarafından aslına uygun olarak tekrar yaptırılmış, ancak bu defa cami olarak ibadete açılmıştır.

Çelebi'ye göre, Mesih Paşa, Mısır'dan getirttiği mimar, mühendis ve bennalara kubbesi kurşunla kaplanmış, tek şerefeli minareye sahip camiyi H.883/M.1478-79 tarihinde yaptırmıştır. Çelebi, kubbeli biçimde tanımladığı Ahmed Paşa Camii için H.941/M.1534-35 tarihini verir. Evliya Çelebi'nin bahsettiği Ahmed Paşa Camii ve Mesih Paşa Camii de günümüze ulaşmayan eski eserler arasında yer alır. Şehrin ortadan kalkan diğer cami ve mescitleri ise şunlardır[119]. Gazi Hüdavendigar Mescidi (XIV.yy.), Hoca Hamza Mescidi (M.1407 tarihli kitabesi namazgahın üzerinde), Hacı Hamza bin Karaca Mescidi (XV.yy. ilk yarısı), Hacı Mehmed Mescidi (XV.yy.), Hacı Mustafa Mescidi

[119] UYSAL Ali Osman. Gelibolu ve Çevresindeki Türk Eserleri Hakkında Tespitler

(XV.yy.), Ahmed Çelebi bin Hızır Bey Mescidi (XVI.yy.), Ali Fakih Mescidi (XV.yy.), Asılpaşa Hatun bint-i Saruca Bey Mescidi (XV.yy. ikinci yarısı), Ayşe Sultan Mescidi (XVI. yy. başı), Azablar Mescidi (XV.yy. ikinci yarısı), Bostancı İnebeyi Mescidi (XV.yy.), Cemşidzade Mescidi (XV.yy.), Davud bin Adil Mescidi (XV.yy.), Emir Paşa Mescidi (XV.yy.), Güdük Hızır Mescidi (XV.yy. ortaları), Hacı Ahmed bin İskender Mescidi (XV.yy.ikinci yarısı), Hacı Ali bin Hacı Hızır Mescidi (XVI.yy.), Hacı Doğan Dizdar Mescidi (XV.yy.), Hacı Doğan Mescidi (XV.yy.), Hacı İbrahim Mescidi (Kilise Mescidi, XV.yy.), Hacı Kasım bin Hacı Timur Mescidi (XV.yy. ikinci yarısı), Hacı Koçak Mescidi (XV.yy.), Hacı Mürsel Mescidi (XVI. yüzyıl başı), Hacı Tanrıvermiş Mescidi (XV.yy.), Hacı Timurtaş Mescidi (XVI.yy.), Hacı Yegan Mescidi (XV.yy.), Hamza bin Hasancuk Mescidi (XV.yy.), Haracı Hamza Mescidi (XV.yy.), Has Ahmed Bey Mescidi (XV.yy.), Hüsam Hoca (Buçuk Kilinder) Mescidi (XV.yy.), Hüsameddin Mescidi (XV.yy.), Kapudan Mehmed Bey Mescidi (XV.yy. ilk yarısı), Karaca Paşa (Hasan Paşa) Mescidi (XV.yy.), Keçeci Hacı Mahmud Mescidi (XV.yy.), Kılabdancızade Mescidi (XV.yy.), Kırımlı Hızır Mescidi (XV.yy.), Mehmed Bey bin Kul Hızır Mescidi (XV.yy.), Muhyiddin bin Hüseyin Benna Mescidi (XVI.yy.), Mütevelli Hoşkadem Mescidi (XV.yy.), Paşa Bola Hatun Mescidi (XVI.yy.), Sinan Bey Kızı Mescidi (XVI.yy.), Sinan Bey Mescidi (XV.yy.), Sungurca (Sultanzade) Mescidi (XV.yy.), Suyağı Mescidi (XV.yy.), Uzun Yusuf Mescidi (XV.yy.), Uzunca İbrahim

Mescidi (XV.yy.), Ümiz bin Bazarlu Mescidi (XV.yy.), Yağcı Hızır Mescidi (XV.yy.), Yakub Bey Mescidi (XV.yy.).

Fatih'in boğaz kaleleri inşaatını yürüten ve Çardak'ta bir külliye (M.1463-64) yaptıran Yakub Bey'in Gelibolu'da sadece hamamı vardır. Vakfiyesinde Gelibolu'da başka bir yapısından söz edilmez. Dolayısıyla Gelibolu'daki Yakub Bey Camii ve Yakub Bey Mescidi başka bir Yakub'a ait olmalıdır. Bu arada, Palak (Pilak/Polak) Mustafa Paşa'nın XVI. yüzyılda yaptırdığı cami, medrese ve mektepten oluşan külliye de, şehrin yok olan anıtları arasındadır. Aynı şekilde H.1060/M.1650 tarihli bir fermanda tamiratından söz edilen Gelibolu'da Sinan Paşa Camii, bugün mevcut değildir. Üstelik bu yapıya ait başka bir kayıt da bilinmemektedir. Bu cami Sinan Paşa Zaviyesi'nin sonradan camiye dönüştürülmüş hali midir? Yoksa Sinan Paşa'nın zaviyeden ayrı olarak bir de camisi mi vardı? Bilinmiyor.

Saruca Paşa Külliyesi'nin imareti (M.1436-37) muhtemelen "zaviyeli cami" tarzında bir yapıydı. Şehirde günümüze ulaşamayan Has Ahmed Bey Zaviye-Mescidi (XV.yy.), Bahşizade (Alaeddin) Zaviye-Mescidi ve Kasab Tat Ahmed Zaviye-Mescidi de "zaviyeli cami" niteliğindeydi.

Mevlevihane hariç olmak üzere tekke ve zaviyeler yok olmuşlardır. Bunlar arasında Yazıcızade Tekkesi, Ahi Devle Zaviyesi (XV. yy. başları), Karaca Bey Zaviyesi (XIV. yy. sonları), Ahi Musa Zaviyesi (XV. yy.), Kadı Selahaddin Zaviyesi (XV. yy.), Hallac Ahmed Zaviyesi

(XVI. yy.), Debbağ Ahi Muslihiddin Zaviyesi (XV. yy.), Ahi Ahmed Zaviyesi (XVI. yy.), Sinan Paşa Zaviyesi (XV. yy. ikinci yarısı), Mehmed Daği Zaviyesi (XVI. yy.) ve Gelibolu yakınlarında Devletlü Kaba Ağaç denilen yerdeki Derviş Kulu Baba Zaviyesi (XV. yy.) sayılabilir. Ahi Devle Zaviyesi'nin üzerine XVII. asırda kurulan mevlevihane; 1766'da vuku bulan depremden sonra 1767 yılında III. Mustafa zamanında onarılır. Yapı 1805 ve 1851 yıllarında yeniden tamir edilmiştir. M.1899-1900 yıllarında Sultan II. Abdülhamid, mevlevihaneyi yeniden inşa ettirir. Dolayısıyla şimdi görülen bina II. Abdülhamid devrine aittir. 1908'de tekrar onarılmıştır. Bu onarım batı taraftaki kapı üzerindeki kitabede anlatılır. 1920'de Yunan işgali sırasında cephanelik olarak kullanılmış; bu sırada hamuşan ve mezar taşları tahrip edilmiştir. Yapı, II. Abdülhamid devrinde kazandığı görünümüyle eklektik bir üslubu yansıtır. Kuzey ve güney cephelerindeki kapılar zemin kata girişi sağlarken; batı cephedeki değirmi biçimli çifte merdivenle mahfil katına çıkılmaktadır. İçerde duvar, mihrap ve kubbe yüzeyleri kalem işi teknikte bitkisel motifler ve hat eserleriyle süslenmiştir. 1994 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıma alınmıştır.

Mezar anıtlarından Alemdar Ali Baba (Emir Ali) Türbesi (XIV.yy.?), Şerbetçi Baba Türbesi (XIV.yy.sonu – XV.yy. başı), Mansur Bey Türbesi (XV.yy.başı), Saruca Paşa Türbesi (XV.yy. ortaları), ve Sinan Paşa Türbesi (XVI.yy. başı) ayaktadır. Bunlardan Emir Ali Türbesi tamamen yenilenmiştir. Bu anıtların bir kısmı denizci

komutan ve paşalarla, diğerleri ise şehirdeki tarikat ehliyle ilgilidir.

Namazgah yakınındaki **Bayraklı Baba** yatırı açık türbe niteliğindedir. Çanakkale–Gelibolu Merkezde Hallac-ı Mansur makamının hemen ilerisinde Hamzakoy'a bakan yamaçtadır.

Asıl adının **Karacabey** olduğu, Osmanlı ordusunda bayraktarlık yaptığı, bu kutsal vazifeyi yaparken de şehit olduğu bilinmektedir (1411). Karacabey, fetih sırasında Gelibolu'nun kuzey kapısından şehre girmeye çalışan ordumuzun saflarında yine bayrakla beraber savaşa katılır. Vuruşurken birkaç arkadaşıyla birlikte düşman tarafından sarılır. Kimisi şehit, kimisi tutsak olunca Karacabey de bayrağı ile birlikte esir veya şehit olma durumuyla karşılaşır. Bayrağın düşman eline geçeceğini görünce onu küçük parçalara ayırarak yutmaya başlar ve yutar. Sonra da düşmanın üzerine saldırır. Yaralı olarak arkadaşları tarafında bulunduğunda bayrağı ne yaptığı sorulur. Bayrağı düşmana kaptırmamak için yaptığını anlatır. Bazı arkadaşlarının bunun gerçek olamayacağını ima etmesi üzerine keskin palasıyla karnını yırtar ve yuttuğu bayrak parçalarının kanlarla birlikte ortaya çıktığı görülür. Gerçeğin ortaya çıkmasıyla son sözlerini söyler. "Benim mezarımdan hiç bir zaman bayrak eksik etmeyin". İşte o gün bu gündür türbesinden bayrak eksik olmaz.

Diğer bir rivayete göre de, Osmanlı donanmasında bayraktarlık yapan Karacabey, Marmara'da Yassıada açıklarında Bizans donanmasıyla yapılan bir savaşta

elinde sancağı ile birlikte şehit düşmüştür. Donanmanın merkezi olan Gelibolu'da sahile yakın bu yamaca gömülmüş, vasiyeti üzerine mezarı bayraklarla donatılmıştır.

Mezarının sağ tarafında Bolayır'da yatan Gazi Süleyman Paşa'nın mezarında olduğu gibi eski Türk geleneklerinden olan atının mezarı bulunmaktadır. Sağ tarafında ise Onunla birlikte şehit olmuş Horasan erlerinden bir şehid yatar.

Aynı şekilde, Yazıcızade ve kardeşinin mezarları, Yazıcızade Camii'ne bitişik, duvarlarla sınırlanmış ve üstü açık bir hazire biçimindedir. Yol ve yeni binalar yapılırken sökülerek mozaik haline getirilen Yazıcızade Camii haziresinden bugüne sadece Yazıcızade Mehmed, Ahmed-i Bican ve Şerbetçi Baba'nın mezarları ile cami bahçesinde yığılı duran 10-15 mezar taşı kalmıştır[120]. Bu mezarlıktan kurtarılabilen bazı mezar taşları ise -Şalvarlıoğlu İbrahim Ağa'nın lahid şeklindeki mezarı gibi- Alaaddin Kalfa Mezarlığına taşınmıştır.

Gelibolu'nun yetiştirdiği ender simalardan Yazıcızade kardeşlerden büyüğü Mehmet Efendi kendisi için cami ve türbeden oluşan bir kompleks yaptırmıştır. Kesin tarihi bilinmemekle beraber, kaynaklar ve Mehmed Efendi'nin ölüm yılı (1451) göz önünde tutularak caminin XV. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı söylenebilir. Araştırmacılar, orijinalde yapının cami olarak inşa

---

[120] Nasuhi Ünal Karaaslan-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kitabeleri Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri

edilmediğini, tekke ve zaviye görevi yapan bina konumunda olduğunu iddia etmektedirler. Buna gerekçe olarak da, son cemaat yeri konumunda olan giriş bölümünde yer alan bir kuyu ve mihrabın güneye doğru kaydırılmış olması gösterilmektedir. Bu da yapının daha önceleri başka bir amaç için kullanıldığını düşündürmektedir. 1840 yılında Sultan Abdülmecid tarafından cami ve türbe tamir ettirilir[121]. 1986 yılında Vakıflar tarafından yıktırılan cami, minaresi ile birlikte aslına uygun olarak yeniden yaptırılır. Günümüzdeki cami Evliya Çelebi'nin söz ettiği gibi deniz kıyısında olmayıp biraz daha içerdedir. Güney cepheye bitişik olarak türbe yer alır.

Ahmed Bican Hazretleri XV. asırda yaşamış alim ve mutasavvıf bir zattır. Yazıcızade Mehmet Efendinin küçük kardeşidir. Babası alim bir zat ve katip olan Salih Efendidir.

Ahmed-i Bican Hazretleri insanlara doğru yolu göstermeye devam ederken bir gün Ağabeyi Muhammed Bican'a; "Ağabey! İlim ve irfanın ziyadedir. Tek arzum ve sizden dileğim, yadigar bir eser yazmanız ve bunun her yerde okunmasıdır. Dünya geçici, günlerin ise hiç vefası yok." der. Muhammed Bican Hazretleri onun bu isteği üzerine Megarib-üz Zeman adlı eserini yazar. Bir süre sonra Muhammed Bican, kardeşine gelerek; "Kardeşim

---

[121] ÜLKÜ Osman. Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

Ahmed! Bizi memnun etmek istersen Megarib-üz-Zaman'ı Türkçeye tercüme et. Güzel üslubun ile herkes istifade etsin." der. Bunun üzerine Ahmed-i Bican Hazretleri eseri Envar-ül-Aşıkin ismiyle tercüme eder.

Ahmed-i Bican Hazretleri Gelibolu'da vefat etmiştir. Kabri Yazıcızade Mezarlığındadır. İçinde bulunduğu Yazıcızade Mezarlığı kaldırılırken onun için yaptırılmış olan türbe de tahrip edilmiş, işlemeli mezar taşları kaybolmuştur.

Osmanlı şeyhülislâmı **Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi** (1729-1785) Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin oğludur[122]. İlk tahsilini babasından gördü ve şeyhülislâm çocuklarına tanınan imtiyazdan faydalanıp 1736'da henüz yedi yaşında iken aldığı icâzetle itibarî olarak müderrislik pâyesini elde etti. Uzunca bir süre daha tahsil hayatına devam ettikten sonra 1759 yılında Selânik kadısı oldu. 1765'te Mekke kadılığı pâyesini aldı, 1769'da İstanbul kadılığına getirildi. Bunun ardından uzun bir süre mâzul kaldı. 1774'te Anadolu kazaskeri oldu, bir yıl sonra azledilince Gümülcine civarında bazı yerler kendisine arpalık olarak verildi. 1778 ve 1782'de iki defa Rumeli kazaskerliği yaptı. Karahisârî Seyyid İbrâhim Efendi'nin vefatı üzerine 20 Mayıs 1783'te saraya davet edilerek Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın hazır bulunduğu bir merasimle şeyhülislâmlığa tayin edildi. Rumelihisarı'ndaki yalısı uzak olduğundan

[122] Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi - Mehmet İpşirli. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 10

tebrik merasimi, eski şeyhülislâmlardan Şerif Efendi'nin Hocapaşa'daki konağında yapılmıştı. Mehmed Atâûllah Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında devleti meşgul eden en önemli mesele Osmanlı-Rus harbi idi. Bu konuda şeyhülislâm konağında yapılan meşveret meclisinde yetkililerin Rusya ile savaş konusundaki tereddütleri karşısında, "Moskovlu Kırım'ı açıktan açığa zapt etti, sükût mu edelim?" diyerek savaş açılmasını teşvik etmiştir.

İki yıl kadar şeyhülislâmlık makamında kalan Atâullah Efendi, Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın I. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine yenilik taraftarı Selim'i geçirme teşebbüsünde onunla birlikte hareket ettiği gerekçesiyle 1785'te azledildi. Önce Rumelihisarı'ndaki yalısında oturmasına izin verildiyse de daha sonra sürgüne gönderilmesi kararlaştırıldı. Deniz yoluyla Hicaz'a gitmesine müsade edilen Mehmed Atâullah Efendi, kethüdâsı Osman Efendi ile yola çıkmış, ancak Gelibolu'ya vardığında vefat ederek oraya gömülmüştür. Merkadi Yazıcızâde Muhammed Efendi kabri civarındadır. Ölüm sebebi olarak onun yolda zehirletilerek öldürüldüğü ileri sürülür.

Sinan Paşa'nın türbesi Hamzakoy'dadır. II. Beyazıt'ın damadı olan kaptan-ı Derya Sinan Paşa eşi Ayşe (karıştırılarak bazan Münire) Hatun Sultan'la birlikte burada yatmakta olduğu ileri sürülür[123]. Gelibolu'daki

---

[123] II. Beyazıd'ın kızları arasında Münire isimli birine rastlanmamaktadır. Güveği Sinan Paşa ise 1491-92 yılları

Türbelerin en büyüğüdür. 1831 tarihli bir onarım kitabesi vardır. III. Selim ve III. Mehmet tarafından birer kez onarılan türbe, yakın zamanda da tamir görmüştür. Sultan II. Beyazıd'ın kızı, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın hanımı **Ayşe Sultan**, Gelibolu'nun Surgurca Mahallesi'nde bir mescid ve muallimhane yaptırmıştır. H. 911/ M. 1505 tarihli vakfiyesinde Biga ilçesinin Bekirli ve Kemer köylerini vakfettirmiştir. Ne var ki bugün mescit ve muallimhaneden hiçbir iz kalmamıştır. Ayşe Sultan kocasının vefatından sonra İstanbul'a dönmüş ve orada vefat etmiştir (1515).

Önünde kapı revağı bulunan kare planlı, tek kubbeli **Mansur Bey** Türbesinin içinde iki mezar vardır. Revak kuruluşu, yuvarlak kemer kullanılmış olması ve yapıya eklenmiş gibi durması nedeniyle özgün olmayabilir. Ya da bu durum sonradan yapılan onarımlardan kaynaklanmış olabilir. Şahideleri bulunmadığından kimlere ait oldukları kestirilemeyen lahit biçimli mezarlardan birisi basit tarzdadır. Daha büyük olan ve lahit biçimi taşıyan mezar, üzerine türbe yapılan asıl kişiye ait olmalıdır. Üzerindeki geometrik

---

arasında kaptan-ı deryalık görevi yapmış olup Ayşe Sultan Güveyi Sinan Paşa'nın hanımıdır. 1504'de Sinan Paşa'nın vefatıyla dul kalır. 1515'te İstanbul'da vefat eder. Semavi Eyice de makalesinde bunları tespit eder. "Kaptanıderya Sinan Paşa, Güveyi lâkabı ile tanınır. H. 897 (= 1491/92) de Kapdan olmuş, H. 898 (= 1492/93) de azl edilerek H. 909 (= 1503/04) de Gelibolu'da ölerek orada gömülmüştür." Semavi Eyice. Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti

kompozisyonlar ve palmet motiflerinden oluşan bezemeler XV. yüzyıl başlarına uygun düşmektedir. Bazı yayınlarda yapının, "Ene'l-Hak şehidi" Hallac-ı Mansur adına bir makam kabri olarak yapıldığı ileri sürülmüştür. 1366'da İzmit sancak beyliğine atanan bir Mansur Bey'den söz edilmektedir. Buna göre Mansur Bey, I. Murad'a Gelibolu'da bir deniz üssü kurulmasını teklif etmiş, bu düşünce sultan nezdinde kabul gördüğünden kendisine bu görev verilmiştir. Mansur Bey'in 1401'de öldüğü ve Gelibolu'da yatmakta olduğu belirtilmektedir. Bu türbenin, Osmanlı denizciliğinde Kara Mürsel Bey (göreve gelişi 1324) ve Saruca Paşa[124] (göreve gelişi 1390) arasındaki, tarihi bakımdan karanlıkta kalan devrede görev

---

[124] Kendisinden sonra yaşayan ve İstanbul'un fethi sırasında vezir olarak görev yapan diğer Saruca Paşa ile karıştırılan Saruca Paşa I. Murad ve I. Bayezid devirlerinde görev yapmıştır. 1415 tarihli vakfiyede Saruca Paşa'dan "merhum" diye bahsedilmesi bu tarihten biraz önce vefat ettiğini gösterir. Gelibolu'daki sahil sarayından boğazdan bir Frenk gemisinin geçtiğini gören I. Murad'ın emriyle gemiyi durdurduğu, içinde bulunan Bizans imparatorunun kızını ele geçirdiği kaydedilir. Bu kız Şehzade Bayezid'e nişanlanmış, ayrıca gemideki bütün malları Saruca Paşa'ya verilmiştir. 1410'da Yanbolu'da Mûsâ Çelebi'ye karşı yapılan savaşta yenilen ve ardından emekli olarak Çirmen'e çekilen Saruca Paşa burada ölmüş olmalıdır. Çirmen'de bugün mevcut olmayan kubbeli bir cami inşa ettirmişti, mezarı bu caminin hazîresindedir. Hasköy'de cami, imaret, hamam, kervansaray ve bir zâviyesi bulunmaktadır. Yeni Zağra'da da ahşap bir cami yaptırmıştır. "Saruca Paşa. İdris Bostan. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 36"

yaptığı ileri sürülen Mansur Bey’e ait olma ihtimali kuvvet kazanır. Bütün bu veriler ve yaklaşımlar arasında özellikle yapının tarihi çevresi ve mimari hususiyetleri dikkate alınarak, eser XV. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Türbenin içinde iki adet mezar vardır[125]. Kim oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Mezarlardan birisi kadına aittir. Evvelce bu türbenin duvarında hallaç yayı ile tokmağı asılı imiş. Önceleri bakımsız durumda olan türbe, 1971 yılında onarılarak bugünkü duruma getirilmiştir.

Şehirde çok sayıda hazire bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında ve kaynaklarda belirtilen medrese, mektep, darü’l-kurra, imaret ve kervansaray (han) gibi yapıların tamamı yıkılıp gitmiştir.

Saruca Paşa’nın imaret, medrese, bedesten, kervansaray, hamam ve türbeden oluşan külliyesinden sadece hamam ve türbesi ayakta kalabilmiştir. Son zamanlara kadar harabesi görülebilen ve 1952 yılında yıktırılan bedestenin altı kubbeli tipte olduğu bilinmektedir. İmaretin H. 840/ M.1436-37 tarihli kitabesi, sonradan türbenin giriş eyvanının doğu duvarına yerleştirilmiştir.

1854 yılındaki Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki durumunda olan İngiliz ve Fransız askerleri, Kırım'a gitmek için çıktıkları Gelibolu'yu bir üs ve harap durumdaki Çimpe Kalesi'ni onararak burasını cephanelik olarak kullanırlar[126]. Bu

[125] http://www.gelibolu.bel.tr/

[126] Osman Ülkü. Gelibolu Saruca Paşa Türbesi

dönemde hayatını kaybeden Fransız Askerleri için Gelibolu'nun içinde bir Fransız Mezarlığı bulunmaktadır[127]. Saruca Paşa Türbesi, Fransız Mezarlığının hemen yanı başında, Hamza Bey koyuna bakan yamaçta bulunmaktadır. Giriş eyvanının üzerinde bulunan ve sonradan konulduğu anlaşılan, Saruca Paşa'nın Yazıcızade Mahallesindeki kendi imaretine ait olduğu kabul edilen kitabede 1436 tarihi bulunmaktadır. Bu tarihlerde Gelibolu dışında bulunan Saruca Paşa yedi yıl sonra Gelibolu kale komutanlığına atanarak kente yeniden yerleşmiştir. Saruca Paşa 1454 yılında öldüğüne göre türbenin de bu yıllarda yaptırıldığı sanılmaktadır. Saruca Paşa'nın Gelibolu'da bulunan zengin vakıf eserlerinden sadece çifte hamamı, türbesi ve tamir ettirerek güçlendirdiği tersane havuzu ile kale burcu ayaktadır. Türbe, 1907 tarihinde, kaymakam Neşet Bey ve Yüzbaşı Muammer Bey tarafından tamir ettirilmiştir. Saruca Paşa Türbesi'nin üzerinde iki adet kitabe yer almaktadır. Bunlardan giriş eyvanın güney duvarının üzerinde bulunan

---

[127] 1854-1856 yıllarında Kırım harbi olarak bilinen Türk-Rus harbinde Türklerle beraber Fransızlar da savaşmışlardır. Savaşta ölen 5,000 Fransız askerinin anısına 1934 yılında bir mezarlık inşa edilmiştir. Mezarlık, Muhittin Reis Caddesi üzerinde Hamzakoy'a karşı ve çevresi duvarla çevrili, ortasında yüksek bir kule bulunan bir yerde bulunmaktadır. Bahçesinde kademe kademe mermer mezarlık bulunmaktadır. Bunlar genelde Fransız ya da bu savaşa birlikte katılmış başka uluslara ait general ve yüksek rütbeli subaylara aittir. Mezarlığın alt kısmında küçük bir bina bulunmaktadır. Bu bina içinde savaşta ölmüş beş bin Fransız askerin toplu kemikleri bulunmaktadır.

ve imarete ait olduğu kabul edilen üç satırlık celi sülüs Arapça kitabenin metni şöyledir. “Bu imaret –Allah memleketini daim kılsın- Sultan Murad Han zamanında tesis edildi. Bu imareti, emirlerin meliki büyük emir Saruca Paşa imar etti. Allah hayrını kabul etsin. Bu imaret, 840 yılında yapıldı”. Genel olarak türbe dik, eğimli, bir arazide, 4,5 m. çapındaki daire alan üzerine, altıgen planlı, tek katlı, eyvanlı bir formda inşa edilmiştir. Orijinal örtü sisteminin kubbe olduğu ileri sürülen yapının üzeri günümüzde alçak piramidal bir çatıyla örtülüdür. Türbe, 1907’de eski imarete ait düzgün kesme taşlar kullanılarak aynı formda yeniden inşa edilmiştir. Duvar yüzeyindeki düzgün kesme taşlar, belirli bir düzene göre değil de gelişi güzel yerleştirilmişlerdir. Beyaz mermer söveli pencere çerçeveleri, düz dövme demir şebekelerle tezyin edilmişlerdir. Kaynaklarda; türbenin orijinalinde, 1907 yılına kadar her yüzeyinde bir penceresinin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak 1907 yılında yapılan yenilemede, cephelerde bulunan diğer üç pencere dıştan kesme taş malzeme ile örülerek kapatılmış, içerden de kireç harcı ile sıvanmıştır. Türbenin kuzey cephesinde içeriye geçişi sağlayan eyvan biçimindeki giriş bölümü yer almaktadır. Giriş eyvanının üzeri, türbenin üst örtüsüne uygun olarak, eğimli bir çatı ile örtülüdür. Eyvanın iç duvarlarında, karşılıklı iki oturma sediri vardır. Yine bu sedirlerin üstünde duvar yüzeyinde mermer kaplı kare formda birer niş bulunmaktadır. Nişlerin içleri boş bırakılmış, soldakinin üstüne, imaretten alınan kitabe gelişi güzel yerleştirilmiştir. Eyvanın duvarları, türbe duvarlarından

daha incedir. Basık kemerli ve söveli giriş kapısı, üstte yüzeysel olarak işlenen yuvarlak tahfif kemeriyle kuşatılmıştır. Yalnızca kapı sövelerinin iç kısımlarında, karşılıklı konulmuş, taştan, üç basamaklı birer küçük konsol vardır. Basık yay kemerin üstünde 1907 yılında yapılan onarıma ait dört satırlık Osmanlıca kitabe yer almaktadır. İçerisinde Saruca Paşa'ya ait bir sandukanın bulunduğu türbenin asıl zemini, giriş eyvanından bir basamak daha yüksek tutulmuştur. Üç katlı bir düzenlemeye sahip sanduka, türbenin ortasına doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olup üzerinde herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Sanduka, basit bir işçilik kullanılarak yapılmıştır. Sanduka üç kademeli olmasına rağmen, yerden yüksekliği çok azdır. Baş kısmı (şahidelik), üçüncü kat yüksekliğinde ve bu kata bitişik yapılmıştır. İşlemesiz, sade, yuvarlak biçimindeki baş taşı, sanduka üzerindeki tek süsleme örneğidir. Çatı üzerinde, erken Osmanlı mimarisinde sıkça rastladığımız, yöreye özgü oluklu kiremit kullanılmış, bir tane de alem konulmuş, giriş eyvanının üzeri de, aynı tarzda örtülmüştür. Türbede kullanılan malzemeler; cephe duvarlarında ve giriş eyvanında ağırlıklı olarak, düzgün kesme taş, kapı ve pencere sövelerinde, sanduka üzerindeki kapak kısmında, eyvan duvarlarında mermer kullanılmıştır. İçeride eyvan ve türbenin tavanında ahşap kaplamaya yer verilmiştir. Türbenin pencerelerinde kullanılan düz, dövme demir şebekeler, orijinal yapıdan kalma malzemelerdir. Türbe 2007 yılında Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilir.

Rum asıllı ve II. Murad'ın devşirmelerinden olduğu tahmin edilen Osmanlı veziri **Saruca Paşa** (v.1454)'nın kul olarak Yıldırım Bayezid'in son dönemlerinde hizmete alındığı ileri sürülür[128]. Daha sonra II. Murad devrinde yükselerek sancak beyliği ve beylerbeyilik yapar ve vezirliğe getirilir. II. Murad'ın Selanik kuşatması sırasında Gelibolu muhafızlığında bulunduğu anlaşılan Saruca Paşa, Osmanlı donanmasını takviye edip Venedik için bir tehdit oluşturmasını sağlar. 1426-1427 yıllarında Selanik'te yaşayan Türk tüccarlara bazı haklar tanınması ve haraç ödenmesi karşılığında Venedik ile yapılacak barış görüşmelerini bizzat yürütür. 1428 yılında Osmanlılar'ın Güvercinlik Kalesi'ni ele geçirmesi ve bu sebeple Macarların geri çekilmesi üzerine yalnız kalan Sırp Despotu Brankovic'i vergi vermek ve gerektiğinde asker göndermek şartıyla barış yapmaya zorlar. Rumeli beylerbeyi ve vezir sıfatıyla Rumeli'deki faaliyetlerde ve Osmanlı Devleti'nin Batı ile münasebetlerinde önemli rol oynar. Bizans imparatoru, Osmanlı Devleti ile dostluk için onun aracılığına başvurur. Macarlar'a karşı Sırp despotu ile dostluk ve uzlaşma politikasına taraftar olduğundan Sırp despotunun Macar kralıyla ilişkisini kesmek ve despotun kızı Mara'yı Sultan Murad'la evlendirmek şartıyla ilişkilerin yumuşamasını sağlar. Saruca Paşa, Sırp despotuna bağlılık yemini ettirir, fakat kız küçük olduğu için düğün 1435'de yapılmak üzere sonraya bırakılır. II. Murad Karaman seferine (1435) giderken onu Edirne'ye muhafız tayin eder. Saruca Paşa, Edirne'deki camisini bu sırada yaptırmış olmalıdır. Ancak

[128] Saruca Paşa. İdris Bostan. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 36

Saruca Paşa, Sırp Despotu Brankovic'in Macarlar'a meyletmesi, Sırplar'ın Semendire'yi tahkim etmesine ilgisiz kalması ve bunu padişahtan gizlemesi sebebiyle gözden düşer ve vezir rütbesinde beylerbeyi iken 1435-36'da azledilerek önce Amasya'da Sultan Alaeddin (1427-1443)'in lalası olur, ardından Gelibolu kaptanlığına getirilir. Bu yıl içinde tekrar vezir olan Saruca Paşa (1438-39) yeniden azledilir. Macarların (1443) İzladi Derbendi'ne hücum etmesi üzerine bunlara karşı mücadele etmek için kendi imkanıyla 1000 asker toplayarak Filibe'de II. Murad'ın ordusuna katılır, savaşta yararlık gösterince yeniden hizmete alınır. II. Mehmed'in ilk saltanatı sırasında vezirliğini koruyan Saruca Paşa, Varna Savaşı'na da katılır. II. Mehmed'in Buçuktepe Vak'ası'yla tahttan indirilip Manisa'ya gönderilmesi esnasında beraberinde lalası olarak bulunmaktadır. II. Murad'ın Edirne'de ikinci defa tahta çıktığı sırada (1446) Saruca Paşa ikinci vezirdir. II. Kosova Savaşı'na katılan Saruca Paşa ordunun sağ koluna kumanda eder (1448). Karamanoğlu isyanını bastırmak için Anadolu'ya geçen padişah Edirne'de yerine çok güvendiği Saruca Paşa'yı bırakır. İstanbul kuşatması öncesinde (Ağustos 1452) tamamlanan Rumelihisarı'nın dört burcundan kuzeye bakanını kendisi inşa ettirdiği için burası Saruca Paşa Burcu diye anılır. İstanbul'un fethi için Edirne'de yapılan hazırlıklar arasında onun nezaretinde 300 kantar barutun kullanıldığı büyük bir top dökülmüştür. Muhtemelen İstanbul'un fethinden kısa süre sonra (1453) diğer vezirlerle birlikte azledilmiş, tekrar Gelibolu'ya çekilerek (1454) burada vefat etmiştir. Saruca Paşa'nın Edirne'de kendisi, hatunu ve zevcesi adına olmak üzere üç,

Gelibolu'da bir mahalle kurulduğu görülmektedir. Gelibolu'daki imaretinin etrafında gelişen mahallede (1475) yaklaşık altmış hane bulunduğu tesbit edilmektedir. Edirne'de mescid, medrese, imaret ve hamam yaptıran Saruca Paşa'nın Gelibolu'da bugüne ulaşmayan bir cami, medrese ve imaret inşa ettirdiği bilinmektedir. Saruca Paşa medreseye öğrenciler için on sekiz ciltten oluşan küçük bir kitap koleksiyonu bağışlar. Tamirler sonucu geçirdiği bazı değişikliklerle günümüze intikal eden türbesi, paşa hamamı denilen çifte hamamı eserleri arasında yer almaktadır. Gelibolu'da (1436-37) yaptırdığı imaretinin (1456) Gelibolu şehriyle Şehirköy ve Mesudlu köylerinde, Edirne'de ve Hamza Köseç köyünde vakıfları vardı. Gelibolu'daki vakıfları arasında bir bezzazistan, doksan altı dükkan, bir kervansaray, bir hamam bulunuyordu.

Tarihi kaynaklarda Saruca Paşa'nın medresesinden başka Balaban Paşa Medresesi (XV. yüzyılın ilk yarısı), Mihaliç Hatib Medresesi (XV. yüzyılın ilk yarısı), Mesih Paşa Medresesi (XVI. yüzyılın ilk yarısı) zikredilmektedir. XVII. yüzyıldan bir ruznamede ise; yukarıdakilerin dışında Mehmed Paşa Medresesi, Halil Beğ Medresesi, İmamiye Medresesi, Mehmed Da'i Medresesi, Derviş Çelebi Medresesi ve zaviyeden çevrilmiş Ahmed Beğ Medresesi yer almaktadır. Yok olup gitmiş olan bu yapılardan Mihaliç Hatib Medresesi'nin kitabesi bugün Yazıcızade Çeşmesi adıyla bilinen yapının üzerinde bulunmaktadır. H.832/M.1428-29 tarihli kitabede Mihaliç Hatib'in II. Murad devrinde medrese ve han yaptırmasından söz

edilmektedir. Arşiv kayıtlarında ise medresenin H.826/ M.1422 tarihli vakfiyesinin kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Hamamlardan Saruca Paşa Çifte Hamamı, Şengül (Çandarlı Kara Halil Paşa) Hamamı, Yakub Bey Hamamı, Kasap Hamamı (Kasapoğlu Ali Bey Hamamı, 1434 tarihli vakıf kaydı var), Pazar Hamamı ve Has Ahmet Bey Hamamı zamanımıza gelebilmiştir. Bunların çoğu haraptır. Buna karşılık, Yıldırım devri emirlerinden Karaca Bey'in (öl. 1411) Gelibolu'daki zaviyesi için vakfettiği hamam ve Balaban Paşa'nın yaptırdığı hamam (XV. yüzyılın ilk yarısı) ile Ahmed Çelebi bin Hızır Bey'in vakıf akarları arasında gözüken Sofuca Halil Mahallesi'ndeki hamamı (XV. yüzyılın ikinci yarısı) yıkılmıştır. Evliya Çelebi'nin bahsettiği Alaca Hamam da mevcut değildir. Bunların dışında Topçu Hamamı, Gazi Hüdavendigar Hamamı ve Çamlıca'daki Yakub Bey Camii yanındaki hamam da yok olan eserler arasındadır. Saruca Paşa hamamı çifte hamam düzeninde olup özellikle örtü sistemindeki zenginlikle göze çarpar. Çandarlı Halil Paşa'nın İznik'teki imaretine (1437) vakıf olarak inşa edilen Şengül Hamamı enine sıcaklıklı tipte bir eserdir. Kasapoğlu Ali Bey Hamamı ve Yakub Bey'in Çardak'taki külliyesine akar olarak inşa ettirdiği hamam da aynı plan tipinde yapılmışlardır. Has Ahmed Bey Hamamı (1459) başlangıçta çifte hamam düzenine sahipken, sonradan bir bölümü yıkılmıştır. Cami-i Kebir Mahallesindeki Pazar Hamamı'nın bu isimle bir kaydı yoktur. Yapının XVI. yüzyıldan kaldığı tahmin

edilmektedir. Ancak, yapının kaynaklarda zikredilen Karaca Bey Hamamı olması da muhtemeldir.

XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarına göre Gelibolu'da on kervansaray bulunmaktadır. Bunlar Karaca Bey Kervansarayı (XIV. yüzyılın sonu - XV. yüzyılın başı), Hacı Hamza Kervansarayı (XV. yüzyılın ilk yarısı), Hoca Hamza Kervansarayı (XV. yüzyılın ilk yarısı), Mihaliç Hatib'in iki kervansarayı (XV. yüzyılın ilk yarısı), Derviş Bayezid Kervansarayı (XV. yüzyılın ilk yarısı), Mesih Paşa Kervansarayı (XVI. yüzyıl), Has Ahmed Bey Kervansarayı (XV. yüzyıl), Hallac Ahmed Kervansarayı (XVI. yüzyıl) ve iskele yakınında miriye ait bir kervansaraydır. Bunların şehir içi hanları tarzında belli iş kollarına hizmet verdikleri düşünülebilir. Karaca Bey Kervansarayı H.925/M. 1519'da harap durumdadır. Yazıcızade Çeşmesi üzerinde yer alan kitabelerden alttaki; H.807/M.1404-1405 tarihli bir hana (kervansaray) aittir. Kitabe tarihi Karaca Bey'in yaşadığı yıllara uygun düşmektedir. Bu tarih Fetret devrine ve Emir Süleyman'ın idaresi zamanına rastlıyor. Mihaliç Hatib'in medresesiyle ilgili vakfiyesinde iki kervansaray (han) kayıtlı olmakla birlikte H.925/ M. 1519 tarihli bir kayıtta sadece tek kervansaray gözükmektedir. Bu durumda, ikinci kervansarayın sonradan yıkıldığı düşünülebilir. Has Ahmed Bey'in kervansarayı XVI. yüzyılın ikinci yarısında yıkılmış ve yerine Mehmed Paşa tarafından yeni bir han yaptırılmıştır.

Gelibolu'daki çeşmelerin en eskisi H.853/M.1449 tarihli olup, "Eken Çeşmesi" adıyla bilinen yapı gibi

görünmektedir. Fakat mimari bakımdan en gösterişli olan eser 1725'de Kaymak Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Telli Çeşme'dir. Öteki çeşmeler XVIII. yüzyıl – XX. yüzyıl başları arasına tarihlenirler. Bugün için Yazıcızade Çeşmesi adıyla bilinen ve Yazıcızade Camii'nin önünde yükselen eser de bir geç dönem yapısıdır. Fakat üzerindeki kitabeler çok eski olup, herhangi bir çeşmeyle ilgili değildir. Üstteki kitabe, Mihaliç Hatib'in medrese ve kervansarayı (H.832/M.1428-29) ile ilgilidir. Alttaki kitabe ise, bir hana (H.807 / M. 1404-1405) aittir. Arşiv kayıtlarında Sa'dü'l-Melik Çelebi bin Hacı Hamza'nın Gelibolu'da Subağı Mahallesindeki altı yol ağzında ve Murad Dede Zaviyesi altında birer çeşmesinden söz edilmektedir. Fatih devrinde yaşadığı anlaşılan Sa'dü'l-Melik'in çeşmeleri günümüze gelmemiştir.

Gelibolu'nun kuzeybatısında bulunan Bolayır, yarımadanın Saroz körfezine bakan bir yamacına kurulmuştur[129]. Kasaba, Gazi Süleyman Paşa'nın fetihleri sonucu Türk topraklarına katılmıştır.

Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa (ö. 1357), Osmanlı tarihinde Rumeli Fatihi diye bilinmekte olup Gelibolu yarımadasına çıkarak ilk fetih hareketini başlatan şehzadedir[130]. Annesi muhtemelen, 1324 tarihli Mekece vakfiyesinde adı geçen ve Orhan Bey'in amcasının kızı olduğu anlaşılan Akbaşlu (Gündüz Bey ?)

---

[129] Ali Osman Uysal. Bolayır'daki Osmanlı Eserleri

[130] Süleyman Paşa. Feridun Emecen. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 38

kızı Efdenze'dir. Süleyman Paşa'nın adının geçtiği ilk çağdaş kaynak da yine bu vakfiyedir. Adı, dönemin Bizans kaynağı olan Kantakuzenos'un ve Gregoras'ın eserlerinde ilk defa 1348 yılı olayları vesilesiyle geçer[131]. Kaynaklar onun İznik'in alınmasında (1331) rol oynadığı, özellikle İzmit'in fethinden (1337) sonra bu bölgedeki bazı yerlerin (Taraklı - Yenice, Göynük, Mudurnu) kendisinin timarı olduğu üzerinde dururlar.

Bizans kaynaklarında Orhan Bey'in varisi, devletin fiilen bütün işlerinden sorumlu yöneticisi şeklinde görülen Süleyman Paşa'nın babasının yaşlılığı sebebiyle iktidarın sahibi olduğu ve daima batıya yöneldiği bildirilir. Osmanlı kaynaklarında şecaat ve sehavet sahibi, gaza lideri vasfıyla övülür. Süleyman Paşa'nın ölümü, Osmanlı kaynaklarında Bolayır ile Seydigazi arasında avlanırken atının ayağının bir çukura takılması sebebiyle düşmesinin bir sonucu olarak gösterilir.

Bazı Osmanlı kaynaklarında, sınır boylarındaki Rumeli gazilerince Gazi Umur Bey ile birlikte büyük bir askeri ve manevi önder olarak kabul edildiği, hatırasının menkıbelerle yaşatıldığı belirtilir (Oruç Bey'e göre, "Gaziler nezdinde Süleyman ve Umur velayet sahibidir"). Süleyman Paşa'nın adı bilinen oğullarından Melik Nasır denizde boğulup ölmüş, İsmail ile İshak ise babalarının

---

[131] Gönüllü olarak imparatorluk tahtından feragat eden Kantakuzenos 1320-1356 yıllarını kapsayan ve dört kitaptan oluşan bir tarih kitabı yazmıştır. Gregoras (1290-1360), 1204-1359 arasını anlatan 37 kitaplık *Historai Romae* (Roma Tarihi) baş eseridir.

vefatından sonra uç kesiminde akın faaliyetlerini sürdürmüştür. İki kızından biri Candaroğlu II. Süleyman Bey ile evli Sultan Hatun[132], diğeri ise Konya/Akşehir'de vefat eden Efendizade Hatun'dur[133].

Süleyman Paşa'ya ait zengin vakıfların mevcudiyeti tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Özellikle Bursa, İznik ve Gelibolu'da hayratı mevcuttur. İznik'te bir mescid ve medrese, Bursa'da bir mescid, Bolayır'da bir cami ve imaret yaptırmış, bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir. Ayrıca Gelibolu'da ve Bolayır'da bir saray inşa ettirdiğine dair kayıtlar vardır. Gelibolu'da ona nisbet edilen Sultan Camii veya Eskicami 1385 tarihli kitabesine göre Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Fethinden sonra Ferecik'te de bir büyük manastırı camiye çevirmiştir[134].

---

132 Sultan Hatun hakkında Evliyalar Şehri Sinop'a bkn. Sh 12-13

133 Efendire Hatun, 801 senesinde ölen Karamanoğlu Keyhüsrev Bey ile evlendirilmişti. Böyle kabul edildiği zaman, bu durum Osmanlı-Karamanoğulları ilişkisinin çok önceleri başladığını göstermektedir. Mezar taşında Arapça, Farsça ve Osmanlıca yazılar yer almaktadır. Mezarın başucunda "Saide Şehide Efendizade Hatun binti ve Süleyman Bey bin, Orhan bin, Osman tabe saraha" ifadeleri yer alır. Konyalı, Hasan Paşa Camii'nde bulunan Süleyman Paşa'nın kızına ait mezar ile diğerlerinin Taş Medrese'ye naklolduğunu belirtir.

134 Ferecik Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Evros'inin güneyinde, çok yakınındaki Meriç Nehri'nin ve deltasının paralelinde ve batı şeridinde yer alan yerleşim yeridir. Camie çevrilen kilise 1152'de inşa edilmiş Panagia Kosmosotira Manastırı Kilisesi olup beşyüz yılı aşkın bir süre cami olarak

Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra tanzim edilmiş olan vakfiyesine göre, burada kendisi tarafından bir imaret (zaviye), cami, medrese, hamam ve kervansaray yaptırılarak Seydi Kavağı, Bolayır ve Demircili köyleri vakfedilmiştir. Ölümünden sonra imarete gömülerek üzerine türbe yapılmıştır. Süleyman Paşa'nın Bolayır'da bir konağı vardı. Bugün konak, imaret ve kervansaray ayakta değildir. Saroz Körfezine hakim bir tepe üzerinde bulunan cami ise onarılarak günümüze gelebilmiştir[135]. Caminin yanında göze çarpan iki mezar taşı geç döneme aittir. Çanakkale deniz savaşlarında minarenin üst kısmına top isabet etmiş ve bu yüzden kaideye kadar olan kısmı yıkılmış, 1930'larda yıkılan yerler yeniden onarılmıştır. Kare planlı, tek kubbeli türbesi de onarım görmüştür. Türbenin yanında vatan şairi Namık Kemal'in mezarı bulunmaktadır.

Mehmed **Namık Kemal** (1840-1888), Tekirdağ'da dünyaya gelir[136]. Meclis-i Maliye azası, esham müdürü, II. Abdülhamid'in müneccimbaşısı Mustafa Asım Bey'in oğludur. Annesi Tekirdağ mutasarrıfı Koniçeli Abdüllatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra

---

kullanılmasının ardından bölgenin Balkan Savaşları sonucunda ve 1920 sonrasında Yunanistan yönetimine geçmesi ile tekrar kiliseye çevrilir.

135 ÜLKÜ Osman. Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

136 Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

Hanım'dır. Aile Osmanlı hanedanı ile akraba olmaktadır. Namık Kemal'in çocukluk hayatı babasından ziyade Abdüllatif Paşa ailesi yanında geçmiştir. Başlangıçta damadı Mustafa Asım'ı memuriyetle Tekirdağ'a tayin ettirip yanına iç güveyisi alan Abdüllatif Paşa, terfi ve aziller dolayısıyla bir yerden başka bir yere giderken Namık Kemal'i babasının yanına bırakmayarak beraberinde götürmektedir. Tekirdağ ve Tırhala'nın ardından 1846'da Afyon'a gelişlerinin ikinci yılında annesinin genç yaşta ölümüyle (31 Ağustos 1848) öksüz kalan Namık Kemal'in hayatının ilk on yedi senesi dedesinin tayin edildiği vazife ve memuriyetler sebebiyle memleketin çeşitli köşelerini dolaşmakla geçer[137] . Mahalli rivayetlere göre Afyon'da müftü Buharalı Hacı Vahid Efendi'den Farsça öğrenmeye başlamış, Abdüllatif Paşa'nın isteği üzerine evlerinin bitişiğindeki Mevlevihanenin neyzenbaşısı Coşkun Dede'den sema çıkarmıştır. Namık Kemal'in on dört-on beş yaşlarında kaleme aldığı en eski şiirlerinde Mevlevilikten gelme ilhamların akis bulması da bu rivayeti kuvvetlendirir. Yıllar sonra, Fahreddin Çelebi'ye yazdığı mektupta çocukluk zamanında kazanılmış Mevlevi adab ve görgüsü kendini gösterir. Abdüllatif Paşa'nın çok geçmeden azledilmesi üzerine (1848) ailece her defasında olduğu gibi yine İstanbul'a dönülür. Artık mektebe başlama çağı

[137] Fatma Zehra hanımın kabri Afyonkarahisar Mevlevihane Camii bahçesindedir.

gelmiş bulunan Namık Kemal, ilkin Beyazıt Rüşdiyesi’ne, daha sonra Valide Mektebi’ne (Darülmaarif) verilir. Başında Hoca Şakir Efendi’nin bulunduğu bu mektepte ileride Şıpka Kahramanı diye meşhur olacak, ömür boyu arkadaşlık münasebetini devam ettirdiği Müşir Süleyman Paşa (1838-1892), Dahiliye nazırlığına yükselecek şair Faik Memduh Paşa (1839-1925) gibi simalar onun sınıf arkadaşlarıdır.

Fakat buradaki tahsil hayatı, Abdüllatif Paşa’nın ardarda gelen tayinlerden dolayı İstanbul’da fazla kalamayışı sebebiyle kısa sürer[138]. Abdüllatif Paşa, Afyon dönüşünden dört ay sonra Kıbrıs kaymakamlığına gönderilmiş, bir buçuk yıl sonra 1850 yılı Temmuzu sonlarında bu memuriyetinden ayrılıp İstanbul’a dönmüş, bir yıl sonra da (16 Haziran 1851) merkezi Trabzon’da olan yeni kurulmuş Lazistan sancağı (Doğu Karadeniz) mutasarrıflığına mir-i miran rütbesiyle tayin edilmiş, 1853 Ocak ayı sonlarında bu vazifeden alınmıştır.

Mart 1853’te Kars kaymakamlığına tayin edilen Abdüllatif Paşa 1854 Temmuz sonlarında azledilir. Namık Kemal’in ilk fikri uyanışı bu devrede başlamıştır. Kars’ta iken müderris Vaizzade Mehmed Efendi’den tasavvuf ve edebiyat öğrenmiş, Nabi, Sünbülzade Vehbi gibi şairlerin divanlarını okumuş ve hocasının uyandırdığı hevesle küçük şiir denemelerine girişmiş, ders ve okuma yanında

---

138 Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

Kara Veli Ağa adlı bir binicinin yardımı ile binicilik, cirit ve av gibi sporlarla meşgul olmuş, buraya gelişlerinden üç ay kadar sonra patlak veren Kırım Muharebesi sırasında cephelere giden askerlerle dolup taşan bu serhad şehrinin galeyanlı havası içinde yaşamıştır. İstanbul'a dönüldükten on ay sonra Abdüllatif Paşa Mayıs 1855'te Sofya kaymakamlığına tayin edilir; Namık Kemal'in asıl fikri gelişmesi Sofya'da başlamış, bir buçuk yıla yakın kaldığı bu şehirde bazı şairlerle tanışmış, onların yardımıyla eski şairleri okumaya yönelmiştir. Hususi hocalardan Farsça, Arapça, meani, adab, mantık öğrenmeye çalışan Namık Kemal kendini yetiştirmek için giriştiği bu çalışmaların yanında şiire ciddi şekilde Sofya'da başlar. Şair Binbaşı Eşref Bey (Paşa), misafir olarak Sofya'da Abdüllatif Paşa'nın yanına geldiğinde onun birikmiş bir hayli şiiri olduğunu görmüş, bir mahlasname tanzim ederek ona "Namık" mahlasını vermiş, bu mahlas zamanla göbek adı Mehmed'in yerini tutmuştur. Bu sırada Kemal'in al-i aba muhibbi olarak gözüktüğü ve Kerbela mersiyeleri yazdığı görülür. Aynı zamanda Mevlevi ilhamı ile birçok şiir yazması da başka bir cephesini gösterir. Bu manzumeler arasında Kerbela mersiyeleri, "şahımdır Ali" ve Eşref Paşa'nın "Aleviyiz" redifli gazeline nazire mahiyetindeki "Aleviyim" redifli şiirleri yanında, çoğu "destûr ya Hazret-i Mevlana" ibaresiyle başlayan manzumeleri bilhassa dikkati çekmektedir.

Kemal, Sofya'dan ayrılmasına yakın Abdüllatif Paşa'nın ve anneannesinin ısrarıyla Niş Kadısı Mustafa Ragıb Efendi'nin kızı Nesime Hanım ile evlenir. Namık

Kemal, büyük annesi Mahdûme Hanım'ı ve büyük babası Abdüllatif Paşa'yı birer yıl ara ile (1858 ve 1859) kaybettikten sonra eşi Nesime Hanım ile birlikte babasının evlendiği, devrine nisbetle fevkalade kültürlü, kendisini de çok seven Dürriye Hanım'ın Hobyar'daki evine yerleşir. Namık Kemal'in ilk memuriyet hayatı da İstanbul'a bu dönüşünden az sonra başlar.

Sofya'dan döndükten sonra Namık Kemal'in İstanbul edebiyat muhitiyle teması gittikçe genişler[139]. 1861'de eski ve yeni nesilden şairlerin bir araya gelerek oluşturduğu Encümen-i Şuara'ya dahil olur. Kadiri şeyhi Osman Şems Efendi (1814-1893), Takvim-i Vekayi ve Matbaa-i Amire Nazırı Ruznamçecizade Mehmet Lebib Efendi (1785-1867), Ziya Paşa (1825-1880), Leskofçalı Galib (1828-1867), Koniçeli Mûsa Kazım Paşa (1831-1889), Hakkı Bey (1822-1895), Manastırlı Naili (1823-1876), Manastırlı Faik (1825-1900), Hersekli Arif Hikmet (1839-1903), İbrahim Halet Bey (1837-1878), Faik Memduh ve Recaizade Celal (1838-1882) encümene devam eden başlıca şairlerdir. Bu yıllarda Namık Kemal'in sanatı ve şahsiyeti üzerinde Leskofçalı Galib'in büyük tesiri olmuştur. Şairliğinden başka devlet ve hükümet işlerinde de görüş sahibi olan Leskofçalı'dan ona şiir ve tasavvuf terbiyesi yanında bazı içtimai fikir ve davranışların da geçtiği anlaşılmaktadır.

---

[139] Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

Namık Kemal İstanbul’a gelişinin beşinci yılında Şinasi ile tanışır[140]. Bu tanışma Namık Kemal’in hayatına yepyeni bir istikamet vermiş, o zamana kadar yalnız nazım sahası ile Tercüme Odası’nın resmi kitabet tarzına yatkın bir yolda çalışmış olan kalemini Şinasi’nin tesiriyle yeni bir nesir tarzına yöneltmiştir. Şinasi onun düşüncesini siyasi ve içtimai meselelere yöneltmiş, şiirinin muhteva ve mevzuunu değiştirmiş, artık cemiyet davalarının adamı olmuştur. Namık Kemal, Şinasi’nin 1865 baharı sonunda Paris’e kaçmasının ardından Tasvir-i Efkar’ı kendi başına çıkarmaya başlar. Gazetede Ceride-i Havadis ile münakaşa ettiği ve zaman zaman üzerine döndüğü kolera meselesinden başlayarak kalemi yeni yeni mevzu ve meselelere açılmış; şehir işleri, maarif, bazı sosyal müesseselerin durumu, maliyenin ıslahı gibi hususlar yazılarının temel konuları olmuştur. 1864’te kurulan Cem‘iyyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye’de fahri dersler vermek suretiyle aktif bir eğitim faaliyeti gerçekleştirmekten de geri kalmaz. Namık Kemal Tasvir-i Efkar’daki yazılarında devamlı olarak maarif meseleleri üzerinde durmuş, kadınların okutulması meselesini ilk defa o ortaya atmıştır. İstanbul’un yangınlardan kurtarılması konusunda yazdığı makale takdir uyandırarak Sadrazam Ali Paşa tarafından rütbesi mütemayize yükseltilmek suretiyle taltif edilmiştir. Edebiyat ve

---

140 Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

dilimizin haline, Tıp Fakültesi'nde tedrisatın Fransızca olmasına, Tepebaşı kahvehanelerinde Rumca şarkılar söylenmesine dair yazdığı tenkidi yazılar onun daha o zamandan itibaren milli konular üzerindeki hassasiyetini göstermektedir[141]. Tepebaşı gazinolarında söylenen Türk aleyhtarı Rumca şarkılara dair kaleme aldığı şiddetli yazılar hükümetle arasında ilk gerginliğe yol açmış, bu yazılara karşı hükümet tarafından gönderilen tembihnameye teessüflerini ifade suretiyle verdiği cevaplarla baskılar karşısında yılmayan cesur karakterini ortaya koymuştur. Namık Kemal bu yazıları yazdığı sıralarda ülkede meşrutiyet idaresini kurmak amacıyla 1865 Haziranında doğarak daha sonra Yeni Osmanlılar ismini alan İttifak-ı Hamiyyet adlı gizli cemiyete katılmış bulunmaktadır. Burada Veliaht Murad Efendi (1840-1904) ile yakınlık kurmuş, bu arada Şehzade Abdülhamid Efendi ile de tanışmıştır. Gütmekte olduğu siyasete dokunduğu için hükümeti hiddete düşüren neşriyat üzerine Ali Suavi tevkif edilerek Kastamonu'ya sürülür. Tasvir-i Efkar'ın 465. nüshasından itibaren Namık Kemal muharrirlikten menolunur. Namık Kemal, İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiğinden iki hafta sonra rütbesi rütbe-i saniye sınıf-ı evvel mütemayize yükseltilerek Erzurum'a vali muavini tayin edilir. Ziya Paşa da aynı sebeplerle Kıbrıs mutasarrıflığına gönderilir (8 Mayıs 1867). Ancak Namık

---

[141] Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

Kemal türlü bahanelerle Erzurum'a hareketini geciktirir. Tayininden on dokuz gün sonra Ziya Paşa ile birlikte Courrier d'Orient gazetesine çağırılır; Yeni Osmanlılar adına neşriyatta bulunmak üzere Paris'e davet eden Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubu kendilerine bildirilir. Ziya Paşa ile Namık Kemal bu teklifi kabul ederek gazetenin patronu ve başmuharriri Giampetri'nin aracılığıyla Avrupa'ya kaçarlar (17 Mayıs 1867). Aynı şekilde Kastamonu'dan kaçması sağlanıp kendilerine Mesina'da katılan Ali Suavi ile birlikte 30 Mayıs 1867'de Paris'e ulaşırlar. Orada önce Mustafa Fazıl Paşa'yı ziyaret ederler ve onun tavsiyesi üzerine aynı gün Şinasi'nin yanına giderler. Şinasi'nin Yeni Osmanlılar'a karşı gösterdiği çekingen ve mesafeli tavır yüzünden Paris'te Namık Kemal ile üstadı arasında eski münasebet devam etmez. Gelişlerinden bir ay sonra Abdülaziz'in Fransa'yı ziyareti dolayısıyla Yeni Osmanlılar'ın Paris'te bulunmasını uygun görmeyen Fransız hükümetinin isteğiyle aralarından bir kısmı haziranın son haftasına kalmadan Paris'i terk ederken Namık Kemal ve Ziya Paşa Londra'ya gitmeyi tercih ederler.

Abdülaziz Londra'ya geçişinden sonra Paris'e döndüklerinde kendilerini türlü vaad ve taahhüdlerle Avrupa'ya çağırmış olan Mustafa Fazıl Paşa'yı af ve teveccühünü kazandığı sultanın beraberinde İstanbul'a dönüş hazırlığı içinde görmeleri başta Namık Kemal olmak üzere hepsini hayal kırıklığına uğratır.

Yeni Osmanlılar'ın Avrupa'daki hayatları ahenk içinde gitmemiş, münasebetleri gerek kendi içlerinde,

gerekse Mustafa Fazıl'ın tavrı sebebiyle ilk zamanlardaki dayanışmayı yavaş yavaş kaybetmiştir[142]. İstanbul'da yeni ikbal mevkileri beklentisi içinde olan Mustafa Fazıl artık onlardan ayrı görünmeye, Babıali ile iyiden iyiye düzelme yoluna girmiş münasebetlerine gölge düşürecek yayımlar yapılmasını istemez bir tutum takınmaya ihtiyaç hissetmektedir. Avrupa'da hayatlarını sürdürmekte olan Yeni Osmanlılar'ın çoğu, uğrunda gurbete düştükleri gayenin mevcut şartlarda gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını anlayarak ülkeye dönüş çarelerini aramaya başlamışlardır. Nihayet Haydar Bey'in halefi ve Mustafa Fazıl Paşa'nın damadı Halil Paşa'nın sefirliği zamanında 1870 Ekiminde Viyana'ya gelen Namık Kemal 24 Kasım 1870'te İstanbul'a ulaşır.

Dönüş izni verilirken yazı yazmaması şart koşulduğundan Ali Paşa hayatta olduğu müddetçe yazı faaliyetinde bulunmamış, Ali Paşa'nın kendisinden Fransız-Alman harbine dair bir layiha istemesi üzerine paşanın takdirini kazanan bir layiha hazırlamıştır.

Yakın bir gelecekte taht değişikliği beklentisinde ve bu yönde bazı tertipler içinde olan Murad Efendi ile Namık Kemal'in temasları fark edilecek derecede sıklaşmıştır. Taşraya tayini çıkanlar çeşitli bahanelerle gidişlerini geciktirdikleri sırada Mahmud Nedim Paşa azledilip (31 Temmuz 1872) sadarete Midhat Paşa'nın

---

142 Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

gelmesiyle tayin yerlerine gitmekten kurtulduklarını zannederken Midhat Paşa'nın ilk icraatlarından biri Namık Kemal'i Gelibolu mutasarrıflığına tayin etmek olur (9 Ağustos 1872).

Gelibolu'da sevinç gösterileriyle karşılanan Namık Kemal'in ilk işi okulların durumunu öğrenmek, yörenin maarif meseleleri hakkında bilgi almak olur. O zamana kadar idarecilik tecrübesi olmadığı halde daha işin başında ortaya koyduğu müşahede ve tahkik kabiliyetiyle başarılı icraata girişir. Memur ve eşraftan bazılarının devleti zarara sokan yolsuzluklarının üstüne gitmekten çekinmez. Ancak menfaatleri bozulan eşraf ve kişilerin Babıali'de, aleyhinde döndürdükleri oyun ve iftiralarla tertipledikleri şikayetler sebebiyle Mütercim Rüşdü Paşa'nın sadareti zamanında 11 Aralık 1872'de görevinden azledilir. Oranın başıboş köpeklerini karşı yakada Çardak'a topluca sürdürmesi de sebepler arasında gösterilir. Namık Kemal, Gelibolu'da kaldığı üç aylık kısa süre içinde idari başarıları yanında verimli bir yazı hayatı ortaya koyar.

Namık Kemal yazı ve yönetim faaliyetlerini iki mekanda yürütür[143]. Biri hükümet dairesi diğeri ise ikamet ettiği konaktır. Kemal bey Gelibolu'ya gelmeden önce kendisi için bir konak hazırlanmıştır. Bu konak Mevlevi Tekkesi Şeyhi Hüsameddin Efendiye ait kırk odalı, üç kanatlı denize nazır güzel bir evdir. Nakledildiğine göre, Namık Kemal bu konaktan güneşin doğuşu ve batışını

---

[143] Ömer Çakır. Namık Kemal'in Gelibolu Günleri

seyretmeyi çok severmiş. Hatta Gelibolu hakkındaki meşhur methiyesini burada yazmıştır. Ne var ki, Namık Kemal'in ikamet ettiği konak I. Dünya Harbinde bir kaza sonucu olarak tamamen yanar.

Namık Kemal memlekette tiyatro kültürü ve sevgisini yaymak, bu yolda seviyeli temsiller sahneye koymak maksadıyla İstanbul'da teşekkül etmiş tiyatro komitesinin üyeleri arasında bulunmaktadır[144]. Kendisinin ilk tiyatro eseri olan Vatan yahud Silistre'yi buraya vermek üzere kaleme almayı üstlenmiştir. Vatan yahud Silistre'nin 1 Nisan Salı gecesi Gedik Paşa Tiyatrosu'nda gerçekleştirilen ilk temsili tarihi bir hadise olur. Türk tiyatro tarihinin henüz başlangıçta şahit olduğu bu müstesna vak'ayı haberleri ve çeşitli yazılarıyla parlak bir şekilde kamuoyuna aksettiren İbret'i hükümet 132. sayısında bu defa çıkmamak üzere toptan lağveder (5 Nisan 1873). İbret'in yanı sıra Sirac da kapatılmıştır. Ertesi gün Namık Kemal ve gazetenin yazar kadrosunun ileri gelenlerinden Ebüzziya Tevfik, Nûri, Bereketzade İsmail Hakkı ile Ahmed Midhat tiyatroda bulundukları sırada bir bir tevkif edilip hapishaneye gönderilir (6 Nisan 1873) ve mahkemeye dahi çıkarılmaksızın, Sultan Abdülaziz'in hepsini muzır neşriyat ve harekette bulunmakla suçlayan 9 Nisan 1873 tarihli fermanıyla aynı gün gemiyle kalebent olarak gönderildikleri sürgün

[144] Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

yerlerine gitmek üzere yola çıkarılır. Namık Kemal ve arkadaşlarının sürgün edilmesindeki asıl sebebin Veliaht Murad Efendi ile sürdürdükleri temasları olduğu anlaşılmaktadır.

Magosa sürgünü ile Namık Kemal'in hayatında faal gazetecilik devri kapanırken edebi hayatının en verimli devresi başlar. Namık Kemal'in Magosa hayatının önemli bir hadisesi de Kuleli Vak'ası dolayısıyla buraya sürülen Şeyh Ahmed adlı yaşlı bir alimle tanışmasıdır[145]. Şeyh Ahmet'in Süleymaniye Sancağı ahalisinden ve Sultan Bayezid Medresesi'nde mukim Nakşibendi tarikatı üyesi bir hoca olduğu bilinmektedir. Şeyh Ahmet, Kırım savaşında Anadolu ordusuna üç bin müridiyle birlikte katılmıştır[146]. Mahkeme kayıtlarından, ailesinin kendi

---

[145] Kuleli Vakası, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen, Türk siyasi tarihi içinde ilk kurulan siyasi parti niteliğindeki Fedailer Cemiyeti tarafından planlanan, 14 Eylül 1859 günü bir ihbar sonucu ortaya çıkartılan, amacı Abdülmecid'i devirip Abdülaziz'i yerine tahta geçirmek olan başarısız bir darbe girişimidir. Dernek, şeriata daha uygun bir hükümet kurmayı amaçlıyordu. Tanzimat Fermanı ile gelen yeni uygulamaların toplumun bazı kesimlerinde yarattığı memnuniyetsizlik, savaşlardan dolayı devletin malî durumunun sarsılması, toplumun yüksek tabakasında görülen, batı taklitçiliğinin doğurduğu lüks yaşama özentisine duyulan tepkiler, darbe girişiminin ana sebepleri arasında gösterilmektedir. Dernek üyeleri, İstanbul'da Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplantı halinde iken basıldı. Çoğu yakalanarak, Çengelköy'deki Kuleli kışlasında gözaltına alınmıştır. Soruşturma ve yargılama burada yapıldığından, olay Kuleli Vakası adıyla tarihe geçmiştir.
[146] Burak Onaran. Kuleli Vakası hakkında "başka" bir araştırma

köylerinin "hanedan-ı kadiminden" olduğunu, "taht-ı tasarruflarında iki karye" bulunduğunu, tekke ve konakları olduğunu söyleyen Şeyh Ahmed'in ifadesinden, ailesinin bulunduğu bölgede dinsel ve feodal bir otoriteye sahip olduğu anlaşılmaktadır. O zamana kadar tanıdığı fikir adamları arasında bir benzerini görmediğini ve kendisinden çok istifade ettiğini söylediği Şeyh Ahmed'in Namık Kemal üzerinde kayda değer bir tesiri olduğu tahmin edilmektedir[147]. Namık Kemal'in Şeyh Ahmet için "Erbab-ı hürriyetin şeyhürreisidir" sözü, ona verdiği değeri gösterir.

Namık Kemal'in sürgünden kurtulması Abdülaziz'in hal'i ile mümkün olur. V. Murad'ın tahta geçmesinden (30 Mayıs 1876) üç gün sonra kendisi ve

---

[147] Islahat'a duyulan tepkinin nedenine bakıldığında yüzlerce yıllık geleneklerin yıkılmış olduğu anlaşılır. Gayr-i Müslimlerin askere alımıyla ilgili Osmanlı'nın yüzyıllardır sürdürdüğü "cihad" anlayışı da mecburî olarak değişime uğrar. Şeyh Ahmet'in *"Muharebe din için değil devlet içindi"* söylemiyle Islahat Fermanı'nın "cihad" anlayışını nasıl değişime uğrattığı ve Kuleli muhalefetince nasıl algılandığı görülür. Cem Düzen, tezinde "Kuleli Vak'ası" nın Tanzimat dönemi getirilerinin ülkedeki dindar gelenekçi kesimin üzerinde yarattığı memnuniyetsizliğin bir karşı tepkisi olarak tezahür etmiş olduğu, düşüncesindedir. "Kuleli Vakası. Cem Düzen. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Edirne. 2015" Burak Onaran da makalesinde, "Kuleli Vakası'nın mazbatası isyancıların, Osmanlı siyasetinin, belki de en çok tekrar edilen ve bu yüzden de anlamı en muğlak olan, "icra-i şeriat" talebiyle yola çıktıklarını anlamamızı sağlar.", derken hareketin motivini aynı şekilde ortaya koymaktadır.

sürgündeki arkadaşları hakkında çıkan afla hep birlikte hürriyetlerine kavuşurlar.

İstanbul'a ayak bastığında yıllardan beri Meşrutiyet için büyük ümitlerle bağlandığı Sultan Murad'ı aklını oynatmış bulması Namık Kemal'i büyük bir hayal kırıklığına uğratır[148]. V. Murad'ın yerine meşrutiyeti tesis edeceği vaadiyle II. Abdülhamid tahta çıkarılır (31 Ağustos 1876). V. Murad'ın tahtta bulunduğu istikrarsız günlerde kendine faal bir mevki verilmemiş olan Namık Kemal, Abdülhamid'in cülûsundan on yedi gün sonra Şûra-yı Devlet üyeliğine getirilir. Bunun arkasından 7 Ekim 1876'da Kanûn-ı Esasi'yi hazırlamak için kurulmuş olan heyete 2 Kasım 1876 tarihinde üye tayin edilir. Ne var ki, Kanûn-ı Esasi'nin gerçekleşmesinde başlıca rolü olan önemli şahsiyetlerin Abdülhamid tarafından birer birer İstanbul'dan uzaklaştırıldığı bir safha gelir. Abdülhamid, önce Süleyman Paşa'yı Hersek kumandanlığına tayin ederek İstanbul'dan uzaklaştırır, ardından asakir-i milliyye taburlarını lağveder. Bu münasebetle Ziya Paşa ile Namık Kemal'in bir memuriyetle derhal İstanbul'dan uzaklaştırılmalarını Midhat Paşa'dan ister. Namık Kemal tevkif edilir. Mahkemenin görevsizlik kararından sonra da tutukluluğu devam eden Namık Kemal, beş aylık bir hapisten sonra 10 Temmuz'da padişahın iradesiyle Akdeniz adalarından

---

148 Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

birinde oturması şartı ile tahliye edilir ve tercihi üzerine Girit yerine Midilli adasında ikamete memur edilir ve 19 Temmuz 1877'de İstanbul'dan Midilli'ye hareket eder.

Gelişinden iki buçuk yıl sonra (18 Aralık 1879) Midilli'ye mutasarrıf tayin edilir. Yabancı müdahalelere karşı uyandıracağı siyasi tepkilerden çekinmeyerek adada Türk menfaatlerini korumak uğrunda verdiği mücadele yüzünden şikayet ve iftiralara, çeşitli adli takibata uğrar. Ancak bunlara yılmadan göğüs gerer. Giriştiği icraatın ve bunların beraberinde getirdiği siyasi tepkilere karşı arkasında saltanatının ilk zamanlarında kendisine, "Sen devletini, milletini seversin, ben de seni onun için severim" diyen Abdülhamid'in gizli yahut açık desteğini bulur. Namık Kemal gittiği adaların çeşitli köşelerinde mektepler açmak, büyük bir kısmı camiden mahrum kalmış köylere camiler yaptırmak gibi giriştiği faaliyetlerle oraları adeta birer şantiyeye çevirmiştir.

Namık Kemal, 15 Eylül 1884'te Rodos mutasarrıflığına nakledilir[149]. Namık Kemal adalardaki Türklerin seviyesini yükseltmeye ehemmiyet vermiş, Midilli'de yirmiye yakın ilk mektep, Rodos'ta bir idadi açtırmış, adalarda Türk nüfusunun artmasını ve milli kültürün korunmasını temin yolunda çok şuurlu bir siyaset gütmüştür. Rodos'ta üç caminin inşasına ön ayak olduğu için Abdülhamid kendisine 1886 yılı Kasımında imtiyaz

---

[149] Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

madalyası verir. Yabancı konsoloslardan birinin evine yapılan bir tecavüz hadisesi bu defa Namık Kemal'in Rodos'tan ayrılmasına sebep olur. Hadisenin siyasi bir mesele haline gelmesinden çekinildiği için vilayet merkezi Sakız'dan Rodos'a alınır. Bunun üzerine 1877 yılı Aralık ayı başında Sakız mutasarrıflığına tayin edilen Namık Kemal'in Rodos'ta iyice düzelmiş olan sağlığı Sakız'da yeniden bozulur. Tutulduğu zatürreden 2 Aralık 1888 tarihinde vefat eder. Ölümü haberi dalga dalga yayılarak umumi bir teessür havası yaratır. Sakız'da bir caminin haziresinde defnedilen naaşı Ebüzziya'nın, ölünce Rumeli Fatihi Süleyman Paşa'nın türbesi yanına defnedilmesine dair arzusunu Abdülhamid'e bildirmesi ve padişah tarafından kabul edilmesi üzerine üç gün sonra Gelibolu'ya nakledilir ve Süleyman Paşa'nın türbesi haziresine defnedilir. Daha sonra Abdülhamid, Namık Kemal'e planını Tevfik Fikret'in çizdiği mermerden bir türbe yaptırmış, fakat türbe zelzelede yıkıldığından Çanakkale savaşında da ayrıca zarar gördüğünden mermer sütunları kırılmış, kubbesi kalmamıştır. Zamanla çok bakımsız hale düşen türbe II. Meşrutiyet'in ardından ziyaret edilmeye başlanmış, bunların birincisinde Namık Kemal'in adına orada ilk defa bir ihtifal düzenlenmiştir.

Şiirlerine esas itibariyle tasavvufi ilham hakimdir. Şinasi ile tanıştıktan sonra da Namık Kemal, eski tarz şiiri bütün bütüne bırakmamıştır. Sonraları giriştiği hürriyet mücadelesinin hayatına getirdiği gurbet, hapis, sürgün gibi hadiseler, Bosna-Hersek muharebeleri, Doksanüç Harbi gibi olaylar onun şiirini beslemiş ve geliştirmiştir. Namık

Kemal, Türk şiirine cemiyetin o zamana kadar heyecanını edebiyatta tanımadığı vatan ve millet sevgisini, hamiyet ve hürriyet duygularını mal ederek milli şair payesine yükselmiştir.

Tevkifler ve sürgünlerle dolu yıllarda devrin, içinde bulunulan siyasi şartlarından dolayı adı çekinilerek anılır olan, 1890'larda ise basında kendisinden bahsetmek cesaret isteyen bir iş olmak raddesine gelmişken, kendisini hürriyet kahramanı olarak ilan eden II. Meşrutiyet'in ilanı ile hatırası coşkun ihtifallerle canlandırılmaya çalışılır[150]. Milli Mücadele sırasında vatani şiirleri Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde anılacak kadar zihinlerde yaşamakta, hatırası tebcil edilmekte iken inkılap yıllarında ise bunun yerini büyük bir ilgisizlik alır. Gençlik tarafından adına ihtifal teşebbüslerine dahi hoş gözle bakılmadığı görülür. 1930'lu yıllara girildiğinde, onu artık yaşanılan yeni devre hitap edemez, zamanı geçmiş bir sima olarak göstermeye yönelik bir tutum kendisini hissettirmeye başlar. 1930 yılının başında Maarif Vekaleti, oğlu Ali Ekrem'in babası hakkındaki monografisini basmışken, bu zihniyet zamanla ağırlığını koyar ve nihayet, Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)'un kaleme aldığı 'Namık Kemal. Hayat ve Şahsiyeti' adlı eserinde (1933) tam ifadesini bulur. Böylece onu soyca Türk saymamaktan başlayıp sanıldığı gibi milliyetçi

[150] Nâmık Kemal. Ömer Faruk Akün. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 32

olmadığından, Türkçü düşünceye sahip bulunmadığından, saplandığı Osmanlı geçmişinden Türklüğün asıl tarihine yönelemediğinden, İslami ilham dışına çıkamamış olmaktan, eserlerinin gençlik ve yeni nesiller tarafından artık okunma şansı kalmadığına kadar onu itibarsızlaştıran inkarcı bir zihniyet harekete geçer. 1940 yılı, onun 100. yıl dönümünü karşılarken yurt çapında heyecanlı anma törenlerine sahne olur, artık hep sürecek bereketli bir araştırma ve yayın faaliyetini de beraberinde getirir.

Namık Kemal'in kabrinin güney tarafında **Hüseyin Kelami Paşa**'nın mezarı bulunmaktadır. Mezar taşından anlaşıldığına göre Hüseyin Kelami Paşa Saroz Körfezi muhafızı idi. 1828'de ölmüştür. Kitabeden Aydın ve Saruhan Sancakları mutasarrıfı İzmir Muhafızı Hasan Kelami Paşa için yaptırıldığı yazar. Taşrada bulunan en güzel mezar sandukalarından biri olup antik dönem lahitleri tarzında düzenlenmiştir[151].

II. Murad devrinden Derviş Bayezid'in Bolayır'daki hamamı ve kervansarayı bugün mevcut değildir. Bolayır'ın güneyindeki savunma yapısı kalıntılar XIX. yüzyılda yapılmış tabyalardır. Kırım Harbi (1854) sırasında müttefik Fransız kuvvetleri burada konuşlanmışlardır. Çimpe (Cimpi/Cimbi/Çinbi) Kalesinin lokalizasyonu daha önce M. Münir Aktepe tarafından yapılmıştır. XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir

---

[151] ÜLKÜ Osman. Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

kayıtlarında Gelibolu kazasına bağlı bir nahiye olarak gözüken Çimpe (Çinbi)'nin Gelibolu yarımadasında yer aldığı konusunda kuşku yoktur. Burasının Osmanlı devrinde Umurbeylü adıyla da anıldığı belirtilmektedir. Yakın zamanlarda, Çimpe'nin Anadolu yakasında olabileceğine dair bir hipotez ileri sürüldüğünü de vurgulamak gerekir.

Bolayır tabyalarının güneyinde, denize hakim konumdaki Namazgah Tepe'de mermerden bir dikili taş göze çarpar. Uzaktan bakıldığında bir mezar taşını andıran bu anıt, aslında namazgah mihrabı olarak yapılmış ve üzerine kitabeler kabartılmıştır. Mermerden bir kaide üzerine yerleştirilen anıtın ön yüzüne, üstten iki dilimli kemerle çerçevelenmiş bir niş oyulmuştur. Nişin üstündeki yatay kartuşa kabartılmış ibaresi, bunun mihrap işlevi gördüğünü kanıtlamaktadır. Nişin altındaki yüzeyin sağ yanında "329" tarihi yazılıdır. Diğer yüzün üst yarısı, eş boyutlu iki kare çerçeveye bölünerek içlerine çapraz kartuşlarla sınırlanmış yazılar kabartılmıştır. Üst çerçevedeki dört satırlık yazıda: "Şehzade Süleyman Paşanın ilk Rumiline geçüb tımar kıldığı yerdir, Müretteb alayı" ibareleri okunmaktadır. Alttaki çerçevenin en üst bölümünde ay-yıldız kabartması vardır. Bunun altındaki iki kartuşa, "Uşak Redif Taburu hatırasıdır.", yazılmıştır. Namazgah Tepedeki anıt 1913-14 yılında, İkinci Balkan Savaşı sırasında ya da hemen akabinde dikilmiş olmalıdır. Kitabe, bu anıt mihrabın Müretteb Alayı bünyesinde bulunan ve Afyon yöresinden gelen Uşak Redif Taburu

adına Mülazim İsmail tarafından diktirildiğini göstermektedir.

Günümüzde *Kavak* beldesi olarak bilinen Seydi Kavağı köyü Gazi Süleyman Paşa tarafından fethedilmiştir. XVII. yüzyılda köye uğrayan Evliya Çelebi henüz meydana gelmiş bir deprem nedeniyle harap durumda olduğunu, eski binalarının hala görünmekte olduğunu anlatır[152]. Saroz körfezine ulaşan fay hattı nedeniyle sürekli depreme maruz kalan köydeki tarihi eserler yıkılıp yok olmuştur. Ayverdi, Kavak'ta sadece Süleyman Paşa Camii'nin bulunduğunu zikreder. Burada, Derviş Bayezid, II. Murad döneminde bir zaviye yaptırarak; köydeki hamamı ve kervansarayı, Bolayır'daki kervansaray ile hamamı ve Gelibolu'daki kervansarayı vakfetmiştir. Ne var ki, bu yapılar günümüzde mevcut değildir. Aynı şekilde, 1475 tarihli tapu tahrir kayıtlarına göre, Mukbil Ece'nin Seydi Kavağı'nda yer alan kervansarayı da yıkılmıştır. Arşiv kayıtlarında adı geçen Bedreddin Bey Zaviyesi'nin, yerleşimdeki Bedreddin Bey mahallesinde yer aldığı sanılmaktadır. Kavak beldesinde Namaz Tepe, yöre halkı tarafından yağmur duası yapılan bir mevkidir. Buradaki **Kurt Baba** ve **Kerami Baba** yatırları, üzerinde türbe olmayan mezarlardır. Kavak'ta tarihi bakımdan en önemli kalıntılar, mezar taşlarıdır.

Karainebeyli köyü, yörenin en eski yerleşimlerinden birisidir. Köyün, XIV. yüzyılda Karasi Türkmenlerince iskan olunduğu kabul edilir. Yörenin

[152] Evliya Çelebi. Seyahatname Cilt V-II. Sh. 437

fatihi Ece Bey’in yatırı da köyün gerisindeki tepe üzerindedir. Köyün adı, Yıldırım devrinde Karasi subaşısı olan İne Bey’le ilgili olabilir. Burada Fatih devrinde (XV. yüzyıl) Sa’dü’l-Melik bin Hacı Hamza tarafından bir çeşme yaptırılmıştır. Çeşme zamanla yıkılıp yok olmuştur. Buna karşılık XVI. yüzyıldan mütevazi bir külliyenin cami, çeşme ve hamamdan oluşan yapıları dikkati çekmektedir. Caminin üzerinde H.990/M.1582 tarihli inşa kitabesi ile avlu kapısı üzerinde H.1281/M.1864 tarihini taşıyan bir tamir kitabesi vardır. Çeşmede ise H.970/M.1562-63 tarihli inşa kitabesinden başka; H.1014/M.1605-1606 tarihini veren onarım kitabesi dikkati çekmektedir. Hamamın girişindeki kitabe H.979/M.1571-72 tarihini taşımaktadır. Külliye, kitabelerde adı geçen Hacı Murad bin Ali tarafından H. 970-979/ M.1562- 1571-72 yılları arasında yaptırılmıştır. Cami ve çeşme onarımlarla asıl özelliklerini yitirmiştir. Buna karşılık hamam orijinaldir. Bugün cami içinde saklanılan teber ve asa gibi tarikat eşyaları, köyde yer alan ve şimdi yıkık durumdaki tekkeye aittir. Bu malzemelerden teber üzerinde görülen arslan ve çift başlı kartal figürleri, Selçuklu geleneğinin XIV-XV. asırlardaki uzantısıdır. Köydeki mezar taşları –Hacı Murad’ınki hariç- XVIII-XX. yüzyıllara tarihlenirler. Karainebeyli köyündeki kahvehane ise, geleneksel evlere benzeyen mimarisi ve kitabesi ile türünün nadir örneklerinden birisidir. Kapısı üzerindeki kitabe R. 15 Nisan 1315/ M. 27 Nisan 1899 tarihini vermektedir.

Köyün Kurucusu Karain ailesine mensup "Kara Nebi" **Ece Bey'**le birlikte Ece Baba tepesindeki Anıt Mezarda yatmaktadır[153]. Mayıs ayında Çanakkale, Gelibolu ve Eceabat'tan gelen resmi konuklarla burada tören yapılır. Tören günü tüm köy halkı ve civar köylerden gelen misafirler Ece Baba tepesine çıkar. Törenden sonra Mevlüt okutulur, etli-nohutlu pilav, ayran ve peynir helvası ikram edilir. Ece Baba tepesi hakkında çeşitli söylenceler vardır.

Kocaçeşme köyünde tespit edilen tek cepheli, dilimli kemer nişli çeşme, H.1159/M.1746-47 tarihi itibariyle bir geç devir Osmanlı eseridir.

Yülüce köyündeki cami ve çeşme de geç dönemden kalmıştır. Çeşmenin önündeki mezar H.1127/M.1715 tarihli olup, Hacı Mustafa adında bir şahsa aittir.

Evreşe'de okulun bahçesinde göze çarpan **Musa Dede** Türbesinin sadece temelleri kalmıştır.

Adilhan köyünün adına ilk kez 1569 tarihli kayıtlarda rastlanmaktadır. Adilhan, XVI. yüzyılda Evreşe nahiyesine bağlı birçok köy gibi İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesi'ne vakfedilmiş mülkler arasında yer almaktadır. Köyde bugün için bir hamam kalıntısı göze çarpmaktadır. Camisi yenilenmiştir.

Fındıklı köyündeki cami bir kiliseden çevrilmiştir.

Bayırköy'deki caminin de kiliseden dönüştürüldüğü ileri sürülmektedir. Köyün hemen

---

153 http://karainebeyli.blogcu.com/

yakınında bir manastır harabesi bulunur. Köydeki çeşme H.1290/M.1873-74 tarihlidir. Çeşmenin yanı başındaki çamaşırhane de muhtemelen aynı dönemdendir.

Cevizli'deki tarihi çeşmenin üzerinde H.1177/M.1763-64 ve H.1229/M.1813-14 tarihli olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır. Köydeki tarihi hamamın sıcaklık kısmı ayakta kalabilmiştir. Cevizli'deki mezartaşları H.1069/M.1658-59, 1095/M.1683-84 gibi tarihler taşımaktadır.

Ilgardere köyündeki eski mezarlıkta **Muslan Dede** türbesi bir geç devir yapısı olmakla birlikte ayaktadır. Burada çok sayıda eski mezar taşı tespit edilmiştir.

XV. yüzyılda Karasi sahasından gelen Türkmenlerce iskan edildiği anlaşılan *Pazarlı* köyünün camisi 1959 ve 1973 tarihlerinde yenilenmiştir. Mezarlığında geç devir mezar taşları bulunmaktadır.

Eski adı Kiliseli olan *Süleymaniye* köyündeki han, en kayda değer binadır. Enine dikdörtgen bir ön mekanın gerisinde, ayaklara atılmış kemerlerle bölünmüş iki sahnlı barınak bölümünden oluşan hanın tipi XIV.-XV. yüzyılda Beylikler devri için çok karakteristiktir. İstanbul'un fethinden önce, Osmanlıların Bursa-Gelibolu-Edirne yolunun menzillerinden birisi olduğu anlaşılan hanın giriş bölümü, ne yazık ki, önceki muhtarlardan birisi tarafından yıktırılmıştır. Hanın XIV. yüzyıl sonu veya XV. yüzyıl ilk yarısında yaptırıldığı sanılmaktadır. M.1475 tarihli tapu defterinde, Kiliseli köyünden Mustafa veled-i Hamza isimli kervansaraycının Yakut Paşa Kervansarayı'na

hizmet ettiği kayıtlıdır. Osmanlı tarihinde bir tane Yakut Paşa bilinmektedir ki, bu kişi Yıldırım'ın oğullarından Emir Süleyman'ın lalasıdır. Yıldırım'ın oğulları arasındaki mücadelede önce Emir Süleyman'ın, sonra Çelebi Mehmed'in yanında görünen Lala Yakut Paşa H.815/M.1412-13'de Çatalca civarında öldürülmüştür. Defterde geçen kervansaray, bu yapı olabilir. Hanın yanında eskiden bir de hamam bulunduğu söylenmektedir. Süleymaniye'nin girişindeki tarihi tekke yıkılmıştır. Burada görülen **Küçük Baba** türbesi, mimari bakımından orijinal değildir. Fakat içindeki mezar taşlarından birisinin üzerinde "Küçük Baba'nın yedi sene hizmetinde olan **Hüseyin Dede** ruhuna fatiha 1226" ibaresi (M.1811-12) okunmaktadır. Hazîredeki diğer mezar taşları H.1216/M.1801-1802, H.1158/M.1745-46 ve H.1199/M.1784-85 tarihlidirler.

Gelibolu mezarlık ve hazirelerindeki mezar taşları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda 63 adet sufi mezar taşı tespit edilir[154]. Bunların 20 tanesi Mevlevi, 16 tanesi Sa'di, sekiz tanesi Halveti, iki tanesi Bektaşi, bir tanesi Bayrami, bir tanesi Celveti, bir tanesi Nakşibendi tarikatine mensup şahıslara ve yakınlarına aittir. 14 adet mezar taşının ise başlık veya isim kısmı kırık olduğu için hangi tarikate mensup olduğu tespit edilememiştir.

Gelibolu Mevlevihanesi onbeş Mevlevi asitanesi içinde hem en geniş araziye, hem de en büyük ve haşmetli

---

[154] Gülgün Yazıcı, Mesut Yazıcı. Gelibolu'da Sufi Mezartaşları Ve Tasavvuf Kültürü

semahaneye sahip olanıdır[155]. Binalarından bugüne kalanlar, Hamzakoy'daki askeri bölge içinde ve deniz kenarına yakın alanda bulunan semahane-türbe binası ile taçkapıdan ibarettir.

Mevlevihanenin banisi ve ilk postnişini, yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu **Ağazade Mehmed Hakiki Dede**'dir. Ağazade gençliğinde malını mülkünü kardeşi Asaf Ağa'ya bağışlayıp dünya ile ilişkisini kesmiş ve Konya Mevlana Dergahında I. Bostan Çelebi'nin müridi olup çile çıkarmıştır. Uzun yıllar matbah-ı şerifte hizmet ettikten sonra hilafet alıp maceralı bir seyahatın arkasından Gelibolu'ya dönmüş. Ağazade'nin Gelibolu'ya dönüşünde Solakzade Mehmed Ağa kendi mescidine bitişik iki odayı ona vermiş, bundan sonra ders ve sohbetler burada, ayinler de mescitte icra edilmiştir. Bilahare şehrin ortasında bulunan Ahi Devle Zaviyesi'ne yerleşip sohbet toplantıları tertip ederek Mesnevi dersleri vermeye başlamıştır.

Ancak talep fazlalaşınca zaviye yetersiz kalmış, Ağazade de kardeşi Asaf Ağa'nın iade ettiği malları ve tanıdıklarının yardımıyla bu zaviyenin yanına, sonradan kendisinin de defnedildiği yerde (bugünkü mevlevihanenin bulunduğu mevki) bir "ayin-i Mevlevi hankahı" inşa edip ölümüne kadar (1063/1653) bu dergahın postnişinliğini ifa etmiştir.

Gelibolu'nun Mevlana ve Mevlevilik kültürü ile tanışması XVII. yüzyılda II. Bostan Çelebi'nin talebesi

---

[155] http://gelibolumevlevihanesi.org/

Ağazade Mehmet Dede tarafından kurulan Mevlevi tekkesi ile başlar[156]. Gelibolu'da mevlevihanenin XVII. yüzyılda kurulduğunu ve Mevlevi kültürünün Gelibolu'da bu tarihten sonra yayıldığını bilmekle birlikte bazı kaynaklar, aslında Gelibolu'nun Mevlevilikle ilgisinin fethedildiği döneme dayandığını bildirmektedir. Gazi Süleyman Paşa'nın Rumeli fethine karar verip adet olduğu üzere ehl-i batından yardım isteyerek gazaya yöneldiği esnada Mevlana'nın halifelerinden zamanın Mevlevi şeyhinin kendisine bir Mevlevi külahı hediye ettiği ve duada bulunduğu, o gazada başarıya ulaşmanın himmet ehlinin eseri olduğuna inanıldığı anlatılır.

1657-1660 yılları arasında Gelibolu'yu ziyaret eden Evliya Çelebi, burada pek çok derviş tekkesinin bulunduğunu söyleyerek hepsinin içinde en mamur ve süslüsünün Celaleddin-i Rumi asitane tekkesi olduğunu ve Anadolu'da bir benzerinin olmadığını kaydeder. Evliya Çelebi'nin ifadesine göre, yetmiş seksen derviş hücresi, mutfak, kiler ve semahaneden oluşan Gelibolu Mevlevihanesi, henüz Ağazade hayattayken bile, yani ilk kurulduğu andan itibaren ihtişamlı bir yapıya sahiptir.

Zaman içinde yapılan tamir ve genişletme çalışmalarıyla gelişerek hem arazi hem de semahane bakımından dünyanın en geniş Mevlevi tekkesi haline gelen Gelibolu Mevlevihanesi, kitabelerinden anlaşıldığına göre, 1766- 1908 arasında altı kez tamir ve

---

156 Mesut Yazıcı. Gelibolu'da Mevlâna İzleri

tevsi edilmiştir. II. Abdülhamit zamanında gerçekleşen son tamiratı gösteren kitabede mevlevihane, “Ka’betü’l-uşşak-ı sani” (aşıkların ikinci Ka’besi) olarak nitelendirilmiştir.

Zamanın kaptan-ı deryası Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevihanesi’ne uğrayıp kerametleriyle meşhur olan şeyh Ağazade Mehmed Dede’ye intisap etmiş ve ondan yakında sadaret mührünün kendisine verileceği haberini almıştır. Hüseyin Paşa veziriazam olduktan sonra (Mart 1621) Beşiktaş Mevlevihanesi’ni yaptırıp Mehmed Dede’den ilk postnişin olmasını istemiş, böylece her iki mevlevihanenin meşihatini birlikte yürütmeye başlayan Mehmed Dede, ikisinde de çarşambaya rastlayan mukabelelere münavebeli olarak iştirak edebilmek için küçük bir yelkenliyle Gelibolu – İstanbul arasında gidip gelerek bir haftasını Beşiktaş’ta, bir haftasını Gelibolu’da geçirmiştir. Ancak Hüseyin Paşa’nın II. Osman’la birlikte öldürülmesinin (Mayıs 1622) arkasından Beşiktaş Mevlevihanesi postnişinliğini bırakıp Gelibolu’da kalmıştır[157]. Babası Kara Hasan Ağa’nın yanında yetişen IV. Murad’ın veziriazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1592-1644) Mehmed Dede’nin maddi ve manevi koruyucusu olmuş, kardeşi şair Sineçak Osman Dede bir müddet Mehmed Dede ile birlikte Gelibolu

[157] Ohrili Hüseyin Paşa'nın naaşı Beşiktaş'ta Yahya Efendi türbesi mezarlığında gömülmüştür.

Mevlevihanesi'nde kalmıştır[158]. Evliya Çelebi de Ağazade'nin ders ve sohbetlerinde bulunup mübarek ellerini öptüğünü yazmaktadır[159].

Gelibolu'da Mevlevilik kültürünün temelini atan Ağazade Mehmed Dede, bir şair olduğu kadar devrinin Neşati, Sabir Parsa, Subhi, Derviş Sineçak Osman gibi önemli şairlerinin de hocasıdır. Elimize ulaşmayan bir divanı, Mesnevi'nin ilk on sekiz beytine yazdığı şerh ve yine Mesnevi'de geçen Şah u Kenizek kıssasına talikatı bulunmaktadır.

Şair, münşi, hattat, musikişinas, bestekar kimliğiyle kültür tarihimizde derin izler bırakan **Sabir Parsa**, Gelibolu Mevlevihanesi'nin II. şeyhi ve aynı zamanda Ağazade'nin yeğenidir. Amcası Ağazade'nin yanında iyi bir eğitim görerek çilesini tamamlamış ve onun vefatından

---

[158] İlbasanlı Mevlevi ve şair Sineçâk Münzevî Osman Dede (vefatı 1640 veya 1645) İstanbullu zengin bir kişinin oğlu ve sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın kardeşidir. Babasından gördüğü zengin ve müsrif yaşamı terk ederek sakin düşünce köşesine çekilmiş, yalnızlığı tercih etmiştir. Bir süre Abdülkerim Dede ve Ağazade Mehmet Dede'nin hizmetinde bulunduktan sonra Galata Dergahında Şarih Rusuhi Dede'nin hizmetine girmiştir. Sineçak deyimi yaz ve kış göğsü açık gezen, tasavvufta ise Allah aşkı ile gönlü yaralı anlamında kullanılmıştır. Derviş Osman Sineçak, inzivadan hoşlanır, hücresinin kapısını daima kapalı bulundururmuş. Sadrazam kardeşi görüşmek üzere geldiğinde görüşmezmiş. Bir süre sonra, bir gece öğütler ve tasavvuf konularını bulunduran Gülşen-i İrfan adlı on cüzlük kitabını yazarak kardeşine göndermiştir. Hamuşanda gömülüdür. – http://muze.semazen.net/-

[159] Evliya Çelebi. Seyahatname. V. Cilt. Sh. 427

sonra da mevlevihanenin şeyhi olmuştur. Hayatının sonlarına doğru dönemin şartlarının etkisiyle şeyhlikten ayrılarak müderrislik ve kadılıklarda bulunmuştur.

Sabir Parsa Muhammed Dede (ö. 1090/1679), Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Mustafa Efendi'den tamamlayan Parsa Muhammed, sonra ilmiyye mesleğine sülûk ederek dini ilimlerde yetkinliğe ulaşmıştır. Parsa, bununla da yetinmeyerek tasavvuf ilmine meyletmiş, bu yolda amcası Ağazade Mehmed Dede'ye intisab ederek icazet almıştır. 1653 tarihinde onun vefatı üzerine yerine mevlevihane postnişinliğe geçmiştir. 1666 tarihinde hankah-ı mevleviyyede tarikat ayini yasaklanınca, Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi (1609-1678), Parsa Muhammed'in tedris yoluna girmesini istemiş ve bu nedenle de Gelibolu'da bulunan Daği Mehmed Efendi Medresesi müderrisliğine tayin etmiştir. Yine aynı senenin Cemaziyelevveli'nde Murteza Efendi yerine Edirne'de eminlikle, 1078 Receb'inde (Ocak 1668) Naci İbrahim Efendi yerine Cami-i Atik Medresesi müderrisliğiyle tekrim olunmuştur. Sonra Filibe'ye kadı tayin edilmiş ve buradan azlolunarak 1090/1679'da vefat etmekle Yazıcızade Mehmed Efendi civarına defnedilmiştir.

İnce anlayış ve hoşsohbet bir yapıya sahip olan, XVII. asırda yaygınlaşan Hint uslûbu ve hikemi uslûbda şiirler yazan ve şiirlerinde "Sabir" mahlasını kullanan Parsa Muhammed Dede'nin Mürettep Divan'ı, İsaguci Şerhi, Gül ve Nevrûz adlı eserleri vardır.

Çok yönlü bir sanatçı olan Sabir Parsa'nın günümüze ulaşmayan on kadar bestesi, şiirlerini topladığı bir Divan'ı, Şerh-i Tasavvurat'ı ve Molla Celal'in Gül ü Nevruz mesnevisinin tercümesi eserleri arasında sayılabilir.

Mevlevihanenin IV. şeyhi olan **Rahmetullah Dede** de şairdir ve Sirozludur. Belgrad ve Üsküp mevlevihanelerinde şeyhlik yaptıktan sonra Gelibolu Mevlevihanesi şeyhliğine getirilmiştir. Rahmeti mahlasıyla şiirler yazan Rahmetullah Dede, hamuşandan günümüze ulaşan nadir örneklerden biri olan mezar taşından anlaşıldığı üzere 1713'de Gelibolu'da vefat etmiştir.

Gelibolu ve ardından Kahire Mevlevihanesi'nde toplam 65 sene şeyhlik makamında bulunan, iki mevlevihaneye de büyük hizmetleri geçen Hüseyin Azmi Dede alim, şair, musikişinas, neyzen, naathan, ayinhan olarak ilim, sanat ve kültür hayatımızda derin izler bırakır.

Hüseyin Azmi Dede, 1815'te Gelibolu'da doğmuş, babası Ali İzzet Dede'nin vefatı üzerine 1824 tarihinde henüz 9 yaşında iken Gelibolu Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilerek 41 sene bu makamda kalmıştır[160]. Beş kuşaktır Gelibolu Mevlevihanesi'nin şeyhliğini üstlenen bir aileye mensup olan Hüseyin Azmi Dede'nin, 1865'te kardeşi Hüsameddin Dede ile yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu yerine büyük oğlu Ali Efendi'yi vekil bırakarak

---

[160] Gülgün Yazıcı. Gelibolu-Kahire-İstanbul Üçgeninde Bir Mevlevi Şeyhi ve Oğulları

Gelibolu'dan ayrılıp Mısır'a gider. Ancak bu hadiseden yaklaşık on yıl önce devletin üst makamlarına intikal eden olaylardan anlıyoruz ki Hüsameddin Dede, pek çok uygunsuz iş içinde olup Gelibolu'daki bütün idareci ve memurları da bu uygunsuz işlerine ortak olmaya zorlamaktadır. Çıkardığı karışıklıklardan dolayı meclisten men edilen ve yazışmalarda kendisinden "fesad kaynağı" olarak bahsedilen Hüsameddin Dede'nin bu karanlık işleri Azmi Dede'ye de zarar vermiş olmalıdır, çünkü bütün yazışmalarda kendisinden "Gelibolu Mevlevi şeyhinin biraderi" olarak bahsedilmektedir. Azmi Dede'nin şeyhliği zamanında çile matbahının açılmasıyla bir zaviye iken Mevlevihanenin asitaneye dönüşmüş olduğu söylenir. Azmi Dede'nin şeyhliği zamanında Gelibolu Mevlevihanesi kültür ve sanat açısından tarihinin en hareketli dönemini yaşamıştır. Bu dönemde İsmail Dede Efendi ile Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve vezirler, Gelibolu'ya iki defa gelerek tekkede misafir olmuşlar, Mevlevi ayini icrasında bulunmuşlar ve Azmi Dede'ye birçok iltifatlar etmişlerdir. Mevlevihane, ilki 1256/1840 tarihinde ikincisi bundan on yıl sonra olmak üzere iki kez Sultan Abdülmecid tarafından genişletilerek tamir edilmiştir[161]. Şair ve musikişinas olan Azmi Dede,

---

[161] Sultan Abdülmecid gerçekleştirdiği yurt gezisi sırasında 9 Haziran 1844'te Gelibolu'ya gelmiş ve o dönemde kendisinin tamir ettirmiş olduğu Yazıcızade Mehmed Efendi ile kardeşi Ahmed Bîcân efendilerin türbesini ikinci gelişinde ziyaret etmişti. "Yunus Özger. Sultan Abdülmecid'in Cezayir-İ Bahr-İ

musiki tarihimizin en büyük üstadı ve bestekarı kabul edilen İsmail Dede Efendi'nin talebesi olup hemen her yıl İstanbul'a geldikçe ondan na't, miraciye ve ayinler meşk etmiştir. Hüseyin Azmi Dede, 1311/1892'de hava değişikliği için önce Rodos'a, ardından kızı ve damadının daveti üzerine Beyrut'a gitmiş, orada yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak Beyrut'ta vefat etmiştir.

Azmi Dede'nin büyük oğlu **Ali Şemseddin Efendi**, 1865–1870 arasında; yani babasının Mısır'a gitmesiyle Kahire Mevlevihanesi şeyhliğine atanması arasındaki altı yıl boyunca vekaleten Gelibolu Mevlevihanesi'nin şeyhliğini yürütür.

Azmi Dede'nin kardeşi **Hüsameddin Dede**, uzun zaman Gelibolu Mevlevihanesi'nde kudümzen başı olmuştur. 1872 senesinde Namık Kemal Gelibolu'ya mutasarrıf olarak tayin edildiğinde Yazıcızade'nin türbesini Şeyh Hüsameddin Dede'nin hatırı için ziyaret eder[162].

Hüsameddin Dede 1818 yılında dünyaya gelmiş olup, on yedi sene postnişinlik yaptıktan sonra 1885'te vefat etmiştir.

Kendisinden sonra ise yerine oğlu **Mustafa Daniş Dede** şeyh olmuştur. 1845 senesinde dünyaya gelen Mustafa Daniş Dede, on bir yıl şeyhlik vazifesi yapmış ve 1896'da dar-ı bekaya irtihal etmiştir. Sultan Abdülaziz

---

Sefîd (Akdeniz Adaları) Gezisi (1 Haziran 1850 - 24 Haziran 1850)"

[162] Ömer Çakır. Namık Kemal'in Gelibolu Günleri

zamanında dergah şeyhi Hüseyin Azmi Dede'nin kardeşi Hüsameddin Dede'nin oğlu Mustafa Daniş Dede'ye maaş bağlanmıştır ki, bu durum dergaha gösterilen ilgi açısından dikkat çekicidir.

Mustafa Daniş'in vefatı üzerine tekkenin idaresi bilhassa XIX. asırda geçerli olan Tahirü'l-Mevlevi'nin ifadesiyle "ber mûceb-i nizam", oğlu **Burhaneddin Efendi**'ye intikal etmesi gerekirken, şeyhlik postuna zamanın Mevlevilerinden birçok talib ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Tahirü'l-Mevlevi'nin, "Mevlevi sûret, Bektaşi siret" diye tarif ettiği Azmi Dede'nin oğlu **Ahmed Celaleddin Dede**'dir. Ahmed Celaleddin Dede Gelibolu Mevlevihanesi'ne şeyh olabilmek için birçok yola başvurmuş ise de bunda başarılı olamamış ve "bir çok mükatebe ve mücavebeden sonra Nafia Nazırı Mahmud Celaleddin Paşa ve Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın ve Mabeyn Başkatibi Tahsin Bey'in iltizamlarıyla" Mekteb-i Sultani'den terk ve yirmi yaşında olan Burhaneddin Efendi Gelibolu Mevlevihanesi'nde babasının postuna geçmiştir. Meşihatnamesi Manisa Mevlevihanesi ser-tabbahı Konyalı Hüseyin Dede Efendi tarafından götürülmüş ve okunmuştur. Burhaneddin Dede, yedi derviş ile birlikte 4. Ordu emrindeki Mevlevi Alayı'na katılıp 3 yıl Şam da kalmıştır. Tekkeler kapatılıncaya kadar Gelibolu Mevlevihanesi'nde postnişinlik yapmıştır. Milli Mücadele döneminde ise, Burhaneddin Dede'nin tutumu biraz farklı olmuştur. Fransızların Gelibolu eski konsolusu ile Gelibolu Mevlevi Şeyhi Burhaneddin Dede arasında şahsi bir yakınlığın olduğu, işgal güçlerinin

Kuva-yı Milliyye'ye yönelik yapacakları askeri hareketten Burhaneddin Dede'yi haberdar ettikleri, üstelik bu haberi bir Ermeni vasıtasıyla gönderdikleri Şeyh'in Kuva-yı Milliye yanlısı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Burhaneddin Dede, Milli Mücadele ve Kuva-yı Milliye sürecinde, gerek bulunduğu bölge icabı, gerek Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, gerekse bu mücadele aleyhine yapılan propagandaların tesiri altında kalmış olmalıdır. 10 Ağustos 1954 yılında beka yurduna göç etmiştir. Kabri, İstanbul Ortaköy'dedir.

Vakfiyesi ele geçmediğinden Mevlevihanenin kuruluş tarihi kesin olarak belli değildir[163]. Bununla birlikte Ohrili Hüseyin Paşa'nın veziriazam olmasından (1621) önceki bir tarihte kurulduğu anlaşılmaktadır. Ağazade'den sonra sırasıyla Asaf Ağa'nın oğlu ve divan sahibi Sabir Paşa (ö. 1713), Mehmed, Abdülkerim, Bosnevi Mehmed (ö. 1750), Mustafa b. Bosnevi Mehmed, Lutfullah, Hüseyin b. Mustafa (ö. 1796), bunun oğlu Ali İzzet, bunun oğlu ve Galata Mevlevihanesi'nin şeyhi Ahmed Celaleddin Dede'nin babası Hüseyin Azmi (1868 de Kahire Mevlevihanesi postnişinliğine tayin edildi), onun kardeşi Mehmed Hüsameddin (ö. 1885), oğlu Mustafa Daniş (ö. 1896) ve bunun oğlu son şeyh Mehmed Burhaneddin Dede (ö. 1954) meşihat makamında bulunmuşlardır.

---

[163] Gelibolu Mevlevihanesi. Ş. Barihüda Tanrıkorur. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 14

II. Mustafa döneminde Lapseki'deki Bayramdere mezraasının hasılatı mevlevihaneye tahsis edilmiş, III. Mustafa zamanında 1766'daki depremden büyük hasar gören yapılar 5833.5 kuruş harcanarak onarılmıştır (1767). Bu tamirata ait keşif raporundan külliyenin o zamanlar köfeki taşından minareli, kiremit örtülü ve bakır alemli, iki katlı bir semahanesinin bulunduğu, sema meydanı döşemesiyle mahfel, merdiven ve kürsünün ahşaptan yapıldığı, üst katın giriş kapısının saçaklı ve duvarların nakışlı olduğu, semahanenin bir yanında kadın mahfeli, divanhane, ocaklı köşk, diğer yanında cephesi abdest musluklu, altı derviş hücresiyle şeyhe mahsus sofalı iki oda, kütüphane ve divanhanenin yer aldığı öğrenilmektedir.

Mevlevihane, III. Selim dönemine rastlayan 1805 yılında 8974 kuruş harcanarak Kalyoncuzade Mustafa Efendi tarafından tekrar tamir ettirilmiş ve buraya II. Mahmud Lapseki'ye bağlı Güreci karyesi, Abdülmecid de Çamhas ve Çeltikçi tımarlarını vermişlerdir. Daha sonra Abdülmecid, 47.430 kuruş harcama ile harap binaları genişleterek yeniden inşa ettirmiş ve avlunun doğu taçkapısı üzerine 1256 (1840) tarihini taşıyan güneş ışınlı-tuğralı kitabeyi koydurmuştur. 1850–1851 de 95.390 kuruş sarfıyla yeniden tamir-tadil edilmiş ve bu faaliyetin kitabesi de batıdaki taçkapının ön cephesine yerleştirilmiştir. II. Abdülhamid tarafından 1899–1900 yıllarında semahane– türbe binasının yenilendiği, türbenin ve semahanenin kapılarındaki kitabelerden anlaşılmaktadır. Batıdaki avlu taçkapısının arka

cephesinde bulunan kitabeden de mevlevihaneyi "ka'betü'l-uşşak-ı sani" (İkinci Mevlana Dergahı) haline getiren son büyük onarımın 1908'de tamamlandığı öğrenilmektedir.

Mevlevihane'de 1849'dan itibaren, derviş ve fakirlerin yemek masraflarına harcanmak kaydıyla mukataa ve tımar bedelinden tahsis edilen 13.620 kuruşla haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verildiği bilinmektedir. 1911'de burada on altı hücrenişin dervişle beş matbahnişin (çilekeş can) ikamet ediyor, görevli kadrosu sertabbah, mesnevihan, türbedar, neyzenbaşı ile muavini, kudümzenbaşı, duahan, na'than, kazancı dede ve serhücrenişinden oluşuyordu. I. Dünya Savaşı sırasında mevlevihanenin son şeyhi Burhaneddin Dede, yedi dervişiyle birlikte Dördüncü Ordu emrindeki Mevlevi alayına katılıp üç yıl Şam'da kalmıştır. Bundan sonra Gelibolu düşman işgali altına girdiği için Mevlevihanenin tarihçesi karanlıktır. Bu dönemde cephanelik olarak kullanılan semahane – türbe binasındaki sütunlar üzerinde izleri görülen kalın kelepçelerden ahşap kirişlere taşıtıldığı anlaşılan asma kat halindeki mahfiller ve merdiveniyle zeminin döşeme tahtaları sökülmüş, sandukalar kaldırılıp türbe tabanı toprak haliyle bırakılarak semahane tabanı betonla kaplanmış, kuzeydeki semahane giriş kapısına beton briket örülmüş ve semahanenin asma kat mahfillerine çıkan çifte kanatlı iki merdivenin arasındaki boşluklar gözetleme kulesi haline getirilmiştir. Eski resimlerde görülen ana binanın türbe girişi önündeki hamuşanla (kabristan) avlu taçkapılarının

tuğralı üçgen alınlıkları ve çatıdaki Mevlevi sikkeli alem tahrip edildiğinden günümüze ulaşmamıştır.

Son zamanlarında Mevlevihanenin bir mescid, zengin bir kütüphane, çok odalı harem dairesi, geniş bir matbah, bir han, bir mescid ve bir mektebe sahip bir külliye olduğunu biliyoruz. 1925'de tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar Gelibolu halkına hizmet veren, Gelibolu'nun düşman işgaline girmesiyle birlikte önce cephanelik, ardından hayvan hastanesi ve en son ahır olarak kullanılan Gelibolu Mevlevihanesi külliyesinden bugün elimize kalanlar, Hamzakoy'daki askeri alan içinde bulunan semahane türbe binası ile iki taç kapıdan ibarettir. Yıkılan müştemilatın yerine ise askeri hastane ve hizmet binaları inşa edilmiştir. Yakın zamana kadar askeri garnizon olarak kullanılan semahane-türbe binası, 1982 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devir edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından değişik tarihlerde kısmi onarımlar yapılmış olup son olarak 1994 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları 2005 yılında tamamlanarak bina ziyarete açılmıştır.

Halvetilik, Mevlevilik, Bayramilik, Celvetilik, Kadirilik, Rifailik, Nakşibendilik, Sa'dilik ve Bektaşilik bölgede faaliyetlerine rastlanan belli başlı tarikatlardır[164]. Bu tarikatlara mensup pek çok şair ve yazar yetiştiği gibi, başta Ahmed Bican ve Yazıcızade Mehmed olmak üzere, Cahidi Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Daği, Ağazade

[164] Selami Şimşek. Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

Mehmed Hakiki Dede, Mustafa Daniş Dede, Burhaneddin Dede gibi Gelibolu Türk halk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan şahsiyetler de vardır.

Fetihten hemen sonra Gelibolu'da pek çok tekke ve zaviyenin de kurulduğu görülür. Bahşızade Sultan Tekkesi, Karaca Paşa Tekkesi, Sinan Paşa Tekkesi, Tat Ahmed Tekkesi, Hallac Ahmed Tekkesi, Ahi Musa Zaviyesi ve Ahi Devle Zaviyesi bunlardan meşhur olanlarıdır.

Karamanlar Hançerli Sokak girişinde yıkılmış olan Bahşızade Zaviyesi bahçesinde birkaç mezarla beraber Bahşızade'nin de mezarı vardır. Ayrıca 4 Şevval 1277/15 Nisan 1861 tarihli Gelibolu'da Bahşızade Zaviyesi tahsisatına dair ferman da vardır.

Seyyid Efendi, **Garib Baba**, **Viran Dede**, **Haremşah**, **Adilhan Baba**, **Kuçek Baba** Evreşe ve buraya bağlı köylerde medfundurlar.

1892 Tarihli Edirne Salnamesi ve Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserde kaydedildiğine göre, Gelibolu'da biri Mevlevihane, üçü Sa'di, biri Rifai, biri Sünbüli ve üçü Kadiri tarikatına mensup olmak üzere dokuz tekke bulunmaktadır. Bunlara Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi de dahil edilir.

Bektaşilerce Fülfül Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi, Çakmak Dede Tekkesi, Babalar Dergahı ve Akbaş Baba Tekkesi adlarıyla toplam dokuz tekke kurulmuştur.

Diğer tarikatlara mensup tekke ve zaviyeler de şöyledir: Halvetiyye'den hangi kola ait olduğu tespit edilemeyen Şeyh Musa Efendi Tekkesi, Cerrahiyye'den Ahi Yunus Tekkesi, Uşşakiyye'den Gelibolu Uşşaki Dergahı, Cahidiyye'den Cahidi Ahmed Efendi Tekkesi, İrşadiyye'den Nara Tekkesi, Şabaniyye'den Mehmed Daği Tekkesi, Sünbüliyye'den Sünbüli Tekkesi, Mevleviyye'den Gelibolu Mevlevihanesi, Bayramiyye'den Yazıcızade Tekkesi, Kadiriyye'den Kadiri Tekkesi, Abdüsselam Tekkesi, Yazıcıoğlu Çilehanesi, Rifaiyye'den Perşembe Tekkesi, Sa'diyye'den Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi, Cuma Tekkesi ve hangi tarikata mensup olduğu tespit edilemeyen Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi.

Gelibolu ve çevresinde yaklaşık 19 tarikat, 35 tekke faaliyet göstermiştir.

Şeyh Cahid Tekkesi eski Keşan yolu üzerinde bugün Askeri inzibat merkezi, daha önce Askeri saymanlık olarak kullanılan merkezin batı tarafındaki Üç Köprüler bölgesinde bulunmaktadır.

Halvetiyyenin Ahmediyye koluna bağlı Mısriyye, Cihangiriyye, Cerrahiyye, Uşşakiyye ve Cahidiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivasiyye, Cemaliyye koluna bağlı Şabaniyye ve Sünbüliyye şubeleri etkili olmuşlardır. Ayrıca Gelibolu'ya bağlı Evreşe (Orş) nahiyesinde Halvetiyye'den hangi kola mensup olduğu tespit edilemeyen Şeyh Musa Efendi ve Tekkesi de vardır. Bu tekke, 1310 Tarihli Edirne Salnamesi'ne göre, yirmi seneden beri harap ve yıkılmış bir haldedir. Haziresinde

Halvetiyye şeyhleri büyüklerinden Musa Efendi medfundur.

"Halveti Tekkesi Mezarlığı" ile "Seyyidler Halveti Mezarlığı" adıyla iki tekke haziresi de vardır. Bu hazirelerden ilki, Üçköprüler'in eski Keşan Caddesi kenarında olup, haziresinde bugün yanından büyük caddenin geçirilmesi sebebiyle sadece iki-üç mezar kalmıştır. Bu mezar taşlarından okunulabilenler şunlardır: "Tarikat-ı Halvetiyye'den Şeyh İbrahim Efendi'nin halifelerinden el-hadim el-fakir Hasan Efendi" ve "Kutbu'l-arifin es-Seyyid İbrahim Efendi". Kitabeleri okunamayan iki-üç mezar da yoldan bir metre derinde etrafı duvar çevrilerek korunabilmiş durumdadır.

İkinci hazire ise, Karamanlar Mahallesi'nin sonundaki evler arasında, Astsubay Sadık Bey'in bahçesindedir. Bu mezarlıktaki taşların birisinde, "tarik-i Halveti'den Kutbu'l-arifin merhum ve mağfur Şeyh Muhammed Safi Efendi ruhu merhuma fatiha (1324/1819)", diğerinde "tarik-i Halveti'den kutbu'l-arifin merhum es-Seyyid Şeyh İsmail Efendi ruhu vücuduna fatiha (1250/1835)" yazılıdır.

Halvetiyye'nin Ahmediyye kolundan Mısriliği, Gelibolu'da bir süre **Sükuni Mehmed Efendi** (v.1691) temsil eder.

Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun Ramazaniyye şubesine bağlı Cihangiriye tarikatı Hasan Burhaneddin Cihangiri'nin halifelerinden Nasuh Dede (v. 1663) tarafından temsil edilir. Burgaz'a bağlı Kazdağı'nın Danişmendli isminde bir köyünden olan **Nasuh Dede** Pir

hazretlerine intisab ederek onun huzur dervişi olmuş ve uzun süre hizmetinde bulunmuştur[165]. Tekmil-i tarikat ile tac, hırka ve asa giydirilerek hilafetle Gelibolu'ya irşad için gönderilmiştir. Burada üç sene kaldıktan sonra tekrar istanbul'a dönmüştür.

Halvetiyye'nin Ramazaniyye koluna bağlı Cerrahilik Ezine'de Ahi Yunus Tekkesi ile kendisini gösterir. Müftü (Softa) Ali Baba Tekkesi diye de bilinen bu tekkede Ali Efendi (ö. ?), Şeyh Mustafa Raşid Efendi (ö.1870), Hafız Osman Efendi (ö. 1902) ve Mehmed Tahir Efendi (ö.1336/1917) şeyhlik yapmışlardır. Ali Efendi (Softa Ali Baba), Ahi Yunus Şeyhizade'dir. Asitane postnişini Abdülaziz Zihni Efendi (ö. 1854)'nin halifesidir. Pertevniyal Valide Sultan, bu zata müntesibdir. Şeyh Mustafa Raşid Efendi de Abdülaziz Zihni Efendi'nin halifelerinden olup, 1870 senesinde dar-ı beka'ya göçmüştür.

Hafız Osman Efendi, Yahya Galib Efendi (ö. 1897)'nin halifesi ve **Softa Ali Baba**'nın kardeşinin oğludur. Yüz sekiz yaşında oldukları halde 1902 senesinde vefat etmişlerdir. Ezine'de medfundur.

Mehmed Tahir Efendi'ye gelince, Osman Efendi'nin kardeşi ve Asitane postnişini Rızaeddin Yaşar Efendi (ö. 1913)'nin halifesidir.

Uşşakiliği Gelibolu'da Ömer Karibi Efendi, Şeyh Alim Sinan Efendi, Şeyh Emin Dede ve Kuloğlu Mustafa

---

[165] Necdet Yılmaz. XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul. 2000

Efendi temsil etmiştir. **Ömer Karibi Efendi**, “Kutup Ömer Efendi” diye meşhur olup, Şeyh Seyyid Muhammed Memican Efendi (ö. 1599) Hazretlerinden hilafet almıştır. Gelibolu’da medfundur.

Ömer Karîbi efendiden Halifelik alan **Alim Sinan Efendi** Hadis ilminden meşhur (Mesabîh)'i tercüme etmiştir ki bu eserde 30 sene Gelibolu yakınındaki Bolayır'da ikâmet ettiği bildirilmektedir[166].

Cahidi, şeyhinden hilafet aldıktan sonra Kilitbahir’de kurduğu cami ve tekkesinde irşad faaliyetinde bulunmuştur. 1659 senesinde vefat ederek tekkesinin haziresinde defnedilmiştir. Vefatına ebcedle “İstirahat” (1070) kelimesi ile tarih düşürülmüştür. Cahidi’nin Çanakkale Kilitbahir’deki türbesi, mescidinin önünde yer almaktadır. Bugün Çanakkale’nin önemli ziyaret yerlerinden birisi olduğu görülmektedir.

Cahidi Ahmed Efendi’nin ictihadı olduğu nakledilen Uşşakiyye’nin Cahidiyye şubesinde, Ahmed Efendi’nin vefatından sonra yerine oğlu Abdüllatif ve Adem (ö. 1053/1643) efendiler geçerek Cahidiyye usulünü devam ettirmişlerdir. Eşi saliha bir hanım olan Kerime Hatun da Kilitbahir’deki türbede yanında gömülüdür.

Nakledilir ki, devrin Osmanlı sultanı IV. Mehmed Han bir gün rüyasında Cahidi Ahmed Efendi’yi görmüş ve derhal Kilitbahir’e gelip onu ziyaret ederek sohbeti ile şereflenmiş ve duasına mazhar olmuştur. Cahidi, Sultan

---

[166] Bursalı Mehmed Tahir Efendi. Osmanlı Müellifleri. Cilt I

IV. Mehmed Han'ın hiçbir maddi ihsanını kabul etmemiş, Padişah da ona "Sultan" diyerek iltifat etmiştir.

Böylece halk arasında "Evliya Sultan" veya "Ahmed Cahidi Sultan" ünvanıyla anılır olmuştur.

Veli bir zat olduğu rivayet edilen Cahidi Sultan'ın kerametleri arasında, "Denizden yürüyerek Kilitbahir'den Çanakkale'ye geçişi" ve "Çanakkale Savaşları sırasında Boğaz Komutanı Cevat Paşa'ya manevi destek vererek 26 kutsal mayının döşenmesine sebep olduğu" halk arasında bugün bile yaşamaktadır[167].

Müctehidi olduğu tarikat usulü olan Cahidilik, Halveti-Uşşaki zikir ve seyri süluk usulünün, XVIII. yüzyılda Çanakkale, Bursa, Edirne yörelerinde hayli yaygın olduğu görülmektedir. Halifelerinden şeyh ve Muslihiyye şubesinin kurucusu Muslihüddin-i Karamani, diğer halifesi Şeyh Ali Efendi'nin müridi Bursalı Şeyh Muhyiddin Efendi (ö. 1091/1680)'ler Cahidiyye şubesini Bursa-Üçkozlar Dergahı'nda temsil ederek son döneme kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Cahidiyye müntesipleri, XIX. asrın başlarından itibaren Cahidi Ahmed Efendi'nin takip ettiği Sünni çizgiden uzaklaşarak Bektaşi kimliğine bürünmüş olup,

---

[167] Cevat Paşa (1870-1938) 29 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı görevine atandı. Komutanlık boğazın ve kıyıların savunmasından sorumluydu. 18 Mart 1915 tarihindeki Çanakkale Deniz Savaşları'ndaki üstün başarıları dolayısıyla 19 Mart 1915 tarihinde tekrar mirliva rütbesine terfi etti ve paşa oldu. Bu başarısından sonra "18 Mart Kahramanı" unvanını aldı.

sayıları giderek azalmıştır. XX. asrın başında ise Cahidiyye'nin tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Cahidi Ahmed Efendi'nin Divan ve Nasihatname adlı iki eseri vardır.

İrşadilik, kurucusu **Talib-i İrşadi** (ö. 1298/1881), onun önde gelen halifesi Hüseyin Hüsnü Efendi ve bunun da halifesi Hacı Hafız Mehmed Tevfik Efendi tarafından Kilitbahir'de, **Şeyh Şucai Baba** ve **Mustafa Kanber Baba** tarafından da Çanakkale'de temsil edilmiştir[168].

Talib-i İrşadi, 1819'da Tire-Bayındır'da dünyaya gelmiş olup, Derebeyizade Helvacıoğlu Ahmed Efendi namıyla da hatırlanır. 1839 yılında medresede ilim tahsiliyle meşgul iken Uşşakiyye'den Ömer Hulusi ve Hüseyin Hakki efendilerle karşılaşmıştır. Ömer Efendi, "Talib benim irşad senin" diye **Hüseyin Hakki Efendi**'ye teslim etmiş, Hakki Efendi de bu göreve "Efendim can senin canan senin" diye mukabelede bulunmuştur. On beş sene mücahede ile meşgul olup, "Talib-i İrşadi" namıyla meşhur olmuştur.

Hüseyin Vassaf'ın naklettiğine göre, 1854'te zuhur eden bir hal ile yedi sene dağlarda, sahralarda inziva hayatı yaşamış, saçını sakalını uzatmış, bilahare bu hal zail olmuştur. Bu süre içerisinde haram yememiş, haram içmemiş, haram işlememiş sadece saç ve sakalını uzatmış, bir hasır parçasına bürünmüş olarak şeyhi Hakki

---

168 Selami Şimşek. Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

Efendi'nin huzuruna gelmiştir. 1860'da Hakki Efendi'den müstahlef olmuş, Uşşakiyye'nin İrşadiyye kolunu kurmuştur.

Uzunçarşılı, Karesi Meşahiri adlı eserinde, "Beni dur eyleme ya Rab visal-ı zat-ı pakinden/Mekandan la-mekan zatın görünür dilde hal içre" gibi beyitleri olan İrşadi'nin bir divanı tutacak kadar ilahisi olduğunu, mensuplarının pirlerinin yolundan giderek saç ve sakalını uzattığını haber vermektedir. Yirmi bir sene Çanakkale, Biga, Balıkesir, Karabiga, Çardak, Lapseki, Bayramiç, Kumkale, Edremit ve Gelibolu taraflarını dolaşmıştır.

S. Nüzhet Ergun, Bektaşi Şairleri'nde, onun aslında Bektaşi olduğunu, zarardan korunmak için kendisini Uşşaki olarak tanıttığını, takiyye yaptığını, "Nazenin-i Uşşaki" denilen tarikatın Bektaşilik'ten başka bir şey olmadığını, gerçek Uşşakilerin İrşadileri kendilerinden saymadıklarını kaydetmektedir. Devamla Hulusi Baba'nın müridi olan İrşadi'nin daha sonra "Kasabalı" ve "Hakki-i Mürebbi"den icazet aldığını dolayısıyla ilk ve son şeyhinin Uşşaki kisvesine bürünmüş Bektaşilerden başkası olmadığını ifade etmektedir.

1881 senesinde Kilitbahir'de vefat ederek, oraya defnedilir.

İrşadi Baba, Balıkesir'de Azibler Tekkesi adında bir dergah da inşa etmiş, meşihatına vefatından sonra Şeyh Kudsi Ahmed Baba geçmiştir. Talib-i İrşadi'nin diğer halifeleri şunlardır: Baş halifesi Hüseyin Hüsnü Baba, Çardak'ta görevli **Şeyh Safi Baba**, Gelibolu'da Şeyh

Hüseyin Necib Efendi ve Şeyh Ahmed Şucaeddin (Şucai) Baba, Bayramiç'te Şeyh Hasan Niyazi Baba.

Hüseyin Vassaf, halifelerinden Şeyh Sıdki Baba, Nuri Baba ve Sadık Baba'nın laubalilikleriyle meşhur olduğunu kaydetmektedir.

Hüseyin Hüsnü Baba, (1859-1925), İrşadi Baba'nın şeriata uygun davranan halifesidir. Babası Rifaiyye'den **Katip Musa Efendi**'dir. Annesi Hafize Hanım ve kendisinden on bir yaş büyük olan kardeşi Hafız Şeyh Nuri ise Uşşakiyye'dendir. İrşadi Baba'ya 1870 yılında intisab etmiş olup, 1878'de hilafet almıştır.

Kilitbahir'deki dergahta otuz-kırk sene inziva hayatı yaşamış olan Hüseyin Hüsnü Efendi, süluk ehli bir zat olup, halife ve müridleri vardır. Söz konusu dergahı yeniden ihya ederek Mevlevihane tarzında inşa ettirmiştir. Tekkeye I. Dünya Savaşı'nda iki düşman güllesi isabet ederek tahrip etmiştir. Sonraki tarihlerde Meydan Odası'nda Cuma ve Pazartesi geceleri tarikat ayini icra edilmiştir.

Aralık 1925'te Kilitbahir'de irtihal eden ve dergahın haziresine defnolunan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin de Divan'ı olup, divan edebiyatı geleneğini sürdüren gazellerinde bu edebiyatın kavramlarını kullanmış, şiirlerinde ağırlıklı olarak tasavvufi konuları işlemiştir.

"Nazeninim piri Uşşakide dildarım sahih
Müptela-yı derd-i aşkım zat-ı envarım sahih"

Hüseyin Hüsnü Efendi'den sonra yerine el-Hac **Hafız Mehmed Tevfik Efendi** (ö. 1945) geçmiştir. Hüsnü

Efendi'nin Tevfik Efendi'den başka birçok halifesi vardır. Bunlar Edirne, İstanbul, Bayramiç, Dimetoka ve Kilitbahir gibi bölgelerde tarikatı neşre memur olmuşlardır ki şu zatlardır: Tophane İhtiyat Müftüsü Varnalı Şeyh Hacı Bekir Cezbi Efendi, Dimetoka Uşşaki Şahin Baba Dergahı'nda Şahin Baba, Kilitbahir'de Şeyh Muslihiddin Dergahı şeyhi Şeyh Mustafa Kanber Efendidir.

Şeyh Ahmed Şucaeddin Baba (ö. 1913) Talib-i İrşadi'nin halifelerinden olup, Çanakkale'de tarikatı yaymak ile memurdur. Şeyh Abdurrahman Sami Efendi adında bir halifesi vardır.

Şeyh Mustafa Kanber Baba (ö. 1924'ten sonra) ise, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin halifelerinden olup, 1895'te Kilitbahir'de ona intisab etmiştir.

Hüseyin Hüsnü'de gördüğü hal ve kemal hasebiyle Uşak'ta karar kılıp, sülukunu ikmale muvaffak olarak intisabdan sekiz sene sonra yani 1321/1903'de Uşşaki tacını giymiştir. Kanber Baba, daha sonra Çanakkale'de tarikatı neşre memur edilmiş ve Gazi Hasan Paşa'nın Nara'da ihya ettiği dergahın meşihatına nail olmuştur.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Çanakkale civarındaki eserlerinin başında Nara Burnunda yaptırdığı cami, tekke, hamam ve çeşmeler gelmektedir[169]. Bunlardan başka Çanakkale (Kal'a-i Sultaniye) şehri

---

[169] Zekiye Uysal. Cezayirli Gâzi Hasan Paşa'nın Çanakkale Civarındaki Eserleri

içinde iki çeşme, Kilitbahir'de bir çeşme, Ezine'ye bağlı Sultanhisarı nahiyesinde bir cami, Yerkesiği'nde çiftlik, konak, hamam gibi binalar yaptırmıştır. Vakfa gelir getirmek üzere Gelibolu'da bir ev, Kilitbahir, Nara gibi yerlerde dükkanlar, Yerkesiği ve Kalabaklı civarında değirmenler tahsis etmiştir. Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Çanakkale civarındaki yapılarından geriye sadece Yerkesiği'ndeki harap konak ile Nara'da askeri alanda korunan iki çeşmenin kitabesi kalmıştır. Buna karşılık Nara'daki cami, tekke, hamam, Çanakkale şehrindeki ve Kilitbahir'deki çeşmeler ile Sultanhisarı nahiyesindeki cami ile Yerkesiği çiftliği ve hamam gibi yapılar ortadan kalkmıştır. Hasan Paşa'nın zaman zaman ikamet ettiği Yerkesiği'ndeki konak, kule tarzı mimarisiyle araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu tarz kule-ev yapıları özellikle Ege denizi çevresinde Ortaçağ'dan itibaren görülebilmektedir. Türk mimarisinde XV. yüzyıldan Manisa Sarayı'ndaki kule ev bu türün erken örneklerindendir. Geç Osmanlı mimarisinde ise özellikle Batı Anadolu'da böyle yapılarla karşılaşılmaktadır.

Cezayirli lakabıyla ünlenen Gazi Hasan Paşa, hayatı maceralarla dolu bir denizcimizdir[170]. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kaptan-ı deryalık (M.1770-1789) ve sadrazamlık (M.1789-1790) da dahil olmak üzere birçok görevde bulunmuş, gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle "gazi" ünvanına layık görülmüştür. Onun

[170] Cezayirli Gazi Hasan Paşa. Mahir Ünal. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 7

kahramanlıkları, I.Abdülhamid devri alimlerinden Çakeri Yemeni'nin yazdığı Gazavat-ı Cezayirli Gazi Hasan Paşa adlı eserde anlatılmaktadır. Şumnu'da seksen yaşını geçmiş olarak vefat etti ve aynı yerde yaptırmış olduğu Bektaşi Tekkesi'ne defnedildi.

İrşadilik Gelibolu ve çevresinde oldukça etkili olmuş tarikatlardan birisidir. Bu tasavvufi okul, bu bölgede, Talib-i İrşadi, Hüseyin Hüsnü Baba, Hafız Mehmed Tevfik Efendi, Şeyh Safi Baba, Şeyh Hüseyin Necib Efendi, Şeyh Ahmed Şucai Baba, Şeyh Hasan Niyazi Baba, Şeyh Sıdki Baba, Nuri Baba, Sadık Baba ve Şeyh Mustafa Kanber Baba olmak üzere toplam 11 sufi tarafından temsil edilmiştir.

Sivasilik Pir Abdülehad Nuri Efendi (ö. 1651)'nin Gelibolu'ya gönderdiği iki halifesi **Şeyh Mustafa Sivasi** Efendi ve **Şeyh Hamza Efendi** tarafından temsil edilmiştir.

Şabaniliği Gelibolu'da temsil ettiği bilinen sufi şahsiyet ise, **Şeyh Mehmed-i Daği** (1537-1611)'dir[171]. Babası Pir Ali Halife, dedesi Sultan II. Bayezid devri Halvetiyye şeyhlerinden Mevlana Köse Şemseddin'dir. İlk şeyhi, Şabaniyye-yi Halvetiyye'nin kurucusu olan Kastamonulu Şaban Efendi'nin (ö. 1569) özellikle onun için Gelibolu'ya gönderdiği halifesi, **Alaeddin Efendi**'dir. Gelibolu'nun bir kenar mahallesinde bulunan Çamlıca Camii'nde uzun zaman bu şeyhle birlikte zikre devam

---

[171] Selami Şimşek. Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

eden Mehmed-i Daği, ikinci isme kadar yükselmiştir. Daha sonra Alaeddin Efendi hacca gitmeye niyet ederek Gelibolu'dan ayrılmış, fakat yolda vefat etmiştir. Mehmed Efendi ise, zikre devam ederek pek çok erbain çıkarmıştır. Caminin imamı olan babası Pir Ali Halife vefat edince mahalle halkının ısrarı karşısında birkaç sene onun vazifesini üstlenmiştir. Daha sonra imamlığı bırakmış ve seyr ü sülukunu tamamlamaya çalışmıştır. Böylece, altıncı isme kadar yükselmiştir. Bu sırada, vefat etmek üzere olan şeyhi, yanındaki müridlerden birisine "Gelibolu'da Pir Ali Halife oğlu Muhyiddin nam halifemiz vardır. Bu mektubu ona ulaştır ve sen de onun hizmetine gir" diyerek, Mehmed-i Daği'ye yedinci ismi göndermiştir. Şeyh Daği, yirmi beş senede ulaştığı altıncı isimden sonra beş sene daha mücahede ederek toplam otuz senede yedi esmayı tamamlamış ve büyük bir veli rütbesine erişmiştir.

Mehmed-i Daği, Alaeddin Efendi'den sonra herhangi bir şeyhe bağlanmadan Kastamonulu Şaban Efendi'nin manevi tasarrufuyla yetişmiştir. Ancak Atai, onun imamlık yaptığı sırada, Halvetiyye şeyhlerinden Gelibolulu Hüsam Efendi'ye bağlandığını kaydetmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Mehmed-i Daği, Alaeddin Efendi'den sonra yarım kalan mücahedesini belli bir süre Hüsam Efendi'nin yanında sürdürmüş, fakat asıl yetişmesi Üveysi olarak Şaban Efendi'nin manevi tasarrufuyla gerçekleşmiştir.

Şeyh Mehmed-i Daği, etrafında çoğalan insanlardan gördüğü rağbetten dolayı rahatsız olmuş ve sakin bir yer aramıştır. Böylece Eceabad yolu üzerinde

bulunan Bayezidli köyünün karşısındaki yüksek dağın eteğindeki bir taş kovuğunda uzun süre erbainler çıkarmıştır. Daha sonra ise sevenleri tarafından kendisine bir zaviye yaptırılmış ve oraya yerleşmiştir.

Şeyh Daği'ye, ayrıca devrin Osmanlı sultanları tarafından da büyük ilgi ve yakınlık gösterilmiştir. Nitekim Babu's-sa'ade ağalarından Gazanfer Ağa müridlerinden olup, hastalığı nedeniyle kendisine mektup yazarak saraya davet etmiştir. Şeyh, saraya geldiğinde Ağa, kendisini ihtiramla karşılayarak kendisine ait has odaya almış, -ki burası, padişahın haremine dahil bölümlerdendir- ve daha sonra sarayda bulunan büyük küçük herkes, Mehmed-i Daği'yi ziyaret ederek, ellerini öpmüşlerdir. Erkan-ı devletten ve ileri gelen kadılardan ziyarete gelenler ise, padişahtan izin almadıkları için şeyh ile görüşememişlerdir.

Şeyh Mehmed-i Daği, Cuma namazından sonra Hasoda'ya davet edilmiş ve burada Sultan III. Murad'ın görüşme isteği bildirilmiştir. Ancak o, "Saadetlü padişah ile buluşmaktan, buluşmamamız size ve sair dostlara enfadır" diyerek bu ricayı kabul etmemiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali (1541-1600), şeyhe ait pek çok kerametin bulunduğunu söyledikten sonra Menakıb'ın sonlarına doğru, değişik yerlerde ziyaret edip hayır dualarını aldığını söylediği muhtelif tarikattan otuzun

üzerinde şeyhin adından bahseder ve Şeyh Mehmed-i Daği'nin hepsinden farklı olduğunu söyler[172].

Menakıb'ın yazıldığı 1594 yılından, vefatına kadarki dönemde şeyh ile alakalı bilgiler Nev'izade Atai tarafından kaydedilmiştir. Buna göre şeyh, Sultan III. Mehmed (1595-1603) ve Sultan I. Ahmed (1603-1617) devrinde İstanbul'a davet edilmiş ve adı geçen padişahlar tarafından saygıyla karşılanmıştır. Ayrıca Gelibolu'da bulunduğu mahalle, bir mescid ve bir zaviye yaptırılmış ve Üçbaşlar köyü de, kendisine temlik olunmuştur. Şeyh ise, Gelibolu'daki evini 1595 tarihinde medreseye çevirmiş ve kendisine verilen bu köyü medreseye vakfetmiştir.

Evliya Çelebi Gelibolu'yu ziyareti esnasında Şeyh Mehmed-i Daği'nin türbesini ziyaret eder ve burada bulunan yaşlılardan şeyh hakkında malumat alır ve Seyahatnamesi'nde bu durumu şöyle anlatmaktadır. "Birkaç safa erbabı ile atlara binip Gelibolu etrafını gezinerek Üçbaş Köyü'ne geldiğimizde bir zaviyeye girerek Muhammed Daği Hazretlerini ziyaret ettik. Yakında olmakla yaşlı kimseler bilip dediler ki, "Bu aziz-i merhum bu tekyede dünyaya gelmiş olup, Gelibolu'da

---

172 "Gelibolulu Âlî, Şeyh Mehmed-i Dâğî ile alakalı bir menakıb yazar. Bu *Menâkıb*, Londra'da *British Museum India Office Library and Records*'da (or. 12795) yazma bir mecmua içinde bulunmaktadır. Başında *Risâle-yi Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehîr bi'd-Dağî* ibâresi bulunmaktadır. Âlî, bu eseri Hicrî 1002 senesi Receb ayının sonlarına doğru (Nisan 1594) bitirdiğini ifade etmiştir." Ülkü Pınar Avcı. Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dağî

tarik-i Bayrami’den bey’at edip, neşv ü nema buldukdan sonra İstanbul’a varıp Üsküdari Mahmud Efendi’den cihaz-ı fakr-ı Celveti libasın kabul edip, tarikinda sahib-i sohbetleriyle müşerref olunca Ahmed Han şeyh-i mezbura kendi karyesin temlik edip, hatt-ı şerif ile geldikde bu tekyeyi ve mescidi helal ü zülal malıyla bina etdikde merhum olup bu hak-i amberpakda defn ettik. Hatta mezar taşında yazılı olan (Taği 1019) lafzı irtihallerine tarih düşüp tahrir olunmuştur...” .

Şeyh Daği, İstanbul’da Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi (1541-1628)’ye de intisab ederek Celvetilik icazeti almış, Sultan Ahmed’in, onun sohbetinde bulunmasından sonra, Üçbaşlar köyü kendisine temlik olunmuş, köye şeyh için zaviye yaptırılmış ve vefat ettikten sonra buraya defnedilmiştir. Şeyh Daği’nin mezarının etrafında halifelerinin mezar taşları da olup, sadece postnişini Seyyid Hasan Baba’nın mezar taşı okunabilmektedir.

Anlatılır ki, Çamlıca Camii'nde sabah namazını kılan Şeyh, sokakta uyuyakalır. Subaşı da, onu sarhoş zannederek iteleyip kakalar. Yakalayıp zindana atar. Bu subaşı ise, üç gün içinde ölür. Bu arada, onun sarhoş değil de bilge bir kişi olduğu anlaşılınca padişah, ona bir isteğinin olup olmadığını sorar. O da, Üçbaşlar köyünün kendisine verilmesini ister. Bu köy ise, iki Rum köyünün arasında kalan askeri bir yerdir. Karaman'dan getirilen güçlü kuvvetli Yörükler bu bölgenin güvenliğini sağlarlar. Zamanında burada elli altmış hane vardır. Bu köyün su ihtiyacı ise, zaviyeden karşılanır. Günümüzde bu köy, eski bina kalıntıları ile doludur. Halk arasında ise köyün adı,

"Üçköprüler" olarak geçer. Bu köyden geriye yalnızca bazı taş kalıntıları kalmıştır.

Günümüzde zaviyenin olduğu yerde, şifalı bir su vardır. Zamanında şeyhin üç yüz müridi bulunmaktadır. Cuma sabahları, bu şifalı su ile hamamda yıkanan öğrenciler, daha sonra ilahiler ve dualar eşliğinde tekkeye dönerlermiş. Bundan sonra da, hep birlikte Cuma namazını kılıp sohbet ederlermiş.

Şeyh Mehmed-i Daği'nin mezarı 1400 dönümlük bir arazi üzerinde bulunuyor. Önceden bu arazi tamamen bahçelikmiş. Zaten değirmen ile birlikte kurulan üçlü havuz sistemi de, bunu ispatlamaktadır. Bu değirmen, otuz yıl öncesine kadar ayakta imiş.

Sünbülilik**,** XIX. asırda Gelibolu'da, ayin günü Pazar olan bir tekke ile temsil edilir.

Mevlevilik, Ağazade'den sonra sırasıyla Asaf Ağa'nın oğlu Sabir Parsa Muhammed Dede (ö. 1679), Ağazade Mehmed Dede'nin halifesi Kalander Mahmud Dede (ö. ?), Abdulkadir Dede (ö. ?), Rahmetullah Dede (ö. 1713), Muhammed Dede (ö. ?), Abdülkerim Dede (ö. ?), Bosnevi Muhammed Dede (ö. 1750), Mustafa b. Bosnevi Muhammed, Hüseyin b. Mustafa (ö. 1795), bunun oğlu Ali İzzet Dede (ö. 1824), bunun oğlu Hüseyin Azmi Dede (ö. ?) –1868'de Kahire Mevlevihanesi postnişinliğine tayin edilmiştir-, onun kardeşi Mehmed Hüsameddin (ö. 1885), oğlu Mustafa Daniş (ö. 1896) ve bunun oğlu son Şeyh Mehmed Burhaneddin Dede (ö.1954) meşihat makamında bulunmuşlardır.

Bektaşiliğin Gelibolu'daki faaliyetleri Rumeli'nin fethinden öncesine dayanmaktadır[173]. Bektaşi dervişleri gerek fetihten önce gerekse fetihten sonra kurmuş oldukları tekkelerle bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması yolunda yoğun çaba harcamışlardır. Fülfül Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi ve Çakmak Dede Tekkesi Gelibolu merkezde kurulmuş bu tür tekkelerdendir. Babalar Dergahı Çanakkale'dedir. Akbaş Baba Tekkesi, Çanakkale Eceabad'da olup, tekkede Orhan ve Murad Bey döneminin akıncılarından ve ahilerinden **Akbaş Baba**, Gazi Fazıl Bey ve Ece Bey yatmaktadırlar. Orhan Bey döneminde Rumeli'nin alınmasında görev yapmışlardır. Tekkenin son postnişini **Abdullah Baba**'dır.

Gelibolu'daki ilk Osmanlı köylerinden biri olan Karainebeyli köyünde Yakup Bey (Ece Bey) ile Karaine Bey'in kabirleri bulunmaktadır.

Bu Bektaşi tekkelerinden bir kısmı bakımsızlık nedeniyle yıkılırken, bir kısmı da 1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasıyla diğer tarikatların hizmetine girmiştir.

Bayramilik, Gelibolu'da Ahmed-i Bican (ö. 1466'dan sonra) ve ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451) efendiler tarafından temsil edilir.

Yazıcızade Ahmed-i Bican Efendi, XV. asırda yetişen Türk alim, mutasavvıf, mütercim ve

---

[173] Selami Şimşek. Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

nasirlerindendir. “Yazıcızade”, “Yazıcıoğlu” veya nadiren “İbnü’l-Katib” (Ahmed) dahi denilmekle birlikte “Bican” lakabıyla tanınmıştır. Babası alim bir zat olan ve katiplik yapan Salih (Salihüddin?) Efendi, ağabeyi ise meşhur alim Yazıcıoğlu Mehmed Efendi’dir. Dedeleri, hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Süleyman adında bir zattır. Doğum tarihi belli olmayan Ahmed-i Bican Efendi’nin, babası ve ağabeyi, Malkara’dan veya ona bağlı Kadıköyü’nden gelip Gelibolu’ya yerleşmiştir. Bu sebeple onun Malkara ve Kadıköyü’nde dünyaya geldiğini söylemek mümkünse de Envarü’l-Aşıkin adlı eserinde yer alan, “Hak Teala Hazretleri, miskin Ahmed-i Bican’ı, deniz kenarında, gaziler şehrinde Gelibolu’da yarattı” ifadesinden onun Gelibolu’da doğduğu anlaşılmaktadır.

Babası **Yazıcı Salih Efendi**, bazı rivayetlere göre, Ankara veya Bolu civarında devlet hizmetlerinde katiplik yapmıştır. 1408’de tamamladığı, Anadolu’da astroloji sahasında ilk Türkçe manzum eser olan beş bin beyte yakın Şemsiyye’sini Ankara’da İskender b. Hacı Paşa’ya ithaf etmiştir[174] . Sonra Gelibolu’ya gelip yerleşmiş ve yine burada vefat etmiştir. Mezarı kesin olarak belli

---

[174] Şemsiyye'nin "Sebeb-i Te'lif" indeki beyitlerden, Yazıcı Salih,'in, Kasaboğlu Ali Beg'i ne derece çok sevdiği, ona intisab edip hicri yedi yüz yetmiş beş tarihinden itibaren otuz altı yıl hizmetinde bulunduğu, o erenler serverinin kendisini çok hoş tuttuğu, otuz altı yıl içinde bir kere bile kasden gönlünü yıkmadığı ve Ali Beg'in eserin yazıldığı sıralarda ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. –Amil Çelebioğlu. Yazıcı Salih ve Şemsiyye’si-

değilse de, sözlü rivayetlere göre Gelibolu'da, elli-altmış sene öncesine kadar türbe olan ve bugün Yazıcıoğlu Mescidi denilen binada bulunmaktadır.

Ahmed-i Bican küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, devrin ilimlerini tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'yı çok güzel öğrenmiştir. Mezhepçe Hanefi, tarikat olarak da Bayrami'dir. Devrin "mana sultanı" telakki edilen Hacı Bayram-ı Veli (ö. 1429)'nin Yazıcıoğlu Mehmed'i ve kardeşi Ahmed-i Bican'ı irşadı, onun, Sultan II. Murad ile görüşmek için Edirne'ye seyahati dolayısıyla vuku bulmuştur. Yazıcızade Ahmed Efendi, Hacı Bayram-ı Veli'nin huzurunda manevi ilimlerde yükseldikten sonra Bayramiye tarikatına göre insanları terbiye etmeye başlamış, tarikatın esaslarından olan riyazet, sebebiyle devamlı oruç tutup çile çıkarması, aşk ve muhabbet çokluğundan yemeden içmeden kesildiği için "Bican" lakabını almıştır. Çilehanesi, ağabeyi Yazıcızade Mehmed Efendi'nin, Gelibolu'da namazgah bölgesinde Hamzakoy sahillerindeki büyük bir kaya kovuğuna oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücresinin üzerindeki bir hücreymiş ki bugün bu kısım mevcut değildir. Mezkur eserinde geçen, "Elhamdülillah ki Gelibolu'da nice kez kafir ile cenk idüp gazalar idüp dururuz. Gah kafir bize geldi. Gah biz kafire varup dururuz" sözlerinden Ahmed-i Bican veya iki kardeşin nefislerini ıslah için yaptığı halvet, yalnızlık, çile ve riyazetlerin yanında düşman ile de gaza ettikleri anlaşılmaktadır.

Ahmed-i Bican Efendi'nin vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Babasının Şemsiyye'sini yine aynı

adla 1466 tarihinde nesre çevirdiğini doğru kabul edersek en erken mezkur tarihte veya takip eden yıllarda vefat etmiş olmalıdır. Ayrıca kabrin biraz aşağısında İstanbul yolu kenarında, biri 1404 ve diğeri daha sonraki yıllara ait iki kitabesi olan Yazıcıoğlu Çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşmenin ilk kitabesi ve muhtemelen kurna taşı eski olup, diğer kısımları yakın zamanlarda yapılmıştır.

Ahmed-i Bican birçok eser yazmıştır. Eserlerinde son derece sade bir dil ve anlaşılması kolay ve akıcı bir üslub kullanmış olup, genellikle babasının ve ağabeyinin yazdıkları Arapça eserleri Türkçe'ye tercüme ve şerh etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: Envarül-Aşıkin, Dürr-i Meknun, Acaibü'l-Mahlukat, Kitabü'l-Münteha ale'l-Fusus, Şemsiyye ve Cevahirname.

Yazıcızade Mehmed Efendi (ö. 1451)'ye gelince, o da Ahmed-i Bican gibi şahsiyeti ve eserleriyle Anadolu insanını aydınlatan, eğiten, alim, arif mutasavvıf ve şairlerdendir. Doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Gelibolu'da yetişmiş ve tahsilini yine burada tamamlamıştır. Bizzat kendisi eserlerinde, "Muhammed bin Salih el-Katib el-muvattın bi-dari'l-i cihad ahseni'l-bilad Gelibolu" demekle Gelibolu'yu vatan edinip oraya sonradan yerleştiklerini ifade etmiş olur.

Mehmet Efendi Malkara'nın Kadıköy'ünde doğmuş, daha sonra babasıyla Gelibolu'ya gelmiştir. Arapça ve Farsça'yı iyi öğrenip, tefsir, hadis, kelam, fıkıh ilimlerinde de kendisini yetiştiren Yazıcızade Mehmed, böylece şeriat ilimlerini elde etmiş, daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Tahsilini kemale erdirmek üzere İran ve

Maveraünnehir ve İstanbula giderek Haydar Hafi ve Zeynel Arap gibi meşhurlardan ders alsa da asıl manevi feyzini Hacı Bayram-ı Veli hazrelerinden almıştır.

Mehmet Efendi, Hacı Bayram-ı Veli'den şöyle bahseder.

" Cihanın kutbu mah-ı Hacı Bayram
Cihanın şah'ı Hacı Bayram
Çü Şeyhim bu sözü işrab kıldı.
Sözünü canıma mihrab kıldı.
Selamullah erişsin size Şeyh
Tükenmez himmet eylen bize ya Şeyh"

Mehmet Efendi'nin Hacı Bayram hazretleri ile buluşmalarından bir süre sonra Sultan II. Murad onu sefaretle Mısıra gönderir. Bundan sonra Gelibolu'ya dönmüş ve ömrünü ibadet ve tefekkürle geçirmiştir. Eserler yazar, itikaf ve inziva ile yaşar. Gelibolu'nun namazgah yöresinde Hamzakoy sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş küçük bir hücrede ibadet ve tefekkürle meşgul olur. Eserlerin büyük bir çoğunluğunu bu çilehanede yazmıştır. İlk eseri Megaribü'z zaman'dır. Arapçadır. İkinci eseri Muhammediye'dir. Ancak Muhammediye ve kardeşinin yazdığı Envarü'l aşıkın daha çok Megarübüzzaman'ın tercümesidir.

Muhammediye'nin yazılmasında, Gelibolu'nun Hak aşıkları'nın ziyarete gelip ' Ey dost Hz. Peygamber vasfında bir kitab niçin yazmasın demeleri' ve asıl rüyasında Hz. peygamber efendimizi görüp irşad almış bulunması büyük rol oynamıştır. Eserin yazılması

muhtemelen 1446'da başlamış 1449' da tamamlanmıştır. Baştanbaşa bir naat ve münacaat kitabı gibidir. Bu yüzden Süleyman Çelebi'nin mevlidi gibi yüz yıllarca okunmuştur. Evliya çelebi nice binlerce insanın Muhammediye'yi ezbere bildiğini yazar. Eskiden hemen her evde veya en azından her camide bir Muhammediye nüshası olurmuş. Kış gecelerinde okunur yer yer ağlayanlar olur. Mevlid gibi besteli okunur ve okuyanlara da Muhammediyan denirdi.

Muhammediye'yi yazdıktan iki yıl sonra da Gelibolu'da vefat etmiştir. Kabri Gelibolu'nun en önemli ziyaret yerlerindendir.

Celvetiyye'yi Gelibolu'da bir süre **Gafuri Mahmud Efendi** (ö. 1667) ve Süleyman Zati Efendi (ö. 1738) temsil etmişlerdir.

Nakşibendilik Gelibolu'da Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1762), Çanakkale'de Şeyh Hacı Hafız Mehmed Efendi (ö. 1784) tarafından bir süre temsil edilmiştir.

1310 tarihli Salname'ye göre, Gelibolu'da mukabele günü Pazartesi olan Kadiriliğe ait Abdüsselam Tekkesi ve mukabele günü Perşembe olan Yazıcıoğlu Çilehanesi vardır. Yazıcıoğlu Çilehanesi'nde Kadiri ayinlerinin yapılmasından da anlaşılıyor ki, bu tekke Bayramiliğe mensup iken, XIX. asırda Kadiriliğe geçmiştir.

1310 tarihli salnameye göre Rıfailiğe ait mukabele günü Perşembe olup, Perşembe Tekkesi vardır.

Sa‘dilik, Gelibolu’da üç tekke ile temsil edilmiştir: Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi ve Cuma Tekkesi.

Ayşe Hatun’un kabri Çanakkale–Gelibolu’da Kul Hızır sokağında Kul Hızır’ın kabrini geçtikten hemen sonra yol üzerinde sağda yer alır.

Bacıyan-ı Rum olarak bilinen kadın dervişlerden olup Osmanlının şehre ilk yerleşiminde buralara gelerek kadınların manevi ilimlerle yetişmesine hizmet ederek, maneviyat önderi olmuş dervişan gruptandır.

Kaptan-ı Derya Ali Baba’nın kabri Hamzakoy’unda Sinan Paşa türbesi yakınında yol üzerindedir. Kitabesine göre 1357 yılında oğlu Demirtaş Paşa tarafından yaptırılmıştır. Asıl adı Emir Ali olan bu denizci kişi İmralı Adası'nın fatihidir. Osmanlı İmparatorluğunun II. Amiralidir. Sultan Orhan Gazi ile evlenen Bizans imparatorunun kızı Teodora’yı gemileri ile Bizans’tan alan amiraldir[175]. Gelibolu’nun fethinde bulunmuş ve o zamanki adı Aya Yorgi Kilisesi olan Büyük Cami civarındaki kanlı savaşta şehit olmuştur.

Türbe penceresi üzerinde ”Kaptan-ı Derya Ali Baba Türbesi” H. 758 yazmaktadır. Bu tarih aynı zamanda Gelibolu’nun fethi tarihidir. Mezarı üzerindeki çapa resimlerinden denizci olduğu anlaşılmaktadır. İmralı adasının fatihi olduğu, bu yüzden fethettiği adaya onun

---

[175] Theodora Hatun ya da Theodora Kantakuzini (1381 sonrası ölmüştür), Bizans prensesi, İmparator VI. İoannis'in kızı, Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'nin beşinci eşidir.

adının verilerek İmralı adası denmiştir. Evliya Çelebi Gelibolu ziyaretinde ondan ”Alemdar Ali baba ” diye söz eder.

Kendisi Türk denizcileri tarafından büyük bir denizci olarak kabul edildiğinden, yakın zamana kadar Gelibolu önünden geçerken çalan sirenleriyle kendisini selamlayarak geçiyorlardı.

Gaffar Baba’nın kabri İstanbul tarafından gelip feribota doğru giderken ilk trafik ışıklarında yolun solundadır.

Gaffar Baba (Dede), Osmanlı dönemi derviş erenlerindendir. Gelibolu’nun fethinden sonra bölgede kurduğu tekkesinden Gelibolu’ya gelen yolcuları kendi misafiri gibi ağırlayıp yolcu ederdi. Yola çıkacak kervanlar onun duasını almadan yola çıkmazlardı.

Alaeddin Kalfa’nın kabri Alaaddin Mezarlığındadır. Kabir, Mezarlığın girişinden sağ tarafa doğru 100 metre yürüdükten sonra sol tarafta yola yakındır. İstanbul’dan gelenler için Gelibolu şehir merkezine dönüşten sonra ilk ışıklardan (Gaffar Baba türbesi) sola dönülür. Yolun sol tarafında kalmaktadır.

Gelibolu’nun Alaettin Mahallesi ile Şehir Mezarlığı olan Alaattin Kalfa Mezarlığı’na adını veren kişidir. Bir din adamıdır. Mezarı kendi adını taşıyan bu mezarlığın içindedir. Mezarı yakın zamanlara kadar çokça ziyaret edilen ve adaklar adanan bir mezardı. Anlatılır ki, eskiden çocuğu olmayan kadınlar, küçük salıncaklar yaparlar ve içine bezlere sarılı bebekler koyarak mezarının başucundaki ağaca asıp dilekte bulunurlarmış.

Alaaddin Kalfa Mezarlığındaki mezar taşlarının tamamı günümüze ulaşmış olmamakla birlikte burası, hem Gelibolu'nun en büyük ve eski mezarlığı olması hem de buraya ilçe merkezindeki muhtelif tarihi mezarlıklardan zaman içinde değişik sebeplerle mezar taşlarının nakledilmesi dolayısıyla son derece büyük bir öneme sahiptir[176]. Bu mezarlıktaki mezar taşları en büyüğünden en küçüğüne şekli, süslemesi, yazısı ve başlıklarının çeşitliliği ile sanat tarihi açısından çok müstesna örnekler olmalarının yanı sıra içerikleri bakımından da ilçenin sosyal tarihini aydınlatacak çok önemli ipuçları sunmaktadır. 2004 yılında burada yapılan belgeleme çalışmaları neticesinde elde edilen verileri, sosyal hayat açısından değerlendirdiğimizde nüfus yapısına dair konularda, ilçede yaşayanların hangi mesleklere, hangi ailelere, hangi sosyal, tasavvufi vs. zümrelere mensup oldukları, ölüm sebepleri, hangi yaşlarda öldükleri gibi bilgileri elde edebiliyoruz. Kitabelerde geçen meslek isimlerine örnek olmak üzere "kalyoncu, yelkenci, donanma kapdanı, berber, kasap, debbağ, şalgamcı, pestilci, penbeci (pamukçu), telgraf çavuşu, zabtiye katibi, muhasebeci, muvakkit, müderris, ebe" zikredilebilir.

Yazıcızade Camii Haziresinde beş, Cerrah Hüseyin Camii Haziresinde bir, Zadeler Mezarlığında 10, Yürekli Baba üç, Kalender Baba dört, Bahşızade Sultan dört, Tekke Mezarlığı 14, Çilehane dokuz, Eski Zaviye

---

[176] Nasuhi Ünal Karaaslan-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kültür Varlıkları (Gelibolu Kitabeleri) Envanteri. 2004

Mezarlığı dört, Seyyidler Halveti Mezarlığı iki, Halveti Tekkesi Mezarlığı iki, Bayraklı Baba 13, Veli Ağa Mezarlığı beş, Kadı Mustafa Mezarı üç, Çitlembik Mezarlığı iki kabir yer almaktadır.

İlçede 16 hazirenin dışında müstakil mezarlar da bulunmakta olup bunlardan biri Gelibolu'da iki mescit yaptırmış olan Has Ahmed Beye aittir. Gelibolu'da bir mescid yaptırmış alan Hoca Hamza'nın mescid binası günümüze ulaşmamışsa da kitabesi bugün Azaplar Namazgahının minber kapısı üzerine konulmuştur. Diğer önemli bir mezar da **Vezir-i A'zam Mehmed Paşa**'ya aittir[177].

Kalender Baba'nın kabri Yazıcızade Camiini geçtikten sonra General Dursun Bak caddesine dönülür. 100 m ilerledikten sonra solda Garipler Çıkmazı Sokağının başındadır. Kesme taş kullanılan yapı poligonal olup bir külahla örtülüdür. XV. Yüzyılın sonlarına tarihlenir[178]. Gelibolu'nun fethinde Gazi Süleyman Paşa'nın yanında bulunmuş yiğitliği ve askere verdiği

[177] Fener Yolu Mevkiindeki bu mezarın taşı H. 1207 (1793) tarihîni taşır. Sadrazam Kalafat Mehmet Paşanın mezarı, Fener Meydanının giriş yerindedir. 1778 yılında Yeniçeri Ağalığından sadrazam olmuş, bir yıl görevde kaldıktan sonra görevine son verilmiş ve Bozcaada'ya sürülmüştür. Daha sonra Gelibolu'ya yerleşmiş ve 1794 yılında burada vefat etmiştir.

[178] Işıl Türkman. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Milli Hudutlarımız İçersindeki Türbelerin Listesi Ve Biçimsel Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir. 2012

şevk ve gayretle ün salmış bir gazi alperenimizdir. 1384 yılında vefat etmiştir.

Hamza Baba Hoca Hamza Mahallesine adını veren kişidir. Yazıcızade çeşmesinin karşı tarafında Feneraltına doğru inen yerde mezarı bulunmaktadır. Mezarı tamir edilirken aslına uygunluğu bozulmuştur. Tamirden önce kitabesinde şunlar yazmaktaydı. "Mebni hazel – mescidü'l şerif el mübareke el Abdülzaif el muhtaç ilellahi Teala Hoca Hamza el-emir fi şehri zilhicce sene fis'a ve semane mie el hicriyye H.809 M.1406". Mezarı bugün bakımsız bir halde bir Fener 2 sokakta bir evin bahçesindedir.

Şerbetçi Baba Gelibolu'nun fethine katılan derviş gazilerindendir. Kare planlı, üzeri kubbeyle örtülü türbesi Yazıcızade Camii bahçesinde bakımlı durumdadır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Fetih sırasında askerle birlikte savaşan ve askerin manevi gücünü arttıran gazi dervişlerdendir.

Anlatıldığına göre, vaktiyle oradaki büyük alimlerden birinden ders almak ister. Fakat alim, sen beni dinlemeyeceksin, buraya beni dinlemeye gelenlere su dağıtacaksın, der ve kendisi bunu kabul eder. Bu durum sıkılmadan, usanmadan, yakınmadan yıllarca devam eder. Bir gün yine su dağıttığında insanlar, "bu gün ne kadar güzel bir şerbet dağıttın!", derler. Hayır, "her zaman ki gibi çeşmeden doldurduğum suyu getirdim", der. Fakat kendisi de tadına bakınca dağıttığının şerbet olduğunu anlar ve o ders almak istediği alim, "tamam sen oldun", der ve adı o günden sonra "Şerbetçi Baba", diye anılır.

Şerbetçi Baba günün birinde Bursa'ya gezmeye gitmek ister. Yola çıkmadan önce Yazıcızade kardeşlerin Bursa'dan bir istekleri olup olmadığını sorar. "Bir isteğimiz yoktur. Sultana selamımızı söyleyesin", derler. Şerbetçi Baba Bursa'ya varır. Sultan Murat'a uğrar. "Gelibolu'da ne var ne yok", sualinden sonra Yazıcızadelerin selamını da iletir. Sultan, "sen de onlara selamımı söyle sonra şu iki tesbihi de al. Onlara hediyem olarak götür", der. Şerbetçi Baba bir süre sonra Gelibolu'ya döner. Mehmet ve Ahmed i Bican Hazretleri, "Bursa'da ne var ne yok", diye sual ederler. Şerbetçi Baba Sultan Murat'ın selamını iletir. Fakat tesbihlerden birini gizleyip diğerini Mehmet Bican Hazretlerine verir. Mehmet Bican Hazretleri, "Sultan bizim iki kişi olduğumuzu bildiği halde niye bir tespih yolladı ki," diye sorar. Şerbetçi Baba, "bilmem ki", der. Yazıcızade Mehmet Efendi yan tarafına dönerek sanki sultan Muratla konuşuyor gibi, "Sultanım bir tespih mi verdin yoksa iki mi", diye sorar. Sultan yanlarındaymış gibi gaipten bir ses gelir ve "iki tesbih yollamıştım", der. Şerbetçi Baba bu işe şaşırmaz, çünkü onun ne denli büyük bir Allah dostu olduğunu bilir. Bilir de onun manevi makamının bir defa daha ortaya çıkması için bu yola başvurmuştur. Hemen cebinden ikinci tespihi çıkarıp takdim eder ve ellerine kapanarak o maneviyat sultanından feyiz almaya devam eder.

Osmanlı veziri ve Kaptan-ı Derya **Güzelce Kasım Paşa** (ö. 948/1541'den sonra), devşirme olup doğum tarihi

belli değildir[179]. II. Bayezid devrinde Enderun'da yetişti. Bir rivayete göre Şehzade Süleyman ile (Kanûni) birlikte büyüdü ve onun sütkardeşi oldu. Devlet hizmetindeki muhtelif görevlerinde son olarak Mora sancak beyliğinde bulunan Kasım Paşa 1541 emekli oldu. Kasım Paşa'nın emekliliğinden sonra İstanbul'a dönmesine izin verilmedi. Bir rivayete göre Mora'da, başka bir rivayete göre ise 1553 yılında Gelibolu'da vefat etti[180]. Mezarı Silahtar Hamza Paşa'nın mezarı yanındadır.

Hayırsever bir kimse olduğu anlaşılan Güzelce Kasım Paşa, İstanbul'da Haliç'in sağ tarafını Kanûni'nin emriyle dini ve içtimai tesislerle donatarak şenlendirmiştir. Bundan dolayı semt Kasımpaşa, Haliç Tersanesi de bir süre Kasımpaşa Tersanesi adıyla anılmıştır. Kasım Paşa, kaptanpaşalığı zamanında buradaki Câmi-i Kebir adıyla anılan mahallede Muvakkithâne Sokağı ile Bahriye Caddesi arasındaki yerde bir cami ile medrese, imarethâne ve hamam yaptırmıştır. Tahta kubbeli, içinde direği olmayan, tahtani ve tek minareli olan bu cami 1722'de yanmışsa da mütevellisi olan Hekimoğlu Ali Paşa'nın kardeşi

---

179 Kasım Paşa, Güzelce. Faruk Sümer. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 24

180 Suzuki ise makalesinde, Kanuni'nin lalası olan Kasım Paşa'nın Selanik sancağında vefat etmiş olduğu kaydedilir. "Kanuni'nin Vüzerası'ndan Koca Kasım Paşa'ya Dair. Tadashi Suzukı"

Feyzullah Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir[181]. Evliya Çelebi, imarethânenin kendi zamanında hastahane olarak kullanıldığını yazmaktadır. Kasım Paşa ayrıca Mora sancak beyi iken Anabolu'da cami, medrese, tekke, sıbyan mektebiyle birçok çeşme yaptırmış, bu çeşmelere su getirtmiştir. Bozüyük'te de cami ve külliyesi olan Kasım Paşa bütün hayır kurumları için yüksek gelirli vakıflar bırakmıştır. İstanbul'daki külliyesinin ve Edirne'nin ilçesi Havsa'daki hamamının mimarı Koca Sinan'dır. Nefise adındaki kızının da babasının İstanbul'daki mahallesinde bir mektep yaptırdığı ve kendisinin burada medfun olduğu bilinmektedir.

Osmanlı sadrazamı **Silahdar Hamza Paşa** (1727-1768), on altı yaşında iken İstanbul'a giderek sarayın helvahâne şâkirdliğine girer[182]. Gösterdiği başarı üzerine bir yıl sonra Enderun Kiler Koğuşu'na alınır. Burada tahsil görüp Has Oda'ya terfi ettirilir ve derece derece yükselerek peşkir ağalığına kadar çıkar. Bu görevde iken, III. Mustafa padişah olunca gazaba uğrayarak saraydan çıkarılan Ahıskalı İbrâhim Paşa'nın yerine silâhdar tayin edilir (1757). Sırada çuhadar ile rikâbdar bulunduğu halde geleneğe aykırı olarak silâhdarlığa getirilmesinin sebebi, şehzadeliği sırasında III. Mustafa'nın hizmetinde

---

[181] Feyzullah Efendi rûznâmçe-i evvelliğe kadar yükselmiş ve Kasımpaşa'daki Güzelce Kasım Paşa Camisinin tekrar inşa ettirerek (1737) caminin dışına kendi ismini taşıyan çeşmeyi yaptırtmış.

[182] Hamza paşa, Silâhdar. Mücteba İlgürel. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 15

bulunmuş olmasıdır. Muhtelif devlet görevleri Hamza Paşa'yı oldukça etkiler, var olan mizacındaki dengesizlik daha da artar. Bu işi yürütemeyeceği anlaşılınca İstanbul'a gelişinde, 1768'de azledilerek Gelibolu'ya gönderilmesine kararı verilir. Üç gün sonra da kendisine Hanya sancağı tevcih edilir. Fakat Hanya'ya gitmek üzere Gelibolu'da ikamet ederken aynı ayın sonlarında vefat eder. Bazı kaynaklarda azil sebebi olarak Kırım hanının rolünden de bahsedilir. Ahmed Resmi Efendi, onun İstanbul'a geldiğinde hasta ve dengesiz olduğunu, etrafa altınlar saçıp Farsça beyitler okuduğunu, Kırım hanı ile padişahın huzuruna çıktığında dengesiz hareketlerinin daha da arttığını yazar. Mâhir mahlası ile şiirler de yazan Hamza Paşa'nın aynı zamanda ilim sahibi olduğu ve güzel yazı yazdığı belirtilir.

Kaptan-ı Derya **Hüsameddin Paşa** III. Mustafa devri amirallerindendir. Çeşme deniz muharebesinde bulunmuş ve 1770'te vefat etmiştir. Mezarı Yazıcızade Camii civarındadır. Mandalzade Hüsameddin Paşa tersanede yetişmiş bir denizciydi. 1769 yılında mirmiran rütbesine ulaştı ve mutasarrıflığa tayin edildi. 1770 yılında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı devam etmekteyken Eğribozlu İbrahim Paşa'nın yerine Kaptan-ı Derya tayin edildi. Hüsameddin Paşa göreve geldiğinde Osmanlı donanması ihmal edilmiş ve çok zayıf bir duruma gelmişti. Rusya ise Baltık denizindeki donanmasını kuvvetlendirmişti ve donanmasına Akdeniz ve Karadeniz'de üs kurmak istiyordu. İngiltere'yle iş birliği yapan Rusya Mora Yarımadasına yolladığı casusların

kışkırtmasıyla Ortodoks vatandaşlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma çıkarttı. Bu ayaklanmayı denizden desteklemek için de Amiral Grigoriy Spiridov komutasındaki Rus donanması Cebelitarık'tan Akdeniz'e girerek Mora'ya doğru hareket etti. 5 Temmuz 1770 tarihinde Hüsameddin Paşa'nın filosu Koyun Adaları mevkiinde Amiral Spiridov'un filosuyla karşı karşıya geldi. Çıkan çatışmada her iki filonun gemileri de yara aldı ve yangın çıktı. Hüsameddin Paşa komutanlarından Cezayirli Hasan Paşa'nın bütün itirazlarına rağmen donanmayı hareket ettirerek İzmir açıklarında Sakız Adası'yla Çeşme limanı arasındaki sulara demirledi. Hüsameddin Paşa'nın bu kararı ertesi gün Osmanlı donanmasının İnebahtı Savaşı'ndan bu yana aldığı ilk büyük yenilgiyi almasına neden olacaktı. 6 Temmuz günü İngiliz donanmasına ait bir ateş kayığı Çeşme limanına girdi. İngiliz ve Rus donanmaları açıklarda bekliyordu. Hüsameddin Paşa Osmanlı donanmasını açık denize çıkararak savaşma cesaretini göstermedi. Kaçacak bir yeri olmayan ve yan yana demirlemiş Osmanlı gemileri tutuştu. Savaş yapmaya gerek bile kalmadan Osmanlı donanması tamamen imha edilmiş oldu.

7 Temmuz sabahı Osmanlı donanmasından yalnızca Kaptanıderyâ Hüsâmeddin Paşa’nın baştardası Sakız adasına kaçarak kurtulabildi ve daha sonra İzmir' e geldi[183]. Burada iken azledildi. Meşhur Türk

---

[183] Çeşme Vak‘ası. M. Münir Aktepe. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 08

kaptanlarından Câfer Bey ile Cezayirli Gazi Hasan Bey yaralı olarak Çeşme-İzmir kara yolu ile İstanbul'a geri döndüler. Çeşme Deniz Savaşı olarak bilinen bu savaştan sonra Hüsameddin Paşa görevden alındı. 22 Ekim 1770 günü Cezayirli Hasan Paşa onun yerine Kaptan-ı Deryalığa tayin edildi. Osmanlılar 5000 civarında da asker kaybettiler. Rus Kraliçesi II. Katerina bu savaşta başarı gösteren generallerinden Alexis Orlof'a Çeşmeski (Çeşmeli) unvanını vermiş ve bu savaşın hâtırasına Rusya'da bir de zafer âbidesi diktirmiştir.

Hüseyin Beççe Gazi Battaloğlu Hüseyin Becce Gazi olarak anılır. Gelibolu'nun fethinde bulunmuş bir gazidir. Gazi Süleyman Paşa'dan 27 yıl sonra Gelibolu'da vefat etmiştir. Mezarı pazar yerinin içinden Alaeddin Kalfa Mezarlığına nakledilmiştir[184]. En eski Türkçe kitabe Hüseyin Beççe'ye ait H 737 (1385 1386) tarihli mezar taşındadır. Bu aynı zamanda mezarlığın en eski kitabesidir.

---

[184] Nasuhi Ünal Karaaslan-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kitabeleri Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri

Gökçeada Evliyaları

Gökçeada, yaklaşık 500 sene Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen Osmanlı'dan kalma sadece bir cami, dört çamaşırhane ve bir çeşme bulunmaktadır. 1800'lü yıllarda yapılan bu eserlerin hepsi ada merkezinde yer alır. Gökçeada'da toplam 360 kilise ve manastır bulunduğu ve bunlardan sadece 7 kilise ve 50 manastırın günümüzde kullanıldığı söylenir.

1455 yılında Osmanlı topraklarına katılan Ada, 1912 yılında Yunanistan 1915 yılında da İngilizlerce işgal edilmiştir. Lozan Antlaşması gereğince 22 Eylül 1923 günü Bozcaada ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne geri verilmiştir. Adanın İmroz olan ismi 29 Temmuz 1970 tarih ve 8479 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Gökçeada olarak değiştirilmiştir.

İlçede Merkez Camii, Kaleköy Çeşme, Merkez Hanife Kadın Çamaşırhanesi, Kaleköy Kilisesi, Kaleköy Manastırı taşınmaz kültür varlığı olarak mevcuttur[185].

Yenimahalle'de Merkez Camisi, Fatih Camisi bulunmaktadır. Eski Bademli köyü koruma altındadır. Köyde tarihi çamaşırhane, önündeki asırlık çınar ve ilkokul binaları görülmeye değerdir. Yeni Bademli köyünde arkeolojik kazıları süren Yeni Bademli Höyük ve Kokina yöresindeki iki gömütlü Roma Kaya Mezarı görülmeye değer kalıntılardır. Otellerin ve lokantaların

---

[185] Şükran Özel. Çanakkale Tesbit Çalışmaları

çoğu Aşağı Kaleköy'dedir. Yukarı Kaleköy eski kale kalıntılarının eteğine kurulmuştur.

Lapseki Evliyaları

XIV. yüzyılda Karasi Beyliği tarafından fethedildiği düşünülen yöre Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılır. Osmanlı devrinde Çatal Bergos, Burgas, Bergaz gibi isimlerle anılan yerleşimde I. Murad devrinden itibaren yapılar inşa edilir. Çanakkale ile Lapseki arasında yer alan *Umurbey,* antik Perkote'nin üzerinde gelişmiştir[186]. Çardak'a giden yolun doğu tarafında Umurbey Kasabası'nda *Hüdavendigar Camii,* bir kilise kalıntısı üzerine ahşap tavanlı olarak yapılmıştır. Cami yıktırılarak yerine 1990-1996'da merkezi kubbeli büyük bir cami yapılır. *Kadı Mescidi* ortadan kalkmıştır. Umurbey'de tespit edilen iki hamamdan birisinin sadece duvar parçaları mevcuttur. Diğer hamam metruk olup, tarihlendirilmesi tartışmalıdır. Kasabada bulunan altı çeşmeden üçünün sadece kitabeleri kalmıştır. Bunlar Hızır Reis Çeşmesi (1453), Mehmed bin Hacı İbrahim Çeşmesi (1658-59) ve Hacı Süleyman Çeşmesi (1718-1719)'dir. Rukiye Hatun Çeşmesi (1767-68) sivri kemer biçiminde nişe sahip, kitabeli bir eserdir. XVII. veya XVIII. yüzyıla ait olmaları muhtemel Kadı Çeşmesi ve Kavga Çeşmesi'nin kitabeleri yoktur.

1896-1901 yılları arasında hizmet veren medrese olarak banisi Gazi Yakup Bey olan Gazi Yakup Bey

---

[186] A. Osman Uysal. Lapseki'nin Umurbey Beldesinde Osmanlı Devri Yapıları

Mahallesindeki Çardak kasabası Yakup Bey Camii bitişiğindeki medresenin müderrisi Ali Efendi olup talebe sayısı beştir.

Umurbey/Şahinler Sokağı'nda yer alan sekizgen prizma gövdeli, kubbeyle örtülü **Hüseyin Dede** Türbesi son yıllarda inşa edilmiş olup, mimari bakımdan bir değer taşımaz.

Adatepe köyünün 7-8 km uzağında bulunan eski yerleşim yerinde, üç ayrı tepede **Garip Dede**, **Kara Dede**, **Kurt Tepe Dede** yatırları bulunmaktadır[187]. Köy halkı adak adayacağı zaman ya da bir isteği olduğunda bu yatırları ziyaret eder. İsteklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Bazen de imam köy halkını toplayarak yatırları ziyaret eder, mevlit okuyup dua ederler.

Bu yatırlardan Garip Dede ile ilgili şöyle bir anlatı vardır. Garip Dede yaşadığı dönemde yöre halkının çeşitli hastalıklarına çare bulurmuş. İlaçları köyün yanındaki ormandan üretmekteymiş. İlaçla düzelmeyecek durumlarda ise dua edip halkın dertlerine çareler bulmuştur. Garip Dede'nin yanında da iki mezar daha bulunmaktadır. Anlatılanlara göre bu mezarlardan birinde bir gelin yatmaktadır. Bu gelin köyden bir delikanlı tarafından kaçırılmıştır. Uzun bir süre dağlarda gezen kız ve erkek köylerine dönüp düğün yapmışlar. On beş gün sonra ise kız ölmüş. Mezar taşına gelinin simgesi olarak

---

[187] Aziz Kılınç. Lâpseki ve Yöresinde Manevi Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı Anlatılar —Mekân ve İnsan İlişkisi Bakımından—

altın figürleri işlenmiş. Garip Dede yatırı köyün eski yerleşim yerinde bulunmaktadır.

Halk arasında, üç ayrı tepede bulunan dedelerin geceleyin ellerinde fenerlerle birbirlerini ziyaret ettiğine inanılır. Söylentilere göre halk arasından bu dedeleri görenler vardır.

Kamber Dede yatırı Balcılar'a yakın bir mevkidedir. Anlatılanlara göre, çok eskiden Eşelek köyünden bir yaşlı adam hacca gider. Balcılar'ın çobanı da bir gece hacca giden dedeye börek götürüp geri döner. Dedeyi hac dönüşü köy meydanında karşılarlar. Dede kendisine börek getiren çobana, "asıl hacı sensin ben değilim beni arayan olursa şu yukardayım", der. Kamber Dede ölür ve oraya gömülür.

Tekke Dedesi'nin *Gökköy*'ün ilk gelenlerinden olduğu söylenmektedir. Mezarı köye 20 dakikalık mesafede bir tepede bulunmaktadır. Zamanında keramet ehli biri olduğu anlatılır. Ayrıca köyde, yanında birçok kişiyi çalıştırdığı, onlara yemek verdiği ve yatacak yer sağladığı, hayırsever bir insan olduğu söylenmektedir. Bu yatıra olan saygı, köyde 1976 yılında çıkan ve köyün tüm civarını kül eden yangının Tekke Dede mezarının çevresine etki etmemesiyle daha da artmıştır.

Köylü yatırın çevresindeki ağaçların ulu olduğunu düşündüğü için buradan ağaç kesmenin ve dal kırmanın uğursuzluk getireceğine inanıyor.

Tekke Dedesi ile ilgili anlatılan bir rivayete göre yatırın yakınlarından yüklü eşeğiyle geçen bir adam orada bebeğini emziren bir kadın görür. Kadına sarkıntılık etmek

ister. Dönüşte kadını aramaya başlar. Ancak kadını bulamaz ve eşeğinin yanına geldiğinde eşeğin yüküyle birlikte ağaçta asılı olduğunu görür. Bu ve benzeri anlatılardan dolayı yatıra yakın yerlerde hiçbir şeye el sürülmemektedir. Hayvanlar yatıra yaklaştırılmamakta, orada otlayan hayvanların öleceğine inanılmaktadır. Yakın bir zamanda tarla yollarını düzelten bir dozer bu yatırın etrafını da düzeltmek istemiş fakat bıçağı kırılarak işi bırakmıştır.

Önceden hayır günü Tekke Dedesi'nde yapılmaktayken, günümüzde köy meydanında yapılmaktadır.

Doğru Atan Dede eski bir savaşçı mezarıdır. Bu askerin okçu olduğu ve okunun hiç hedef şaşırmadığı anlatılmaktadır. Köyün çıkışında Doğru Atan Dede'ye ait mezar taşları hala bulunmaktadır.

Koyun sürüleri bulunan Koyun Baba bütün hayatını koyunlarının içinde geçirmekteymiş. Namazında, niyazında, dinine bağlı, kimseye karışmayan bir insanmış. Koyunlarının arasında namazını kılarken vefat ettiği için bu adı almıştır. Gökköy'de ayrıca **Kilimli Nene**, **Bayraklı Dede** yatırları da bulunmaktadır.

Habip Dede'nin mezarı *Subaşı* köyünün eski mezarlığında ağaçların içinde bulunmaktadır. Habip Dede 93 harbinde evliyalarla toplanıp düşmana toprak atmış ve düşmana karşı üstünlük sağlamışlar. Habip Dede'nin mezarının üstünde pazartesi günleri ışık yandığı söylenir. Köyden Lapseki'ye biri gittiğinde oradan birisi, "geçmiş olsun, akşam köyünüz yanıyordu" der. Köylü öyle bir şey

olmadığını söyler. Adam da nasıl olur "Habip Dede'nin mezarı tarafı yanıyordu der. Durum sonradan anlaşılır. Işık, Habip Dede'nin mezarından gelmekteymiş.

Garip Dede yatırı ilçeye dört km mesafedeki *Yenice* köyünde bulunmaktadır. Asıl ismi Garip İsmail olan Garip Dede'nin yatırı eskiden taş öbeği şeklindeymiş. Garip Dede bir gece köyden Şerif Ali Koru adlı kişiye görünmüş. Daha sonra Şerif Ali Koru burayı türbe haline getirmiş. Köyde adetlere göre her gelin bu türbenin önünden geçirilir. Türbede geceleri mum yakılırmış. Bu mumu yakan kişi bir dilek tutarmış. Dileğinin gerçekleşmesi için arkasına bakmadan geri dönermiş.

Evliya Çelebi Çardak'tan şöyle söz eder. Yeniçeri serdarı, kethüdayeri, muhtesibi ve subaşısı vardır. Mamur mescitleri, şenlikli derviş tekkeleri, birkaç yerde sıbyan mektebi, çarşı içinde Fatih Sultan Mehmed Han Ham ve daha birkaç hanları, yetecek kadarıyla 300 adet mamur dükkânları ve bir adet hoş havalı hamamı var, kıble yönünde ve doğu tarafmda bağları ve bahçeleri hesapsızdır."

Yakup Bey'in Çardak'taki eserlerinden günümüze ulaşabilenler üç su kuyusu, cami, han ve hamamdır. Külliyenin diğer yapıları; mektep, medrese, zaviye/imaret ve vakıf evler ise günümüze ulaşmamıştır. Evliya Çelebi camiden sitayişle söz eder[188]. "ama bunlardan kârgir büyük kubbesi kurşunlu Ece Yakub Camii, mamur, müzeyyen ve kalabalık cemaate sahip eski yapı bir

---

[188] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cil5/1 Sh. 403

camidir. Bu cami sahibi bu hakirin büyük atalarmm kardeşlerindendir ki soylarının nihayeti Türk ü Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerine, oradan Muhammed-i Hanefî'ye, oradan İmam Bâkır ve on birinci îmam Hüseyin'e ulaşmaktadır.”Çardak’taki Gazi Yakup Bey Camii’nin duvarları iki dizi tuğla ve moloz taştandır. Köşeli revaktaki sütun ve başlıklar çevredeki antik kalıntılardan yapılmıştır. Kubbe sağır ve oldukça yüksek sekiz köşeli kasnağa oturmaktadır. Haziresinde Yakup Bey ailesine ait kabirler yer almaktadır.

Gazi Yakup Bey Hanı, Çardak Beldesi’nde Gazi Yakup Bey Camiinin yanındadır. 61,90x18,45 m. ölçülerinde uzunlamasına bir yapıdır. Duvarları düzgün moloz taştandır. Çatıyı, üç dizi biçimde yerleştirilmiş on mermer 50 ahşap olmak üzere 60 sütun taşımaktadır. Han, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilerek Çardak Belediyesi’ne verildiğinden burada sosyal faaliyetler yapılmaktadır. Yakup Bey’in açtırmış olduğu Çardak merkezdeki üç su kuyusu görünür olmakla birlikte ağızları kapatılmıştır.

Çardak’ta bulunan **Abdullah Bin Hacı Yakup** Türbesi, belediye binasının bitişiğindedir. Üzeri açık, etrafı çevrili dört adet mezardan meydana gelmiştir. Bunların Abdullah Bin Hacı Yakup’un ailesine ait olduğu sanılmaktadır. Vakfiyeye göre Yakup Bey, mektebin yakınında kendisi için türbe olmak üzere mübarek bir ev yaptırmasına karşın, sonradan eşi Dudu Hatun binti

Abdullah buraya defnedilmiştir[189]. Diğer aile üyelerinin de bu türbeye gömülmesi şart koşulmuştur. Burası için bir görevli tayin edilmemiştir. Vakfiyeden türbenin kapalı bir oda biçiminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, onun şekli yapısına dair 1832 tarihli muhasebe kaydı bir ipucu vermektedir. Buna göre türbenin parmaklıkları ve kubbesi tamir edilmiştir. Türbeden bir parça günümüze erişmemiştir. Muhtemelen türbe, günümüzde “Gazi Yakup Bey Ailesi Mezarlığı” denilen yerdeydi. Nitekim Yakup Bey’in oğlu Mehmet Bey’in mezarının içinde yer aldığı büyük pafta buradadır. Alan üzerinde, Mehmet Bey’in baş ve ayak taşından başka, toprağa gömülü yazısız bir taş vardır.

Yakup Beyin hem Arapça hem de Osmanlıca Vakfiyesinde özetle, "Yakup Paşa Çardak kasabasında dokuz odalı bir medrese ve yanında bir de ziyade cami eyledi. Bir de sıbyan okulu için bir bina yaptırdı. Bunlardan başka küçük küçük odalar olan bir ahari kabin dahi bina kıldık. Anı fukaradan gelen gidenlerin ivası için zaviye kılınmış. Bunların yanında birbirine bitişik üç bina birisi mektep, birisi mahzen üçüncüsü de fürun olmuştur", kaydedilir[190].

---

189 Yusuf Sağır. Fatih ve II. Bayezid Ümerâsından Yakup Bey ve Vakıfları

190 Yavuz Polat. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002

Yakup Bey, Fatih (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) dönemi derya ve sahil beylerinden biridir[191]. Kısa bir süre Gelibolu sancak beyliği yaparak donanmaya nezaret etmiştir. Baba adının Abdullah olması, onun devşirme olduğuna bir işaret olabilir. Vefat tarihi bilinmemektedir. Görevi sırasında Kilitbahir Kalesi'nin inşaatını bizzat yüklenmiştir. 1484 yılında, Gelibolu, Kilitbahir, Malkara ve Lapseki/Çardak gibi farklı yerlerde bulunan bir cami, bir mescit, bir medrese, bir mektep, bir imaret, iki han, bir türbe, dört hamam, dört mahzen, dört oda, altı menzil, altı su kuyusu, bir suyolu ve iki çeşmeden oluşan vakfını kurmuştur. Arapça vakfiyesi Fatih ve II. Bayezid devrinin önemli kaynaklarından biridir. Banisi olduğu vakıflar kuruluşundan Cumhuriyet'e kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Çamlık Dede yatırı Çardak'tadır. Anlatılır ki, Çardak'ta "Arap" diye biri varmış. Bu adam hamama odun taşırmış. Odunları çamlığın arkasındaki ormandan kesermiş. Bir gün geç kalmış, uzağa gitmemek için çamlıktan kesmeye karar vermiş. Odun keserken baltanın altından durmadan küçük bir kuş geçiyormuş. Adam hayret etmiş. Bu sırada kendi hayvanları da birden bire ürkmüş. Adam aldırmamış ve çamları hamama getirip ateşe atmış. Gece rüyasında Çamlık Dede'yi görmüş. Dede ona odunları tekrar aldığı yere götürmesini söylemiş. Arap yanan odunları nasıl götüreceğini düşünürken

191 Yusuf Sağır. Fatih ve II. Bayezid Ümerâsından Yakup Bey ve Vakıfları

odunların ateş içinde yanmadığını görmüş. Odunları alıp tekrar çamlığa götürmüş. Çamlık Dede karşısına çıkmış ve Araba, “Kuş oldum anlamadın. Hayvanlarını ürküttüm anlamadın. Bir daha bu çamlıktan odun kesme.”, demiş. Arap bu olaydan kırk gün sonra ölmüş.

Köyde yatırlara olan inanç çok kuvvetlidir. Özellikle Çamlık Dede’ye büyük saygı gösterilmektedir. Bu yüzden onun bulunduğu çamlıktan tek bir dal bile alıp evlerine götürmemektedirler. Eğer alırlarsa başlarına kötü bir şey geleceğine inanırlar.

Rivayete göre köyden birine havan lazım olmuş. Evinde havan olmadığından **Havanlı Dede**’nin havanlarını almış. Havanlar bütün gece evin içinde kendi kendilerine yuvarlanıp durmuşlar. Adam ertesi gün erkenden havanları alıp yerlerine götürmüş. Bu olaydan sonra havanlara köyden kimse dokunmamış.

Savaş zamanı köyden üç kardeş savaşa gidiyorlarmış. Köyün çıkışında bir alfat ağacının altında namaza durmuşlar. Namazı bitirip kalkarken bir dedeye rastlamışlar. Dede, “Nereye gidiyorsunuz gençler?”, diye sormuş. Savaşa gidiyoruz dede, demişler. “Bakın başınız sıkışırsa **Galfadız Dede** diye seslenin o size yardım eder”, demiş. Gençler savaş sırasında sıkışmışlar. Birinin aklına gelmiş. “Yetiş Galfadız Dede!”, diye bağırmış. Gençler daha ne olduğunu anlamadan bir dede düşmanı dağıtmış. Olaydan sonra savaş alanında kırık bir öğendir ucu dikkatlerini çekmiş. Yıllar sonra savaş bitmiş gençler kırık öğendir ucu ile köye dönmüşler. Köye girdiklerinde karşılaştıkları o dedenin çift sürdüğünü görmüşler.

Bakmışlar ki dedenin elindeki öğendirin ucu kırık. Getirdikleri öğendir ucunu takmışlar. Dedenin sopasına tam olmuş. Bu dedenin Galfadız Dede olduğunu anlamışlar. Dede, “İşte bunu yapmayacaktınız. Şuraya mezarımı kazın da içine gireyim. Çünkü adettendir, savaş meydanında düşen savaş meydanında kalır, demiş. O günden sonra köyde dedeyi kimse görmemiş.

İlçeye 20 km mesafedeki *Taştepe* köyünde, ermiş bir kişi olarak bilinen **Mustafa Dede**’nin mezarının başında bulunan ağaca köylü dilek tutarak çeşitli bezler bağlamaktadır. Dilek tutup dua eden köy halkı, dilekleri gerçekleştiğinde türbenin başında mevlit okutmaktadır.

Yenice Evliyaları

1936'ya dek, Balıkesir ilinin Gönen ilçesine bağlı bir köy olan Yenice, bu tarihten sonra belde olarak Biga'ya, 1945 yılında çıkarılan yasayla ilçe olarak Çanakkale'ye bağlanır[192].

XIX. yüzyılın başlarında bir köy olarak kurulduğu açıklanan ilçenin ilk yerleşenleri, Denizhan-Kınık Türkleri'nin Kızılkeçili Boyu'ndan gelmektedir. İlçenin ilk sakinleri, Asar Dağı'nın kuzey yamacına bakan bir bölgeye yerleşirler ve ilçeye İnceköy adını verirler. Sonraları Yenice adını alan ilçenin Seyvan köyüne yakın bir noktada hangi tarihi döneme ait olduğu bilinmeyen bir kale ile Asar Dağı üzerinde, zirvede bir kale yıkıntısı bulunmaktadır.

Büyük Agonya Köprüsü, Bayatlar Köyü yakınındadır. Büyük Agonya Köprüsü, Yenice ilçesine 24 kilometre, Çanakkale'ye 113 kilometre uzaklıktadır. Cumhuriyetin ilk önemli köprülerinden biridir, Köprü Gönen Çayı üzerinde, dereden 14 metre kadar yüksek ve 110 metre uzunluğundadır. Çanakkale-Balıkesir yolu üzerindedir ve adını tarihi bir efsaneden almıştır.

Çanakkale'nin Yenice ilçesine bağlı Seyvan ve Çakıroba köyleri arasında, 1335 yılında yapıldığı tahmin edilen camiye, etrafta başka yapı olmadığı için 'Issız' adı verilir. Eskiden sadece Cuma namazlarının kılındığı caminin adı, daha sonraları 'Issız Cuma' olur. Issız Cuma

[192] http://yenicebelediyesi.bel.tr/

bölgesinde bulunan ve en eski tarihli mezar taşına göre yaklaşık 680 yıllık olduğu sanılan mezarlık ise Seyvan köyü tarafından kullanılmaktadır.

Yer ve İsim İndeksi

A

B

C

Ö

P

S

Ş

T

Ü

V

Kaynakça

Kitaplar

1. Moltke'nin Türkiye Mektupları. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1969
2. V. Cuinet. La Turquie D'Asie. Cilt 3
3. İsmail Özmen. Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1998
4. Evliya Çelebi. Seyahatname V. Cilt
5. Bursalı Mehmed Tahir Efendi. Osmanlı Müellifleri

Tezler

1. AKI Özlem. Cumhuriyetten Günümüze Çanakkale Yahudileri. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2014
2. AZKIN Nurhan Acar. Çanakkale'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları (1839-1915). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012
3. CANDAR Uğur. Buluntular Işığında Troas Bölgesi Kolonizasyonu. Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. 2012
4. ÇETİN Gülşah. Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2011
5. ÇEVİK Umut. Milli Mücadele Ve Atatürk Döneminde Gelibolu (1919–1938). Yüksek Lisans Tezi. ÇOMÜ. Çanakkale. 2009
6. DEMİR Emel. Osmanlı Devletinde Hapishane Reformu: Çanakkale Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2013
7. DEMİRCAN Hüsnü. Biga Tarihi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara. 2000

8. DEMİREL Işıl. Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrımüslim Politikalarının İzinde. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi. İstanbul. 2010
9. DÜZEN Cem. Kuleli Vakası. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Edirne. 2015
10. KURT Erhan. İngiliz Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Çanakkale Ve Çevresi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale. 2014
11. LİMAN Hatice. Yahyâ Bin Bahşî'nin Menâkıb-I Emîr Sultân (Menâkıb-I Cevâhir) Adlı Eseri. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Bursa. 2008
12. LOKLAR Behçet. Tanzimat Dönemi'nde Biga Sancağı'nda Cizye Rejimi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2012
13. POLAT Yavuz. Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Camileri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2002
14. SEZGİN İbrahim. 1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazası. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul 1991
15. ŞİMŞEK Muhammed Bedreddin. Temettuat Defterlerine Göre Biga Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (1840-1845). Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Üniversitesi. Çanakkale. 2013
16. TÜRKMAN Işıl. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Milli Hudutlarımız İçersindeki Türbelerin Listesi Ve Biçimsel Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir. 2012
17. ÜLKÜ Osman. Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 1998

18. YILMAZ Necdet. XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul. 2000

Makaleler

1. ACAR Kezban. Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar
2. ACIOĞLU Yusuf. Çanakkale'deki Osmanlı Kaleleri
3. ALTUĞ Uğur. Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler
4. ARBAŞ Hamit. Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları
5. ATABAY Mithat. Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hilal-i Ahmer Hastaneleri
6. ATABAY Mithat. Gelibolu Vilayetinin Tarihi Coğrafyası
7. ATABAY Mithat. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında Çanakkale (1939-1942)
8. AVCI Halil Ersin. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla Gayrimüslim Unsurların Ezine'ye Göçü ve Sosyo-Ekonomik Durumları
9. AVCI Ülkü Pınar. Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Daği
10. BARLAS Cafer. Dağıstan'da islâmiyet, ulema ve mücahitler
11. ÇAKIR Ömer. Namık Kemal'in Gelibolu Günleri
12. ÇELEBİOĞLU Amil. Yazıcı Salih ve Şemsiyye'si
13. ÇELİK Recep. Çanakkale'de Zarara Uğrayan Konsolosluk Mülkleri ve Eşyaları Meselesi (1914-1922)
14. DÜNDAR Recep. 59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı'nda Yerleşim Ve Nüfus

15. KAHRAMAN Senem Yiğit. Çanakkale Eski Merkez Hastanesi (Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye)
16. KALAFAT Yaşar. Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları. (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)
17. KALFA M. Şahabettin. XIX. Yüzyıl Kal'a-i Sultaniye Salnamelerinde Bayramiç
18. KARAASLAN Nasuhi Ünal-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kültür Varlıkları (Gelibolu Kitabeleri) Envanteri. 2004
19. KARAASLAN Nasuhi Ünal-Gülgün Yazıcı. Çanakkale Kitabeleri Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri
20. KILINÇ Aziz. Ezine Yöresinin Folklorik Yapısında Manevi Ziyaret Yerleri
21. KILINÇ Aziz. Lapseki ve Yöresinde Manevi Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı Anlatılar —Mekan ve İnsan İlişkisi Bakımından—
22. KİBAR Osman. Biga'da Dede Kültürü Ve Boba Tepesi Destanı
23. KOÇYİĞİT Oğuz. Çanakkale'nin Geç Osmanlı Devri Kültür Mirası: Ticaret Ve Üretim Yapıları
24. KORKMAZ Şerif. Çanakkale'de Yangınlar (1836-1866)
25. KORKMAZ Şerif. Kal'a-i Sultaniye'de (Çanakkale) Eğitim Kurumları (1839-1924)
26. KOYUNCU Aşkın. Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri
27. KULU M. Mustafa. 1530'larda Çanakkale Yöresinde Yerleşim ve Nüfus
28. KURTMAN Nazife. Çanakkale Eserlerinden Örnekler

29. LİMAN Hatice. Yahyâ Bin Bahşî Ve Menâkıbu'l-Cevâhir
30. ONARAN Burak. Kuleli Vakası hakkında "başka" bir araştırma
31. ÖZEL Şükran. Çanakkale Tesbit Çalışmaları
32. PARLAK Cengiz. Çanakkale Merkeze ve İlçelerine Yerleştirilen Giritli Mübadil Göçmenler
33. SAĞIR Yusuf. Fatih ve II. Bayezid Ümerasından Yakup Bey ve Vakıfları
34. ŞİMŞEK Selami. Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler
35. ULAŞ Tayfun. 1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri ve Halkevlerinin Rolü
36. UYSAL Ali Osman. Lapseki'nin Umurbey Beldesinde Osmanlı Devri Yapıları
37. UYSAL Ali Osman. Bolayır'daki Osmanlı Eserleri
38. UYSAL Ali Osman. Ezine/Akköy'de Tarihi Anıtlar ve Seramikçilik
39. UYSAL Ali Osman. Gelibolu ve Çevresindeki Türk Eserleri Hakkında Tespitler
40. UYSAL Zekiye. Çanakkale'de Çok İşlevli Bir Yapı: Kumarlar Köyü Camii
41. ÜLKÜ Osman. Gelibolu Saruca Paşa Türbesi
42. YAVAŞ Alptekin. Bayramiç Hadimoğlu Konağı
43. YAZICI Gülgün, Mesut Yazıcı. Gelibolu'da Sufi Mezartaşları Ve Tasavvuf Kültürü
44. YAZICI Gülgün. Ahmed Cahidi'nin Mensur Eserlerinde Dil Ve Üslup Özellikleri
45. YAZICI Gülgün. Gelibolu-Kahire-İstanbul Üçgeninde Bir Mevlevi Şeyhi ve Oğulları
46. YAZICI Mesut. Gelibolu'da Mevlana İzleri

Ansiklopedi

1. Çanakkale. Metin Tuncel. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 8
2. Biga. Feridun Emecen. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 6
3. Halil Hamid Paşa. Kemal Beydilli. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 15
4. Ahmed Bican (Gelibolu). Evliyalar Ansiklopedisi
5. Ahmed Cahidi Efendi (Gelibolu). Evliyalar Ansiklopedisi
6. Yazıcızade Muhammed Efendi (Gelibolu). Evliyalar Ansiklopedisi
7. Abdülkadir Şeyhi Efendi. Mehmet İpşirli. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. I
8. Saruca Paşa. İdris Bostan. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 36
9. Gelibolu Mevlevihanesi. Ş. Barihüda Tanrıkorur. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 14
10. Süleyman Paşa. Feridun Emecen. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 38
11. Cezayirli Gazi Hasan Paşa. Mahir Ünal. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 7
12. Çeşme Vak'ası. M. Münir Aktepe. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 08
13. Kasım Paşa, Güzelce. Faruk Sümer. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 24
14. Hamza paşa, Silâhdar. Mücteba İlgürel. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 15
15. Mehmed Emin Vahid Paşa. Atilla ÇetinTDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 28
16. Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi - Mehmet İpşirli. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 10

17. Ahi Hızır Medresesi. M. Murat Öntuğ. Ahi Ansiklopedisi. Cilt I
18. Ahi Muslihidin Zaviyesi. İbrahim Sezgin. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I
19. Ahi Dola Dergahı. Murat Öntuğ. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I
20. Ahi Ahmed Zaviyesi. Mehmet Ali Hacıgökmen. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I
21. Ahi Devle Zaviyesi. İbrahim SEZGİN. Ahilik Ansiklopedisi. Cilt I

WEB

1. http://gelibolumevlevihanesi.org/
2. http://www.canakkaleili.com/
3. http://www.canakkale.com.tr/
4. http://nedimehanimktml.meb.k12.tr/
5. www.babakale.net/
6. http://www.bozcaadarehberi.com/
7. http://www.comu.edu.tr/
8. http://www.kulturportali.gov.tr/
9. http://www.gelibolu.bel.tr/
10. http://www.kutahyakutup.gov.tr/
11. http://muze.semazen.net/
12. http://yenicebelediyesi.bel.tr/
13. http://catab.kulturturizm.gov.tr/